DR. OZSVÁTH KÁROLY

Érzelmi feszültségek a katonai szolgálatban

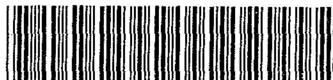

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1977

Lektorok:

DR. KOVÁCS JENŐ
vezérőrnagy

DR. MAGYAR ISTVÁN
orvos alezredes

ISBN 963 326 417 7

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

Hol kezdődik a beilleszkedési nehézség? 9
Hogyan befolyásolja a közösségi élet a beilleszkedést? 16
Hogy érzi magát a sorkatona a hadseregben? 27
Kaphatnak-e szerepet érzelmi tényezők a katonai vezetésben? . 38
A közösségi beilleszkedés kudarcai 51
Ki a hibás, ha sikertelen a beilleszkedés? 86

BEFEJEZÉS HELYETT 95

FÜGGELÉK 97
A sorkatonák beállítódását vizsgáló kérdőív 99

BIBLIOGRÁFIA 108

BEVEZETÉS

A korszerű katonai kiképzés a sorállománnyal szemben is egyre magasabb igényeket támaszt. A bevonuló ifjak polgári előképzettségének, iskolai végzettségének egyre fontosabb szerepe van. A szellemi felkészültség azonban csak egyik oldala a fiatal katonákkal szemben támasztott megnövekedett követelményeknek. A hadsereg különleges, a polgári tevékenységekkel nem rokonítható feladatainak megvalósítására különleges eszközöket alkalmaz. Zárt közösségekben, részletesen szabályozott kötelességekkel, szabatosan meghatározott életmóddal és életritmussal készíti fel a fiatalokat harci feladatukra.

Az egészséges, férfias élet, a jó ellátás, az önfegyelem megszokása feltétlenül előnyös, hasznos az ifjú testi és lelki fejlődése szempontjából. A katonai szolgálat az egészséges fiatalok számára valóban a férfivá érés iskolája. A katonaélet kereteibe való beilleszkedés azonban nem könnyű feladat még a kedvező személyi adottságokkal érkező fiataloknak sem.

A nehezen illeszkedők aránya nem magas, de arányuk nem csökken olyan mértékben, ahogyan azt a hadsereg erőteljes fejlődése alapján joggal várhatnánk. Egyre több olyan fiatal vonul be, akik a hadsereg követelményrendszeréhez nehezebben alkalmazkodnak, akikkel szemben a katonai nevelés megszokott módszereivel nem mindig érhetjük el a célt. A katonává nevelés nemes hagyományai között néha túlhaladott módszerek is felbukkannak, különösen akkor, amikor a szokásos eszközök már elégtelenek a megkívánt beilleszkedés eléréséhez.

Vajon minden előítélettől mentes-e az a szemlélet, mely a

hiba forrásaként kizárólag az ilyen nehezen beilleszkedő egyént jelöli meg?

A katonai pedagógia, pszichológia, szociológia művelői sokoldalúan elemzik a beilleszkedés kérdéseit. A katonapszichiáterek behatóan foglalkoznak az abnormális, kóros lelkületű egyének katonai alkalmasságával; a hadtudomány kutatói, a politikai munkások, a katonajogászok számos könyvben és tanulmányban adják közre e témával kapcsolatos állásfoglalásaikat. Ez teszi lehetővé e tanulmány szerzője számára, hogy a katonai szolgálatba való beilleszkedés nagy kérdéscsoportjából a nehézséget okozó szubjektív tényezőket ragadja meg, és erről az oldalról szóljon hozzá a katonai nevelés e fontos területéhez.

Ez a kis tanulmány nem az írott normákkal foglalkozik, hanem azokra a belső, rejtett hajtóerőkre szeretné a figyelmet irányítani, amelyek a látszólag spontán emberi viszonyulások hátterében húzódnak meg. Más szavakkal: a magunk és a mások érzelmi életének néhány sajátosságát vizsgáljuk meg, hogy némi támpontot adjunk azok számára, akik érdeklődnek katonáik lelki élete, személyisége, cselekedeteinek indítékai iránt.

Egy-egy katona magatartása a pillanatnyi helyzet alapján nem fejthető meg. Az, hogy valaki egy adott helyzetben hogyan viselkedik, nemcsak az akkori testi-lelki állapotától függ, hanem egész addigi élete, élményei, tapasztalatai közrejátszanak. Függ attól a közvetlen környezettől, amelyben felnőtt, amelyben megtanulta, gyakorolta az emberi együttélés szabályait, de függ attól az új környezettől is, amelybe belekerült, ennek az új közegnek a szokásaitól, normáitól, vele szemben támasztott követelményeitől.

Az ifjú katonává válása, azaz a hadseregbe való beilleszkedése számos tényező egymásra hatásából fakad. Ezeknek a tényezőknek az emberi, érzelmi oldalát vizsgáljuk. Tesszük ezt azért is, mert az érzelmi oldal elégtelen érvényesülése törvényszerűen kimutatható ott, ahol ez az illeszkedés kevésbé sikerül, ahol az illeszkedés kudarca fegyelemsértésben, szökésben, öngyilkosságban, lelki betegségben kerül a felszínre.

Lényegesen kevesebb lenne az érzelmi feszültség, indulat, konfliktus, elégedetlenség, ha az emberi személyiségről, a lelki működések szabályszerűségeiről vallott nézetek közelebb állnának egymáshoz, azaz lennének olyan közös ismereteink, fogalmaink, amelyek segítségével a lélektani történések leírását, megértését azonos módon végeznék mindazok, akik a hadsereg belső hangulatát, légkörét, érzelmi töltését a maguk tevékenységével közvetlenül befolyásolják.

A hadseregben felszínre kerülő beilleszkedési problémák többsége valamilyen módon összefügg az emberek egymáshoz való viszonyával, és jelentős részük megelőzhető lenne, ha valahol nem torzulnának el ezek az érzelmi kapcsolatok, nem romlana meg az egyén és környezete összhangja. Ezeknek a feszültségeknek az eredete azonban messzebbre és mélyebbre nyúlik vissza. Az ifjú magával hozza személyiségét a hadseregbe, s a személyiség szinte annyiféle, ahányan bevonulnak. Az emberi pszichikumnak vannak azonban olyan alapvető sajátosságai, melyeknek ismerete, figyelembevétele megkönnyíti a katonává alakulás bonyolult folyamatát.

Ismerjük-e eléggé egymást? Mindazok, akik hivatásszerűen emberekkel foglalkoznak, jogosan büszkék emberismeretükre. „Úgy ismerem őt, mint a tenyeremet" – hangzik el gyakran a hasonlat, a vélemény nyomatékaként. A mondásban sok igazság van. Vajon ki tudná kiválasztani sok más tenyér közül a sajátját, ha nem tartozna hozzá elválaszthatatlanul. Valahogy így vagyunk az emberismerettel is. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a másik emberről alkotott véleményünk annak előtérben álló tulajdonságaiból táplálkozik, mindnyájan ismerünk bizonyos típusokat, amihez a jellemezni kívánt egyént viszonyítani tudjuk. Kérdés, mennyire megbízható ez a tipizálás.

Fordítsuk meg a kérdést. Mennyire ismernek mások minket? Többnyire nem olyannak tartanak, amilyen elképzelésünk magunkról kialakult.

Aki először hallgatja saját hangját magnetofonról, vagy látja magát filmen, képmagnón, alig akar ráismerni önmagára, pedig a gép azt a hangot, képet adja vissza, amit mások felé közvetítünk. Ritkán kellemes az a tárgyilagos visszajelentés, amit ilyenkor tapasztalunk.

A mindennapi emberi érintkezések során számos ilyen visszajelentést kapunk saját magatartásunkról, ezeknek csupán kis töredékét regisztráljuk, de még ritkábban gondolunk arra, hogy ezek kiváltásában mennyi a saját szerepünk.

Miért rokonszenves az egyik ember, és miért vált ki ellenszenvet a másik viselkedése bennünk? Miért van az, hogy egyesek társaságában kellemesen érezzük magunkat, mások között feszültek vagyunk? Ezek a kérdések szorosan kapcsolódnak az önmagunk és mások ismeretéhez. Amikor a sorkatonák beilleszkedésével foglalkozunk, elsősorban az emberek egymáshoz való viszonyáról kell szót ejteni, hiszen a katona nem a hadsereggel találkozik, számára ezt az intézményt közvetlen parancsnokai, katonatársai jelentik. A beilleszkedés tanulmányozásához azokkal a tényezőkkel kell foglalkoznunk, amelyek az emberek egymáshoz való viszonyát szabályozzák. Ez feleslegesnek tűnhet, hiszen alig van olyan intézménye társadalmunknak, ahol az emberek egymáshoz való kapcsolatát olyan pontosan írnák le a törvények, szabályzatok, mint a hadseregben. Vannak azonban olyan szabályok az emberi együttélésben, amelyeket az előírottak tökéletes megtartása mellett is megsérthetünk, és ez többnyire nem is szándékos, következményei mégis jelentkeznek. Erről szól ez a könyvecske. Főszereplője az emberi érzelem, amelyről az utóbbi időben keveset beszélünk. Talán ez is oka annak, hogy a kedvezőtlen emberi megnyilvánulások gyakrabban zavarják meg mindennapjaink harmóniáját.

HOL KEZDŐDIK A BEILLESZKEDÉSI NEHÉZSÉG?

Aki valóban szeretné megérteni a fiatal katonák lelkivilágát, elöljáróival és társaival való kapcsolatát, nem kezdheti búvárkodását az újoncok viselkedésének tanulmányozásával. Amikor az ifjú magára ölti az egyenruhát, lényegében már kész felnőtt, bár még kevés az élettapasztalata, viszonylag kevés alkalma volt arra, hogy erejét, képességeit egy számára merőben új világban próbára tegye. Ennek sikere nemcsak az őt fogadó parancsnokokon és tapasztaltabb katonatársain múlik, hanem elsősorban azon, hogy egyénisége hogyan fejlődött, erősödött, mit kapott és mit sajátított el abból, amit családja, barátai, nevelői és főnökei nyújtottak neki, mit tett magáévá a társadalmi értékekből, szokásokból, hogyan viszonyult azokhoz az eszmékhez, célokhoz, amit kora társadalma eléje is kitűzött.

Az olvasót bizonyára meglepi, hogy a katonafiatalok beilleszkedését tárgyaló tanulmány a gyermekkorral is foglalkozik, de remélhetőleg a későbbiek során mégsem ítéli feleslegesnek azt a kitérőt, amire most kényszerítjük.

Az emberi újszülött gyámoltalan élőlény, magára hagyva elpusztulna. Lélegzik, hangot ad, mozog, táplálkozik és ürít, lelki megnyilvánulásai azonban – abban az értelemben, ahogyan a felnőttnél képzeljük – nincsenek. Első napjainak túlnyomó részét átalussza. Ha erőlködik, nyöszörög, kiabál, amit a felnőtt sírásnak nevez, anyja keresi a nyugtalansága okát. Megszoptatja, a csecsemő megnyugszik. Ha ismét sír, tisztába teszi, és a gyermek újra elalszik.

A csecsemőben a biológiai szükségletek kielégítetlensége feszültséget, kielégítése ellazulást eredményez. Erős ingerre

nyugtalanná válik, a gyenge inger megnyugtatóan hat rá. Az anya testi közelsége, simogatása biztonságot nyújt, hasonlít a méhen belüli biológiai élet testszövet adta érzéséhez. Ha az anya szíve fölé fekteti a gyermekét, a nyugtalan csecsemő elcsendesedik, mert az anyai szív ritmusos dobogását már megszületése előtt is érzékelte.

Ha az anya nincs közelében, ez kínzó feszültséget, szorongást vált ki, az anya megjelenése ezt a kellemetlen érzést oldja. *Az anya és gyermeke között szavak nélküli kapcsolat alakul ki.* A csecsemő hiányérzeteit, szükségleteit anyja segítségével kezdi elkülöníteni. A táplálás és a gondozás folyamatában a csecsemőben az élettani függőséghez fokozatosan érzelmi odafordulás is társul, s belső pszichikus világa ezekre a kezdeti tapasztalatokra épül. A biológiai szükséglet és kielégítése, a feszültség és ellazulás, az anyával való szakadatlan kapcsolatban érzelmekké differenciálódik. Ebben a folyamatban az akadályoztatás, a szorongás és az indulat, kölcsönhatásban a felfogással és a képzelettel, létrehozzák azokat az egyéni reakciómintákat, amelyek később a gyermek személyiségét kialakítják.

A kisgyermek gyámoltalansága következtében az anyától, a felnőttől függ. Ennek a biztonságérzésnek a hiánya vagy elvesztésének lehetősége a később megjelenő szorongások, félelemérzések alapja. Amikor kezdi már megértetni magát környezetével, próbálkozásait a felnőtt jutalmazza, vagy tiltásával akadályozza. Az akadályoztatás is feszültséget, kezdetben céltalan, dühöngésszerű indulatot, később dacot, agressziót vált ki. Az indulat eleinte személytelen, később a kiváltó tárgyra, személyre irányul.

Azt a feszültséget, amit anyja távolléte okoz, a gyermek anyja „megjelenítésével", utánzásával oldani tudja. A tilalom okozta feszültség akkor oldódik, amikor rájön arra, hogy a tőle megkívánt viselkedés jutalma a szülői szeretet. Azaz, fokozatosan azonosulni kezd a felnőtt vele szemben támasztott kívánságaival. Az utánzásnak és az azonosulásnak jutalmazó szerepe van, mert enyhíti a feszültség gyötrő érzését. A gyermek a felnőtt nyújtotta mintát követi; lassan megtanulja, hogy egy-egy cselekedetére anyja vagy apja hogyan reagál, ezt

a későbbiekben már előre elképzeli, és a tiltást, büntetést igyekszik megelőzni. Lényegében tehát arról van szó, hogy a gyermeket az elutasítástól, a szeretet elvesztésétől való félelme arra kényszeríti, hogy a családjában uralkodó szokásokat, szabályokat kövesse, magáévá tegye. Megtanulja, hogy azokról a késztetéseiről, amelyek tilalmat, büntetést váltanak ki, lemondjon, és így már akkor kezdi megtanulni a közösségbe való érzelmi beilleszkedést, amikor ezeknek tudati megfelelője még nem is alakult ki.

A beilleszkedés jellegzetességei tehát azoktól a kezdeti érzelmi megoldásoktól függnek, amelyeket a gyermek a családjában sajátított el. A későbbiekben ezekre a tudatelőttes mechanizmusokra ráépülő bonyolult tanulási folyamatok révén kialakítja a felnőttre jellemző alkalmazkodási taktikát, de a stratégiát a koragyermekkor élményei szabják meg.

Ha a felnőtt bonyolult helyzetbe kerül, tanácstalanná válik az új környezetben, ezek a gyermekkori alkalmazkodási, szabályozási mechanizmusok ismét érvényre jutnak, annál kifejezettebben, minél inkább megtartotta felnőtt korában is a gyermeki érzelemvilág sajátosságait. A gyermekkori késztetések és ezeknek az elvárásokkal való egyeztetésének sikere határozza meg, hogy az ifjú hogyan tudja majd önérdekét egyeztetni a közösség érdekével, hogyan tudja indulatait szabályozni, kudarcait elviselni, vágyait és a realitást viszonyba állítani.

Az érzelmileg kiegyensúlyozatlan, éretlen felnőtt hajlamos a gyermekes megoldásmódokra, a tudatos meggondolás helyett érzelmileg reagál, cselekvését pillanatnyi hangulata, önös érdekei fogják megszabni.

Ha a családi élet meleg, pozitív, biztonságot adó érzelmekre épül, ahol a tudatos nevelés fokozatosan alkalmazkodik a gyermek táguló értelméhez és érzelmi fejlődéséhez, ezzel arányban álló követelményeket, célokat tűznek ki elébe, a gyermek újabb közösségekbe kerülése különösebb zavarral nem jár. Így felnőtt korában is képes lesz arra, hogy környezetéhez meleg érzelmekkel viszonyuljon, hogy felül tudjon emelkedni gyermekes önszeretetén, és megértse a másik em-

bert, megfelelően tudjon a másik ember érzelmeire is reagálni.

Az anyai magatartás életreszólóan befolyásolja a gyermek érzelmi életének legfontosabb vonásait. Ebben az értelemben az anyai szeretet minden pozitív emberi érzés alapmodellje. (Megjegyzendő, nem a vérségi kapcsolat a lényeges, hanem a társas viszony. Amikor a szülész a születés pillanatában elvágja a köldökzsinórt, az újszülött anyjával már nemcsak biológiai, hanem szociális kapcsolatba is kerül.)

Az érzelmi elfogadás vagy elutasítás, amit valaki gyermekkorában él át, élete végéig ott lappang kapcsolataiban. Az anyával, szüleivel való kölcsönhatás – az érzelmi élethez hasonlóan – érvényesül a szellemi fejlődés, a beszéd és gondolkodás kialakulásában, hiszen a lelki folyamatok egymástól elválaszthatatlanul fejlődnek.

Az érzelmekben gazdag gyermek–szülő kapcsolat az alapja a viselkedés önszabályozásának, az önkontrollnak. A gyermek a szülők távollétében is követi a tőlük tanult szabályokat, normákat, így határozza meg a családi otthon a környezethez, a többi emberhez való viszonyulást, befolyásolja a gyermeknek önmagáról alkotott elképzeléseit, én-tudatát. A gyermek a környezetével való állandó együttműködés során tanulja meg, hogy ő milyen, és többnyire olyannak tartja magát, ahogyan a szülők, a barátok, a társak visszajelentéséből megtanulja. Az együttélési szabályok, társadalmi normák az emberekkel való kölcsönhatásban válnak az egyén olyan sajátosságaivá, hogy természetének, belülről szabályozó tulajdonságának tartja ezeket. A kívülálló mindezt *jellemként* értékeli. Az egészséges ember reális képet alakít ki önmagáról, képességeiről, ezeket egyezteti a mások róla alkotott képével, és így alakítja, építgeti személyiségét.

A gyermek úgy tanulja meg környezetétől a viselkedést, hogy igyekszik beleélni magát a felnőttek szerepébe, érzelmi állapotába, azzal azonosulni tud, játékában, képzeletében ismételgeti, utánozza, gyakorolja, és egyre inkább megtanulja, hogy adott helyzetben hogyan kell viselkednie. A gyermek mintát követ, annak a példáját, akihez érzelmileg ragaszkodik. Úgy is nevezik az ilyen erős vonzású mintákat, hogy

példakép, *eszménykép.* Ezek között is kitüntetett szerepe van az önmagáról alkotott eszménynek, az én-ideálnak. Az, hogy milyen szeretnék lenni, a személyiség fejlődésének egyik legfontosabb erőforrása. Ez az önmagáról alakított kép, ami a személyiség legbelső sajátja, mégsem belülről fakad, hanem a környezettel való szüntelen együttműködésben rajzolódik ki. A tanulási, megismerési folyamatban az ismereteket a hozzájuk tapadó érzelmekkel, értékelésekkel együtt fogadja be, nemcsak a külvilág képmása, hanem annak érzelmi töltése is beépül a személyiségébe. Ezeknek az érzelmi töltésű megismerési rendszereknek az alapján fejlődik az egyén életeszménye, életcélja, világképe, és ez válik belső irányító, szabályozó erővé. *Magatartását tehát az a világkép fogja irányítani, amit benne a társas környezet hozott létre, és amit ebből elfogadott. Ebben a folyamatban az egyén elsajátítja, magáévá teszi a társadalmi normákat, értékeket, mindazt, amit az elődök, társak felhalmoztak. A társadalomtudósok ezt a folyamatot szocializációnak nevezik.* A társadalmi-kulturális értékek, erkölcsi normák, együttélési szabályok az egyén számára jelentős személyek közvetítésével épülnek be a személyiségbe, és így jut el az egyén életkorának, társadalmi helyzetének megfelelő magatartásrendszerének megteremtéséhez. Ennek a folyamatnak legfőbb műhelye a család, ezért is nevezik elsődleges szocializációnak. Jelentősége azért kiemelkedő, mert ez a folyamat a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedés újabb állomásai, a másodlagos szocializáció során meghatározó jellegű.

A szülői érzelmek aránytalansága, mind pozitív, mind negatív irányú túlzásai megzavarják a személyiség fejlődését. Külsőleg teljesen rendezett családi élet is vezethet beilleszkedési nehézségekhez, gyakran csak a másodlagos szocializáció sikertelensége hívja fel a figyelmet a gyermekkori fejlődés elégtelenségére.

A túlzottan szabadjára hagyott gyermek nem tanulja meg a tilalmakat, és ha minden kívánságát teljesítik, a későbbiekben sem tudja egyeztetni vágyait és lehetőségeit. Így önzővé válik, mindig elégedetlen lesz felnőtt korában is.

Az aggodalmaskodó, gyermekét mindentől óvó szülői ne-

velés a gyermekben a függőségi viszonyt erősíti, felnőtt korában sem tud majd önállóan dönteni, mástól, a tekintélyes embertől várja a megoldást, azaz gyermekesen viselkedik.

A szorongó szülő szeretné gyermekét saját álmainak megfelelően nevelni, mert önmagát látja gyermekében. Elhalmozza szeretetével, de ha a gyermek személyisége nem saját elképzelései szerint alakul, elkeseredik, elégedetlen, indulatos lesz vele szemben. A gyermek igyekszik a szülő követelményeinek eleget tenni, de mivel azokat a szülő a saját vágyaihoz méretezi, a gyermek számára szinte elérhetetlenek, és így egyre inkább szorong, sőt bűntudatot is érez szeretett szüleivel szemben. Ez felnőtt korában is kíséri, szeretne mindig és mindenkinek megfelelni, de sohasem érzi a jól végzett munka elégedettségét.

Az érzelmileg visszautasított gyermek pozitív érzelmeit nem környezetére, hanem önmagára irányítja, önzővé, egocentrikussá válik, és nem tanulja meg érzelmeit, indulatait szabályozni. Akit sok negatív hatás ér, elsősorban agresszív indulat, maga is hajlamos lesz az agresszióra. Mivel ez az agresszió a szülőre nem irányulhat, indulatait környezetével szemben érvényesíti. Az otthoni erőszak látszatengedelmességhez vezet, de ugyanakkor megteremti a társakkal, közösségekkel szemben megnyilvánuló negatív, ellenséges, esetleg antiszociális tendenciákat is. Az ilyen ifjú nem tud az új közösségben feloldódni, noha vágyik az elfogadásra, és keresi a kapcsolatot, egocentrikussága miatt környezete nem jutalmazza, a jóra intő bírálatot ellenségesen fogadja, ellene irányuló rosszindulatként dolgozza fel.

A beilleszkedési nehézségek gyakran a serdülőkorban jelennek meg. A serdülő testi és szellemi átalakuláson megy keresztül, s ezzel egyidőben komoly megoldandó feladatok állnak előtte: a saját személyiségének elhatárolása, a szülőtől való elszakadás, az életpálya megalapozása. A pályaválasztás, a család és a környezet értékrendje között az összhang megtalálása előnyös személyiségfejlődés és harmonikus családi élet esetén is nagy tehertétel. Míg a gyermek véleményében a család ítéletei fogalmazódnak meg, addig a serdülőre nagyobb hatással vannak a családon kívüli, elsősorban baráti,

kortársi kapcsolatok. A kisebb gyermek magatartását a szülő szabja meg, jutalmazással és büntetéssel igyekszik elérni a kívánt magatartást. A szülő és a serdülő között a legtöbb konfliktus abból fakad, hogy a szülő nem engedi ki kamasz gyermekét a korábbi szoros érzelmi és egyoldalú tekintélyi helyzetből, a serdülő viszont egyenrangú, felnőtt partner szeretne lenni. Ehhez az értelmi fejlettsége már adott, de érzelmileg még éretlen. A szembekerülés az értelmi szférában zajlik, érzelmileg változatlanul családjához tartozik. A kamasz igyekszik szüleivel, a felnőttekkel szemben eredetiségét, saját énjét bizonyítani, ami gyakran a szülő magatartásának gúnyolásával, értékei tagadásával megy végbe. E viselkedés hátterében a felnőttként való el nem fogadásból adódó feszültség rejlik. Ha a szülő ezt erővel, tekintélyi alapon elnyomja, megtorolja, kigúnyolja, az eredmény a serdülőnek a családból való érzelmi vagy végleges kiszakadása lehet. A konfliktus abból fakad, hogy ezt az önállósulási törekvést sem a szülő, sem a serdülő nem ismeri fel. A szülő nem tudja a gyermekével szemben kidolgozott stratégiáját megváltoztatni, az új viszonyokra alkalmazni, csak a tekintélyi pozícióból próbál felülkerekedni.

HOGYAN BEFOLYÁSOLJA A KÖZÖSSÉGI ÉLET A BEILLESZKEDÉST?

Életünk szakadatlan társas kapcsolatokban zajlik. A gyermeknek alkalmazkodnia kell felnőtt környezetéhez, hogy életben tudjon maradni. A félelem, hogy kizárják a biztonságot jelentő közegből, arra készteti, hogy elfogadja azokat a szabályokat, amelyeket előírnak neki. Ezt fokozatosan belső szabályként maga is elfogadja, így megszűnik a félelme, az alkalmazkodó magatartás jutalma a védettség, az együvé tartozás érzése. A későbbiekben megérti a szüleitől való reális függőségét, a kamaszkor után ez a függőségigény egészséges fejlődés esetén megszűnik, de *egész életére megmarad az a késztetés, hogy valahová tartozzék, hogy elfogadják, hogy önértékelését, önszeretetét mások újra és újra megerősítsék.* Kevés ember képes elviselni az önigazolásnak ezt a hiányát.

A gyermekkori modellhez hasonlóan megy végbe az újabb, a felnőttkori beilleszkedés. Ennek lényege az egyéni szükségletek és az új közösség normái, céljai közötti összhang, egyensúly kialakítása. Miközben az egyén, mint korábban a gyermek, fokozatosan megtanulja, hogy lemondjon egyéni szükségleteinek önző kielégítéséről, ezt a feszültségét a közösség célkitűzéseivel, szabályaival való azonosulás révén tudja feloldani. Az egyéni célokról való lemondásért a közösségnek kell jutalmaznia őt. Ha az új közösség csak büntet, hasonlóan az elutasított gyermekhez, az önző, az egyéni célok kerülnek előtérbe az alkalmazkodás helyett.

Az új kollektívába való kerülés mindig feszültségekkel jár. Vajon milyen emberekkel találkozunk, hogyan fogadnak bennünket? Az új viszonyok mindig próbára teszik az egyént. Az ismeretlen környezetben való tájékozódás, társválasztás, kapcsolatlétesítés emberenként különböző. Van, aki azonnal a társaság középpontjába kerül, mások inkább csendesen a háttérben maradnak. Az egyik ember könnyen teremt kapcsolatot, a másiknak huzamosabb időre van szüksége, amíg feloldódik. Az első órák, napok látszólag véletlenszerűen indítják meg az egyes emberek együttlétének mozzanatait, hiszen mindenki hozza magával a korábban elsajátított viselkedésmintáit, érzelmi reakcióit, azaz személyiségét. Minden közös feladattal rendelkező emberi együttesben megindul valamilyen sajátos, spontán szerveződés, függetlenül attól, hogy milyen emberekből tevődik össze a csoport, és attól, hogy ezt az egyes tagok tudják vagy nem, akarják vagy nem.

Gondoljunk például egy újonc alegységre, rajra vagy szakaszra. *Az újonc katona kezdetben teljesen bizonytalan helyzetben van. Korábbi magabiztosságát, identitását (azonosságát) részben fel kell adnia, ezt számára teljesen ismeretlen emberek között újból meg kell alapoznia, és egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy ebben az új kollektívában az önmagáról kialakított kép megerősítést nyer-e, igazolódik-e.*

Az első percektől megindul az ismerkedés. Az első együttes feladat máris felvillant egy-egy tulajdonságot, amit a másik emberben felfedezünk. Ebben az emberben van valami rokonszenves, a másik hidegen hagy, esetleg kimondottan ellenszenves. Ezek az első benyomások többnyire felszínesek, az előtérben levő megnyilvánulásokra hagyatkoznak.

Az első együttes történés során valaki átsegíti a kezdeti nehézségeken a társait. Az ilyen öntevékeny kezdeményezést a fiatal együttes többnyire jólesően nyugtázza. Sőt, a következő feladatnál egy kicsit számítanak is arra, hogy a kezdeményező társ hasonlóan fog viselkedni. Mintha egy kicsit várnák már tőle a kezdeményezést. Egy másik viszont félrehúzódik, háttérben marad. Ha ez többször ismétlődik, tőle már nem is igénylik a kezdeményezést, de – talán ki sem mondják – megjegyzik. Miközben egymást követik az újabb és újabb közös feladatok, hol az egyik, hol a másik segíti át a csoportot a megoldáshoz vezető akadályokon.

Néhány nap után már kezd kialakulni valamilyen ki nem mondott rangsor az egyes újoncok között. Akinek gyakran

vannak jó ötletei, attól szinte elvárják, hogy bocsássa ezt a tulajdonságát a csoport rendelkezésére. Ha együtt kell döntenünk, annak a szava lesz a mértékadó, aki korábban néhányszor már bizonyított. Észre sem veszik, hogy ez az újonc egyre nagyobb szerepet kap a közös döntésekben. Ha ez a ténykedése előnyére szolgál a csoportnak, egyre inkább elfogadják, egyre nagyobb *tekintélye* lesz.

Valaki más meleg együttérzésről, megértésről tesz tanúságot. Ő az, akivel lehet bizalmasan beszélni, nem él vele vissza, nem gúnyos, nem fölényeskedik. Egyre több társa *rokonszenvét* érdemli ki, tőle azt várják, hogy érzelmi nehézségekben legyen a segítségükre.

Egy harmadik fiatal jó kedélyével gyakran felderíti társait. Szívesen tréfálkozik, mókázik, és ha ezzel elnyeri a társak tetszését, lassan a raj *mókamesterévé* válik.

Megindul valamilyen feladatfelosztás, úgy is mondhatjuk, bizonyos szerepeket osztanak ki egymásnak anélkül, hogy ezzel a folyamattal tisztában lennének. Ha az ilyen kiérdemelt, kiosztott szerep tulajdonosa esetleg egy későbbi alkalommal nem vállalkozik a tőle elvárt viselkedésre, tudtára adják, hogy ezt helytelenítik. Elég egy szó, megjegyzés, sokszor az is, hogy egyszerűen várják tőle. Ez a várakozás, noha nem is mindig fogalmazódik meg szavakban, szinte a késztetés erejével hat, úgy érzi, hogy így kell tennie, és egyre inkább tudatosan fog ennek megfelelően cselekedni. Aki nem él benne a csoport életében, azt megpróbálják bevonni. Ha viszont ez nem jár eredménnyel, rosszallásukat fejezik ki, helytelenítik, megbüntetik. Az ilyen visszahúzódó, a többiektől izolálódó egyén könnyen válik céltáblává, különösen akkor, amikor a raj egésze valamilyen közös nehézség miatt feszült, indulatos. Gyakran rajta vezetik le indulatukat.

Természetesen egy olyan csoportban, amit kívülről meghatározott céllal szerveznek, a kinevezett vezető határozza meg a közösségi élet alakulását. *A rajparancsnok akkor tud jól együttműködni rajával,* akkor tudja közösséggé kovácsolni beosztottait, *ha kiérdemli a tekintélyét, magatartásával rászolgál a raj tagjainak rokonszenvére.* Akkor tud eredményesen

vezetni, ha magatartása győzi meg beosztottait vezetői mivoltáról.

Ha viszont csak a törvényben biztosított hatalma a vezetés eszköze, a raj tagjai az előbb vázolt spontán feladatok során megtalálják a számukra legelőnyösebb, természetes vezetőjüket, ami megbontja, feszültté teheti a kis kollektíva belső, érzelmi életét. Ilyenkor csak az tűnik fel, hogy a raj tagjai egymással gyakran összekapnak, indulatos, ellenségeskedő a hangnem, egymásra tologatják a feladatokat és szaporodnak az apró fegyelmezetlenségek, lógások. Gyakran kérnek engedélyt a foglalkozás elhagyására, elmaradoznak a többiektől, egyik-másik kihúzza magát a közös tevékenységből, ami újabb indulatok kiváltójává válik.

Valamiféle ellenállás alakul ki a kellő tekintéllyel nem rendelkező rajparancsnokkal szemben. Ezt ő is észreveszi, és kezd egyre inkább hatalmára támaszkodni, kellemetlenkedik, mindenben kifogást talál, soronkívüli feladatokkal keseríti a raj életét. *A tehetetlenségét érző vezető egyre erőszakosabb módszerekhez nyúl,* ami viszont csak fokozza az ellenállást. Ebben a légkörben a túlérzékeny érzi magát a legrosszabbul, és aki nem tudja az ilyen apró önérzeti sérelmeket feldolgozni, előbb-utóbb a feszültségcsökkentés más módjához jut, azaz nem azonosul, hanem eltávolodik a közösség egészétől.

Aki nem tanulta meg korábban a másik ember iránt érzelmeinek megfelelő kimutatását, a másik ember megértését, a maga sajátosságában való elviselését, az különösen érzékeny a másik ember megnyilvánulásaira, nehezen viseli el mások kritikáját, s közben nem is veszi észre, hogy az ellenszenvet ő maga idézi elő. *A feszült légkörű kollektívákra általában jellemző, hogy egymás személyiségéből a rosszat, a negatívumot emelik ki, az ilyen közösségekben gyakori az elkeseredés, az egész csoport leértékelése, a parancsnok háta mögötti bírálata, becsmérlése.*

Az együttes feladatok során a legtöbb kollektívában bizonyos hallgatólagos együttműködési, *viselkedési szabályok* alakulnak ki, amelyeknek a betartását a tagok egymástól kölcsönösen elvárják, sőt elismeréssel vagy rosszallással elő is segítik. Az újonc fokozatosan felveszi a katonaélet eleinte

külsődleges, később tartalmi sajátosságait. Ennek közvetítője a legközvetlenebb közössége, raja. Az egység, alegység hatása a rajparancsnok és a raj összekovácsolt egységén valósul meg, vagy szenved esetleg csorbát.

Az együttesen elért eredmények növelik a raj tagjainak megbecsülését, ez erősíti az egymáshoz tartozást, ami kezd valamilyen sajátos színezetet adni ennek a kis közösségnek. A közösség érdekében egyre többet és többet vállalnak az egyes tagok, az összetartozás tudata egyre nehezebb akadályok leküzdésére is képessé teszi ezeket a fiatalokat, a sikeres megoldások tovább szilárdítják a közösséget.

Ebben rejlik a közösség alakító ereje. A különböző tulajdonságokkal, beállítódással érkező ifjak kezdenek egy kicsit egymáshoz hasonlítani, hozzáállásban, szemléletben, anélkül, hogy saját egyéniségüket feladnák. Ez a többlet, *az együvé tartozás érzése az az erő, ami a közös cél érdekében való tevékenységet összehangolja, serkenti,* és kialakít olyan sajátos vonásokat, ami csak erre a kis kollektívára jellemző, egyben a többi, hasonló csoportoktól elhatárolja. Egyre kevesebb szó esik az „én"-ről, a „mi" kezdi éreztetni hatását. Ennek a „mi"-tudatnak a kialakulása jellemző minden egészséges közösségre. Ez egyben azt is jelenti, hogy a „mi" erősebb, mint az „én"; *az összeforrottság segíti az egyes embert abban, hogy a saját kényelmét, egyéni érdekét képes legyen hozzárendelni a közösség érdekéhez.*

Az újonc ebben a kis közösségben sajátítja el a katonai élet normáit, azokkal az értékelésekkel együtt, amiket közvetlen környezete közvetít számára. A rajban, alegységben valami hasonló megy végbe, mint a családban: a katonai közösség a maga képére kezdi formálni az újonc magatartását; *a közvetlen emberi kapcsolatok prizmáján keresztül érkeznek el a katonai törvények, szabályok, utasítások.* A katonaélet jó és rossz hagyományai az egymást váltó állományban így maradnak fenn. *Az engedelmességet szigorú parancsokkal ki lehet kényszeríteni, de ahhoz, hogy ezt az újonc elfogadja, ezért áldozatvállalásra, erejének megfeszítésére kész legyen, az összekovácsolt kis közösségek munkája elengedhetetlen.* A raj belső életének sajátos folyamatai vannak, melyek a tagok akaratától függetlenül is érvényesülnek, elősegíthetik, de hátráltathatják is a nagyobb közösség előrehaladását. Természetesen *a meghatározó erő az egész hadsereg, az egység, alegység vezetése, politikai légköre, de mindez az alá-, fölérendeltségek szigorú szerkezetében működő közvetlen emberi kapcsolatokon keresztül valósul meg.*

Ha ezek a kapcsolatok feszültek, indulattal töltöttek, az egyes egyén nem érzi jól magát, és kívül marad a kis- és a nagyobb közösség magával sodró áramlatán.

Az ilyen periférián elhelyezkedő egyének könnyen veszteséglistára kerülnek. A munka könnyebbik végét keresők, a fegyelemmel szembeszegülők, a banális okokkal magukat súlyos betegnek tartók éppúgy perememberek, mint azok, akik durván megszegik az együttélés szabályait, megszöknek, vagy életüket teszik fel egy-egy önérzeti sérelem s túlértékelt csalódás ellenében.

Ha a közösséghez nem tartozó vagy abból kisodródott katona észreveszi a többiek elutasítását, ellenszenvét, azt többféleképpen dolgozhatja fel. Ezek a feldolgozásmódok többnyire sem benne, sem környezetében nem tudatosulnak.

Az egyik tipikus magatartásmód a raj céljaival, a katonai kiképzési feladatokkal való *szembefordulás,* a többi katona elutasítása. Az ilyen újonc ellenáll a csoport elvárásainak, csak azért sem tesz úgy, ahogy a többiek szeretnék. Ez a *dacos beállítódás nem a felnőttre, hanem a gyermekre jellemző.* Félrehúzódik, duzzog, izolálódik, leszólja, becsmérli azokat, akik a követelményeket teljesíteni igyekszenek.

Másik jellegzetes formája a beilleszkedési feszültség feldolgozásának, a túlérzékeny, *sértődékeny* reagálás. Az ilyen katona mindenben önérzeti sérelmet fedez fel, és ezzel indokolja ellenállását. Hajlamos arra, hogy a felé irányuló közeledési próbálkozásokat ellenségesnek ítélje, s közben arról panaszkodik, hogy őt nem érti meg senki. *Ez az érzelmi feldolgozásmód a kamaszra jellemző, aki saját önállóságát félti, és önértékelési válságát vetíti ki környezetére.*

Bármilyen furcsának tűnik, ezekben az esetekben is a csoporthoz tartozás vágya áll a háttérben, de mivel nem sikerült a középpontba kerülni, azaz az érvényesülési vágy akadályok-

ba ütközik, indulatát a többiekre vetíti. Ez természetesen azt is jelenti, hogy az ilyen ifjú még nem nőtt fel, érzelmileg infantilis, éretlen maradt.

A raj kollektívájából való kiszorulás – most tekintsünk el attól, hogy ebben az illető saját szerepe milyen mérvű volt – szorongást eredményez. A kiegyensúlyozott egyén ezt a kezdeti szorongását úgy oldja fel, hogy egyre inkább *azonosul* azokkal a követelményekkel, amelyeket vele szemben támasztanak és ez minél inkább sikerül, minél inkább jutalmazzák ezért, annál inkább és hamarabb találja meg magát, teljesebb önmagát az idegen, majd egyre ismerősebb környezetben.

Az éretlen ember, aki saját azonosságát nem tudja az új követelményekhez igazítani, identitás-válságba kerül: nem találja meg helyét, magára marad, ami egyre több feszültséggel jár. Amikor a valóság nehezen elviselhető, a gyermek képzelete világába menekül, fantáziálni kezd. Az infantilis lelkületű felnőtt úgy dolgozza fel a számára nehezen elviselhető valóságot, hogy azt kezdi jelentéktelennek tartani, bagatellizálni, és egyre gyakrabban menekül képzeletvilágába, fantáziálni kezd. Ebben a feszült állapotban az otthoni problémák egyre nagyobb jelentőséget kapnak; noha sohasem törődött öreg szüleivel, most miattuk kezd aggódni. Ilyenkor a banális testi panaszok egyre terebélyesedő betegségtudattá fokozódnak. Egy-egy önérzeti sérelem, megtagadott eltávozás, soron kívüli szolgálat súlya olyan nagy lehet, hogy a már meggyengült kapcsolat, az irreális értékelés talaján túlméretezett érzelmi, sőt kóros lelki reakciók fejlődnek. Az öngyilkossági kísérletet elkövetők mondják el: tettük előtt elképzelték, hogy a kegyetlen rajparancsnok, a hatalmával visszaélő öregkatona milyen büntetést kap miatta, hogy parancsnokának milyen bűntudata lesz, ha valami történik vele. A leány, aki nem elképzelése szerint látogatja, ott fog zokogni a temetésén, és így tovább.

Ezek a fantáziaképek gyakran feltárhatók az ilyen válságba került fiataloknál, szinte elmosódik a határ a reális és a képzeletbeli világ között.

A túlméretezett önérzeti sérelmek mögött mindig megtalálható az önértékelés és a mások értékelése közötti nagy különbség. Gyötrelmes érzés tudomásul venni azt, ami vagyok, szemben azzal, ami lenni szeretnék. Ezt a feszültséget a harmonikus családban a gyermek úgy oldja fel, hogy az én-ideál – amit többnyire a környezet tűz ki célul – megvalósítása érdekében képes saját törekvései és az elvárások összeegyeztetésére és ez az azonosulás már említett lélektani mechanizmusa.

Aki viszont gyermekkorában ezt nem tanulta meg, valahányszor új követelményrendszerrel kerül szembe, újra és újra önértékelési válságot él át, és anélkül, hogy tudná, a gyermekkorban megtanult feszültségoldó mechanizmusokkal dolgozza fel helyzetét. Ezt a környezet tagjai komolytalannak, oda nem illőnek, gyakran érthetetlennek tartják, mivel nem ismerik fel a hozzájuk való közeledés kudarcának infantilis megoldását, s az egyént többnyire csak mélyebbre taszítják válságában, cinikusnak, sumákolónak, dilisnek minősítik.

A közösségből való kisodródást egy sajátos mechanizmus is elősegíti. Ha a közösség egésze kerül szorongatott helyzetbe, él át sorozatos kudarcokat, önérzeti sérelmeket, az indulatok nem a kiváltó egyén felé sugároznak, mert annak hatalma ezt eleve lehetetlenné teszi. Ilyenkor az indulat a csoport számára veszélytelenebb irányba tolódik el, bűnöst keres és talál magának. *A bűnbakképzés a rosszul szabályozott, feszültségekkel teli kollektív légkör törvényszerű velejárója,* ez nemcsak a történelmi áramlatok arénájában, hanem az emberi együttélés minden formájában könnyen nyomon követhető. *Az indulat motívuma a felszínen a bűnbak egyéni hibája, a valóságban a többség frusztrációja.* (A célirányos tevékenység akadályoztatása miatt előállott kellemetlen élmény.) Gondoljunk csak iskoláskorunkra! Ha a tanító az egész osztállyal indokolatlanul kegyetlen, önérzetsértő módon viselkedett, az általa kiváltott indulat a szünetben az osztály leggyengébb tagja megverésével, esetleg a berendezések rongálásával vezetődött le.

Az sem véletlen, hogy éppen a legrosszabb katona válik bűnbakká. *A rajban a gyenge jelenléte alkalmat ad arra, hogy a többiek önértékelésüket a másik gyengesége révén emelhessék,* és ha valami nem sikerül, könnyű benne megtalálni az

indokot. Ez a mechanizmus gyakran kimutatható a látszólag motiválatlan szökések, öngyilkossági kísérletek hátterében. A raj tagjainak egymás közötti, illetve a rajparancsnokkal szembeni viselkedése közben két síkon zajlanak a történések. Az egyik: a felszínen látható viselkedés, magatartáscsere, a másik: az egyes emberek lelke mélyén meghúzódó kimondatlan elvárások, félelmek, remények, amelyek az egyes emberek viselkedését befolyásolják. A felszínen a külső konfliktus látszik, a résztvevők próbára teszik az egymással való kapcsolatukat, harcolnak az elismerésért, felkínálják eddigi ismereteiket, amíg fel nem ismerik az egymástól való kölcsönös függést. Ebben a szakaszban különösen nagy szerepe van a rajparancsnok vezetői tevékenységének. Ha a vezető kezdetben túlzottan magára vállalja a raj tagjainak szabályozását, vele szemben erősödik a függőség érzése, amit azonban a későbbiek során a raj tagjai már terhesnek fognak érezni és igyekeznek megszabadulni tőle.

Ezeknek a folyamatoknak a megértése könnyebb, ha felidézzük azokat az élményeinket, érzéseinket, amelyeket egy új közegbe kerülésünkkor éltünk át. Ilyen helyzetben mindenkiben van több-kevesebb szorongás, amíg meg nem szilárdul az az érzése, hogy már beletartozik a közösségbe. Az első időszakban sajátos kettősséget élünk meg: egyrészt szeretnénk a csoportba mielőbb beilleszkedni, megtalálni helyünket, biztonságunkat. Ez arra buzdít, hogy magunkévá tegyük az ott uralkodó szokásokat, nézeteket. Egyidejűleg hat egy másik érzés is, egyéniségünk, önállóságunk féltése. Ez visszahúzó erő.

Az azonosulás túlzásait azoknál a katonáknál figyelhetjük meg, akik nem dolgozták fel azt a nagy különbséget, ami bennük az elvárt magatartás, az „olyanná szeretnék válni" érzése és az „én csak ilyen vagyok" tudata között van. Minél nagyobb ez a különbség, annál erősebb feszültséggel, a lélektan nyelvén szorongással jár ez. Az ilyen emberek ezt a feszültséget úgy vezetik le – anélkül, hogy tisztában lennének vele –, hogy maximálisan azonosulnak a szervezettel, a feladattal. Az ilyen emberre mondják azt, hogy *stréber. Felettesei többnyire túl lelkiismeretesnek tartják, önmaguk pedig úgy érzik, hogy a túláradó kötelességteljesítés hajtja őket.*

Ugyanakkor a mélyben a kudarctól, a felsüléstől, az el nem fogadástól való félelem dolgozik. Hogy ez mennyire így van, az bizonyítja, hogy ha egy ilyen becsvágyó, túlbuzgó embert nagyobb önérzeti sérelem ér, azzal az üggyel fordul szembe először, amit mindaddig élete legfőbb értelmévé, céljává tett. Az ilyen felnőtt megtartotta infantilis beilleszkedési mintáit, otthon ő volt a mintagyerek, az iskolában az éltanuló, de sehol sem tudott igazi megbecsülést kivívni, mert akit különbnek tartott magánál, azt mértéktelenül tisztelte, a függőség igénye szolgálatában mindenhatósággal ruházta fel, másokat viszont, akik hozzá hasonlók, lenézett. Az ilyen magatartás mögött az egocentrikus beállítódást a környezet többsége csak később ismeri fel. Ez a sokáig háttérben maradó beilleszkedési zavar gyakran csak akkor derül ki, amikor magasabb beosztásba kerül és egyre több felelős döntést kell hoznia, amire nincs minta, előírás. Az ilyen ember arról is felismerhető, hogy mindig szigorúan ragaszkodik a szabályokhoz, szabályzatokhoz. Beosztottjaiból ellenállást váltott ki, elöljárói is előbb-utóbb észreveszik elégtelenségét. Addigra azonban közösségét, társait „kikészítette", majd mint a kötelességteljesítés mártírja, sértődötten, duzzogva, kifejezett betegségtudattal keresi igazságát. A környezete iránti indulat ekkor már kialakítja a meg nem értett, a félreállított, az üldözött ember lelkivilágát. Az ilyen emberek is túlérzékenyek, a lelkük mélyén vágynak az elfogadásra, a gyengéd, bensőséges kapcsolatra, de félnek az elutasítástól, ez a felszínen rideg, katonás, kemény magatartással párosul.

Mit kellett volna az ilyen embernek megtanulnia? Elsősorban azt, hogy *a boldogulás útján nemcsak a sikert, hanem a kudarcot is el kell tudni viselni.* Aki fél attól, hogy mások is észreveszik gyengeségét, magasra teszi a lécet, és ina szakadásáig ezt akarja átugrálni, hogy bizonyítson.

Gyakran az ilyen rajparancsnoki magatartás húzódik meg az újonc katonák beilleszkedési nehézségei mögött is. A parancsnok tudása csak kezdetben váltja ki az újoncok csodálatát, de ha ezt a parancsnok el is hiszi magáról, keservesen fog csalódni. Ha érzelmeit nem tudja kimutatni, a tekintélye is előbb-utóbb elvész, s beosztottjai ellenszenvet éreznek iránta.

Talán sikerült eddig érzékeltetnünk, hogy *az emberi magatartás megértéséhez csak az érzelmeken keresztül közelíthetünk valójában,* a felszínen zajló jelenségek mélyebb, rejtettebb hatásokra vezethetők vissza. *Minden felnőtt lelke mélyén ott rejtőzik gyermekkori énje, anélkül, hogy számot vetne vele, tudna róla.* A személyiség eme sajátos része, az érzelemvilág szinte biológiai adottságként érvényesül, ilyen a vérmérséklete, ilyen a „természete". Mégis, az érzelmi reakciók, az élmények befogadása és feldolgozása, a késztetések és akadályoztatások egyeztetése nem öröklött tulajdonságok csupán, hanem tanult magatartásmódok összessége. Ebben a tanulási folyamatban a legfontosabb kellék a másik és a többi ember, és bármilyen szívesen hivatkozunk az értelmünkre, a másik emberrel szemben tanúsított viselkedésünk elválaszthatatlanul összefügg az életünkben jelentős szerepet betöltő személyekhez fűződő érzelmi viszonyulásokkal.

Az már az eddigiekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a másik emberrel való kiegyensúlyozott kapcsolat, *a közösségbe való beilleszkedés alapvetően érzelmi viszonyokra épül.*

A következőkben a beilleszkedés más oldalait vizsgáljuk meg.

HOGY ÉRZI MAGÁT A SORKATONA A HADSEREGBEN?

Az eddigiek során arról szerettük volna meggyőzni az olvasót, hogy a társas kapcsolatok jellegét a gyermekkorban elsajátított lélektani mechanizmusok jelentősen befolyásolják, a gyermek felnövése során az első tapasztalatait újra és újra próbára teszi, valahányszor új, szokatlan környezetbe kerül. Miközben önérvényesítésére törekszik, meg kell felelnie az új környezet elvárásainak is. *Felnőtt életünk nem más, mint saját céljaink és a különböző közösségekben betöltött szerepünkkel járó kötelezettségek egyeztetése.* Egyszerű lenne azt mondani, hogy ennek sikere a személyiségtől, az egyéniségtől függ. A valóságban fordítva van, a személyiség ezeknek a szembesítéseknek az eredménye. *Az egészséges lelkű ember képes arra, hogy egyéni vágyai és lehetőségei között úgy találja meg az összhangot, hogy közben sem maga, sem környezete nem kerül kedvezőtlen, válságos helyzetbe.*

A beilleszkedés akkor sem könnyű, ha az egyén maga választja meg társait. Ha viszont nem saját elhatározásából, nem egyéni érdekből kerül új környezetbe, fokozott szerepet kapnak a belső szabályozó erők, az önmagáról alkotott kép realitása, a feszültségek, konfliktusok feloldásában szerzett gyakorlata.

A sorkatonától gyakran kérdezik, hogy milyen élete van a hadseregben, milyenek a parancsnokai, hogyan boldogul társaival. A válaszok többnyire szélsőségesek. Ha a gyakoribb kérdéseket és az azokra adott típusválaszokat megfelelő formában csoportosítjuk, és sok embernek tesszük fel ezeket a kérdéseket, ezek a különböző vélekedések átlagolhatók, és olyan tendenciák tárhatók fel, melyek nem az egyes katonák,

hanem csoportok, egységek véleményét is tükrözik, és ennek alapján képet kaphatunk arról a beállítódásról, ami a fiatalokban a társas együttlét alapján formálódik.

A beállítódás az emberi személyiség sajátos megnyilvánulása, reakciókészsége bizonyos személyekkel, intézményekkel, helyzetekkel szemben. A beállítódásnak erős érzelmi töltése van, és az egyént hasonló szituációkban azonos módon való viselkedésre készteti. Szélsőséges példája ennek az előítélet, a féltékenység vagy a szeretett személlyel szemben meglevő elfogultság.

A sorkatonák hadsereggel szembeni beállítódásának tanulmányozásához a társadalomtudományokban szokásos mérőeszközt, kérdőívet, ún. *attitűd-skálát* alkalmaztunk. Elöljáróban szeretnénk hangsúlyozni, hogy *a „mérés" eredményei csak a megkérdezettek véleményét regisztrálják, nem a valóságot.* Ha a mérés megfelel a technikai követelményeknek, és a matematikai-statisztikai ismérvek ezt igazolják, arra következtethetünk, hogy a beállítódás tárgya az emberekben milyen érzelmi visszhangot kelt, milyen elképzelések léteznek az egyének szemléletében, van-e ezekben valamilyen közös, szabályszerűen ismétlődő sajátság. Ha ilyenek vannak, *azon érdemes gondolkodni,* hogy ezek hogyan jöhettek létre, *miért éppen így vélekednek.* Nem állíthatjuk, hogy a beállítódást kifejező vélemény és a tényleges magatartás szükségszerűen egybevág, de azt sem, hogy függetlenek egymástól. A „ki mint él úgy ítél" közmondás igen bölcsen az emberi magatartás társadalmi meghatározottságát fejezi ki. Ha bizonyos ítéletek halmozódnak, abban az egyéni tapasztalatok összegeződését is feltételezhetjük, de egyben azt is, hogy ezek a kollektív vélemények, hiedelmek, beállítódások hagyományozódnak az egymást váltó állományra, és *ennek a hatása sem kisebb az újoncok beilleszkedésére, mint a tudatos propaganda és nevelőmunka.*

A módszer

Az egyéni beszélgetések alapján számos kérdést fogalmaztunk meg, ezekre a gyakran hallott pozitív, negatív, illetve közömbös beállítódást kifejező válaszlehetőségeket kínáltuk. Végül két tucat kérdés maradt meg a kérdőívszerkesztési eljárások, különböző felülvizsgálatok után.

Az egyes egyének beállítódásának rangsorát a pozitív beállítódást tükröző válaszok számával jellemeztük. Ennek megfelelően feltételezésünk szerint annál kedvezőbb a katonának a hadsereggel szembeni beállítódása, minél több kérdésünkre adott pozitív választ. A kérdések közül csak azokat fogadtuk el a beállítódás mérésére, amelyekre az elővizsgálatok szerint túlnyomórészt azok adtak pozitív választ, akik a hadsereggel szemben is pozitív beállítódással jellemezték magukat. Negatív választ azok adtak, akik a kérdések többségét is negatív értelemben válaszolták meg. (A kérdőív megbízhatóságának, érvényességének bizonyítására különféle matematikai-statisztikai számításokat végeztünk, de ezek részletezése e tanulmány célkitűzéseit messze meghaladná.)

Azt is megvizsgáltuk, hogy az egyes kérdések pozitív, illetve negatív megválaszolása között van-e valamilyen statisztikai összefüggés. Így az is megállapítható volt, hogy akik az egyik kérdésre pozitív választ adtak, azok milyen kérdésekben tanúsítottak ugyancsak pozitív beállítódást. Ezáltal bizonyos kérdéscsoportok összetartozását is ki lehetett deríteni. A kérdőív szövegét a függelékben közöljük.

A minta

Több mint félezer, különböző időszakos sorkatona töltötte ki a kérdőíveket, név nélkül. Az egyik csoport egy magasabbegységet reprezentáló minta volt, a másik egy különleges feladatú önálló alegység katonái közül került ki. Kontrollcsoportként szerepeltek egy tisztesiskola katonái, illetve a pécsi Honvédkórház belgyógyászati és idegszakrendelésére vá-

rakozó sorkatonák véletlen mintája. A tendenciák hasonlóságának demonstrálására a négy minta adatait tüntettük fel.

A kérdőívre adott válaszok összefüggései alapján három tényezőt emeltünk ki:

1. Hogyan viszonyul a sorkatona a hadsereg intézményéhez?
2. Hogyan viszonyul saját katonamivoltához?
3. Milyen érzelmek fűzik parancsnokaihoz?

1. A sorkatonák érzelmi viszonyulása a hadsereg intézményéhez

A megkérdezett katonák több mint kétharmada értelmét látta annak, hogy behívták katonai szolgálatra, még akkor is, ha ez számára nem kellemes.

A szolgálati idő előrehaladásával a kedvező állásfoglalások aránya 60-ról 73%-ra emelkedik, a semleges álláspontot elfoglalók mindhárom időszakos csoportban 10%-ot tesznek ki, így a kezdeti negatív beállítódás a kiképzés végére csökken. A rajparancsnokok beállítódása volt a legkedvezőbb.

A közvéleményben még él az a szemlélet, különösen az idősebbek között, hogy a katonai szolgálat hozzátartozik a férfiassághoz. Mi a véleménye arról a mondásról, hogy „a hadseregben mindenkiből embert faragnak”? Ezt az „igazságot” a megkérdezettek kevesebb mint egyharmada fogadta el, a másik harmad elavultnak minősítette. A pozitív beállítódású harmad azok közül került ki, akik *saját katonai feladatukat fontosnak tartották, elöljáróikat tisztelték, szerették.* Viszont jó néhány megjegyzésük volt az „emberfaragás” korszerűtlen módszereiről.

A megkérdezett katonák egy része szerint az idő nagyon lassan telik, alig 10% számára múlik észrevétlenül. A többség úgy nyilatkozott, ha értelmes feladata van, nem veszi észre az időt. Úgy látszik, a katonák számára „üresjárat” is

akad. A napok számlálása, a centiméter naponkénti megrövidítése szimbolizálja ezeknek az embereknek a beállítódását.

A hadsereggel kapcsolatos maradandó benyomások vegyesek. 15% nyilatkozott úgy, hogy túlnyomórészt kedvező benyomásokkal távozik majd a hadseregből, 20% inkább kedvezőtlenekkel. Akik ebben a kérdésben kedvező beállítódásról tettek bizonyságot, azok a kérdések többségében is pozitív módon foglaltak állást.

A legkevesebb kedvező véleményt arra a kérdésre adták, amely a „dolgok menetére” vonatkozott. Csupán a legpozitívabb beállítódású katonáktól kaptunk pozitív választ. Mindössze 10% vélekedett úgy, hogy egészen jól mennek a dolgok a hadseregben. 20% szerint gyengén, 70% szerint van, ahol jól mennek, de nem mindenütt. Úgy látszik, hogy a kölcsönös elvárások nem mindenütt találkoznak. *A hadsereg helyzetét azok értékelték kedvezően, akik egyúttal elöljáróikat jó parancsnoknak tartották, akik a kiképzésüket a maguk szempontjából eredményesnek ítélték meg, akik úgy érezték, hogy a hadsereg mindent elkövet, hogy a bevonulók jól érezzék magukat, akik úgy tapasztalták, hogy a nehéz és veszélyes feladatot teljesítő katonát jobban megbecsülik, akik értékesnek tartották saját katonai feladatukat.* A legnegatívabb véleményt a harmadik időszakosok, a különleges beosztásúak és a rajparancsnok katonák adták.

A vizsgálóeszköz belső összefüggéseinek elemzése tehát azt a feltételezést erősíti, hogy a hadsereg egészéről alkotott kedvező vélemények azon múlnak, hogy az egyén személyére vonatkozóan milyen élményekkel rendelkezik, megtalálta-e helyét a hadsereg gépezetében, azt fontosnak tartja-e, de ehhez az is szükséges, hogy a parancsnokaival szemben pozitív érzelmi beállítódása legyen, tudja őket tisztelni, érezze, hogy róla is gondoskodnak, megbecsülik, ha nehéz feladatát teljesíti. A sorkatona számára raja, alegysége, közvetlen parancsnoka jelenti az intézményt. *Ha a közvetlen emberközi viszonyok kedvezőek, ez megkönnyíti képessége, szándéka kibontakoztatását, az intézménnyel való azonosulását, és ezen keresztül sajátítja el, éli meg belső élményként katona mivol-*

tát és így érvényesül számára a katonai szolgálat emberformáló hatása.

A férfiasság nemes ideálja, a nehézségekkel szembeni helytállás, a próbatétel kiállása vesztett fényéből. A jelenleg sorkatonai szolgálatot teljesítő fiataloknak nemcsak fizikai teherbíró képessége kisebb, hanem lelki ellenállásuk is más, mint apáiké volt. Ez bonyolult folyamat eredménye, csak utalni szeretnék arra, hogy a mi társadalmi viszonyaink között az egyéniség szerepe megnőtt, az emberek önérzete kiteljesedett, a lehetőségek kitárultak, a társadalmi együttélés szabályozásában sokkal nagyobb szerepet kap az egyéni döntés, mert megszűntek a merev társadalmi hierarchiák, az emberek egymáshoz való viszonya felszabadultabb lett. Ezzel az is jár, hogy az egyéniség árnyékában az egyénieskedés is terebélyesedik, könnyebb a jogokra hivatkozni, ugyanakkor nem tudatosul ilyen mértékben a kötelességek teljesítésének fontossága. Úgy tűnik, hogy *az ifjúság megnyilvánulásaiban az egyéni ösztönzések jobban előtérbe kerültek, ugyanakkor a család, az iskola, az intézmények nevelési hagyományai kevésbé hatékonyak.*

A próbatételre külön kérdést tettünk fel, de a megkérdezetteknek csak negyedrésze tartotta ennek a katonai szolgálatot, ugyanennyien elvetették, míg a többiek csak esetlegességnek ítélték meg, ami szerencsés esetben sikerülhet. A próbatétel elfogadása és az elöljáró tisztelete szoros kapcsolatban van, hasonlóan két másik kérdéshez, mely szerint az a katona érzi a hadsereg gondoskodását, aki feladatát maga is fontosnak tartja; helyesebben úgy érzi, hogy *fontos az a feladat, amit rábíztak és elöljárói is így tartják.* A megkérdezettek 40%-a szerint értékes az, amit a hadseregben végezniük kell, harmadukat érdekli is amit csinál, de csak 15% volt olyan, aki szerint kevés felesleges dolog van, amit a katonának csinálnia kell. 37% úgy ítéli meg, hogy meglehetősen sok felesleges akad a tennivalói között, ez az újonc időszak eltelte után csökken, majd a harmadik időszakban ismét növekszik, de nem éri el az újoncok vélekedési arányát.

Ebből arra lehet következtetni, hogy a megkérdezett sorkatonák nagyobbik részével nem sikerült megértetni a kiképzési feladatok jelentőségét, különben nem éreznék annyian feleslegesnek. Ezek a katonák nem a kiképzést, saját katonai feladataikat becsülik le, de számukra a közvetlen élményt elöljáróik példája, hozzáállása jelenti. Az a tény, hogy a megkérdezett katonák 85%-a szerint vannak felesleges dolgok a katonai kiképzésben, mégiscsak azt bizonyítja, hogy a kiképzők nem tudták meggyőzni őket az általuk leadott kiképzési anyag fontosságáról, jelentőségéről. Nem elég megszabni a kiképzési feladatot, előadni, gyakoroltatni, „oktatás tárgyává tenni", hanem azt a katonákkal el is kell fogadtatni.

A rajparancsnokok 90%-a szerint is sok a felesleges tennivaló, így érthető, hogy beosztottjaik is így vélekednek.

A katonai kiképzés, mint minden oktatás, és ez a felnőttoktatásban különösen jelentős, két síkon megy végbe. Egyik oldalról a személyiség felfogóképessége, értelmi kapacitása, a másik oldalon érzelmi töltésű élmények formájában. Ha a kettő nem jár együtt, kialakul a kiképzési feladatokkal szembeni belső ellenállás is.

2.
Hogyan sikerült a kiképzés?

A megkérdezettek fele úgy vélte, hogy ő hozzájárult a kiképzési cél eléréséhez. Negyedrésze ezzel nem sokat törődött. A közömbös válaszok aránya a kiképzési idővel fokozódik. Mintegy 40% szerint a lehető legjobban felkészítették a harci tevékenységre, 40% a kiképzést és a harci felkészítést formálisnak ítélte. Ez a két kérdés nagyon szorosan kapcsolódik, ugyanazok adták a pozitív, illetve negatív válaszokat. Az értékelés negatív irányban változik, a szolgálati idő előrehaladtával a harmadik időszakosoknak csak 17%-a tartotta eredményesnek a kiképzést.

Ezek a válaszok nem a kiképzés tényleges értékét jelentik, de a katonák értékelése arra utal, hogy nem csupán negatív beállítódásról van szó. Akik erre a két kérdésre kedvező választ adtak, egy sor más kérdésben is hasonló álláspontot alakítottak ki. *Nem biztos, hogy a hiba egyedül a katonák*

szemléletében, beállítódásában van. A különböző mintákban ez az arány hasonló, és *általában ott több a kedvezőtlen értékelés, ahol a személyes érzelmi viszonyulást feltáró kérdésekre több a negatív állásfoglalás.*

A rossz pedagógus mindig a diákokban keresi a hibát. A felnőttoktatás, mint amilyen a katonai kiképzés is, könnyen beleesik ebbe a hibába. Itt még nagyobb szerepe van a résztvevő-centrikus oktatásnak, mint az iskolákban. *Az a kiképző, aki csak a beosztásából fakadó tekintélyre alapoz, ezzel akarja kikényszeríteni az eredményt, megfojtja az érdeklődést, s a kiképzés öncélúvá válik. A tanulási készség messzemenően függ a mindenkori oktatási és vezetési stílustól.* A kedvezőtlen beállítódás jelentős részben annak tudható be, hogy a katonákat kisiskolásként próbálják oktatni, de ezt a felnőtt nehezen viseli el. Csalódni fog az a kiképző, aki katonái tájékozatlanságát, tudatlanságát a saját önérzetének növelésére használja fel. Ez a naiv viselkedés hosszú távon csak annak a veszélyével tartható fenn, hogy csökken az érdeklődés, vagy esetleg ellenállás fejlődik ki a katonákban a kiképzéssel szemben. Érdemes komolyan venni a katonák véleményét, mert emögött a kiképzési módszerek elégtelensége gyanítható: elsősorban az emberi oldalról, a kiképző személyiségéből sugárzó meggyőző erőről van itt szó.

3.
Milyen az elöljárók és a beosztottak érzelmi viszonya?

Ezt, a beilleszkedés szempontjából közvetlenül is érdekes témát két irányból közelítettük: egyrészt, hogyan vette tudomásul a katona parancsnokának felé irányuló személyes megnyilvánulásait, másrészt; mit váltott ez ki benne parancsnokával szemben.

A katonák kevesebb mint egyharmada vélekedett úgy, hogy parancsnokai mindent megtettek, hogy segítségére legyenek, elismerték amikor valamit különösen jól megoldott. Egyötödük gondolta úgy, hogy parancsnokai felismerték képességeit, de csupán 16%-nak volt olyan élménye, hogy parancsnoka érdeklődött személyes problémái iránt.

Ezekből a véleményekből következik – a tapasztalat is egyértelműen arra vall –, hogy a megkérdezett katonák közvetlen környezetében a személyközi kapcsolatok felszínesek, a parancsnok–beosztott viszony megmarad a szigorú szabályozottság szintjén. Kevés az érzelmi töltés, a parancsnok személytelen, vagy magatartását inkább az indulatok jellemzik. *Úgy tűnik, hogy az egyenruha és a váll-lapok mögött könnyebben eltűnik az egyéniség, az egymás iránti személyes érdeklődés. Feladatok vannak, amelyeket végre kell hajtani.*

Vajon mit vált ki a merev, az egymás iránti megbecsülést, érdeklődést háttérbe szorító parancsnoki viselkedés?

A megkérdezett katonák parancsnokainak alig fele érdemelte ki katonái tiszteletét. A katonák egyharmada nyilatkozott úgy, hogy tisztjei jó parancsnokok, de csak egytizedük érzett emberi vonzalmat elöljárói iránt. Ez azoknak a száma, akik parancsnokaikat valóban megszerették. Természetesen *a hadseregben a tisztelet, megbecsülés, az érzelmi oldal mindig és mindenütt nem érvényesülhet. Ezeknek az érzelmeknek a jelentőségét lebecsülni nem lehet, ha tekintetbe vesszük, hogy a katona közérzését jelző egyéb vonatkozások, mint pl. a hadsereggel szembeni beállítódás, a kiképzési céllal való azonosulás, a katonaszerep vállalása azoknál a legkedvezőbb, akik egyben érzelmileg is kötődnek azokhoz, akik számukra a hadsereget közvetlenül képviselik.* A technikailag fejlett, szigorúan szervezett katonai intézményben a sorkatona névtelensége, a különböző funkciókban való cserélhetősége erősíti az elfogadás igényét, könnyebben teremt feszültséget, mert a személytelen szervezet megfelelő támogatást, védelmet nem tud nyújtani.

A modern iparszociológiai vizsgálatok is egyértelműen bizonyítják, hogy a termelés növelésében – a technológia mellett – legalább olyan jelentős szerepe van az emberek egymáshoz való viszonyának, a másik ember lelki világával való közösségnek, a mások érzelmi reakciói megértésének, az arra való reagálásnak. *Az emberközi kapcsolat érzelmi oldala nem jelent engedményt a tekintély, a megbecsülés, a tisztelet ro vá-*

sára. Ahhoz, hogy a közösség kialakuljon, a közösség minden tagjának olyan közös céllal, a cél érdekében vállalt kötelezettségekkel kell rendelkeznie, ami előfeltétele az eredményes együttműködésnek. *A követelménytámasztás nincs ellentétben az emberek között meglevő kölcsönös bizalommal, a másik ember megértésével.* A jó parancsnok nem úgy szereti katonáját, mint az apa a fiát, de tud benne érzelmeket kelteni, ébren tartja lelkesedését, olyan viszonyt alakít ki, melyben katonája szinte belső kényszernek érzi, hogy feladatát a legjobb tudása szerint teljesítse. *A szolgálat lelkes vállalása természetesen nem előfeltétele a katonai szolgálat teljesítésének, de az emberek együttesének – bármilyen területen tevékenykedjenek –, a katonatársadalom egészének a közérzése mégsem elhanyagolható tényező a feladat teljesítése szempontjából.*

A közösségteremtő és -formáló erő érzelmek nélkül elképzelhetetlen, mint ahogy *érzelmeink mindenütt áthatják együttélésünket, akár tudomásul vesszük, akár nem. Csak az érzelmileg összetartozó, összekovácsolt közösség képes arra, hogy tagjait célszerűbb alkalmazkodásra bírja.* Ha az egyén érzelmileg is a közösséghez tartozónak érzi magát, akkor érdekelt abban, hogy annak értékeit, szabályait a sajátjaként fogadja el.

A tanulmány összességében azt igazolja, hogy a sorkatonák különböző közösségeiben kialakult hiedelmek, nézetek közel azonos módon jutnak érvényre a válaszokban. Állíthatjuk tehát, hogy a kérdőív valami olyan közösségi jelenséget fog fel, ami a megkérdezetteket közel azonos arányú állásfoglalásra készteti. *Nem azt bizonyítja, hogy ezek a vélekedések igazi, reális helyzetet tükröznek, de bizonyítja, hogy a katonai kiképzésről, gondoskodásról, a parancsnoki tevékenységről a sorkatonák körében jelentkező vélemények megoszlanak, nem mindenben azonosak az e tevékenységkörökről kialakult hivatalos nézetekkel.* Arra lehet következtetnünk, hogy *a kitűzött célok megvalósításáról, a közvetlen elöljárók felkészültségéről kapott visszajelentés kedvezőtlenebb annál, mint amit a befektetett nevelőmunka alapján elvárhatnánk.* Ez a minta ugyan csepp a tengerben, de egy kicsit tükre az egésznek, ahogyan az ember 10 liternyi véréből vett egyetlen köbmilliméter is jelzi az orvosnak, ha valaminek jobban utána kell néznie.

A kérdőív szerkesztésében és matematikai-statisztikai feldolgozásában a valószínűségszámításra épülő módszereket használtuk. Ez azt jelenti, hogy a vizsgálat hasonló feltételek között való megismétlése hasonló eredményeket ad, ezt az utánvizsgálatok igazolják is. *A számok matematikai valószínűséget írnak le, az értelmezést vitatni lehet és kell is.* Az érzelmi viszonyulásban nem az egyes katona állásfoglalása a mérvadó, hiszen az szubjektív, változékony, megszámlálhatatlan külső és belső tényező befolyásolja. Az egyes katonák összesített véleménye azonban tendenciát tükröz, a közvéleményt alakító realitást jelzi, „átlagolja". E tendencia feltárásában a kérdőív csak eszköz, segítségével azonban betekintést nyerhetünk azokba a társas előítéletekbe, hiedelmekbe, amelyek az egyén és társai, a katonák és számukra a hadsereget képviselő elöljárók viszonyának alakulását befolyásolják.

A katonai szolgálat korábbi varázsa megcsappant, ma már az sem szégyen, ha valaki nem válik be katonának. *Ahhoz, hogy a szolgálattal szembeni beállítódás kedvező legyen, az adminisztratív, szervezeti összetartozás elégtelen. Ehhez arra van szükség, hogy a katonai szolgálat teljesítésének társadalmi értéke, tekintélye a gyakorlatban is érvényesüljön, ne csak a hivatásos és a polgári közvélemény, hanem a sorállomány is így érezzen.*

A megkérdezett fiatalok nem a katonai szolgálat szükségességét, a hadsereg jelentőségét becsülik le, a vélekedések mögött tulajdonképpen az el nem fogadottság érzése bújik meg, a negatív beállítódás ennek csak kivetítése.

KAPHATNAK-E SZEREPET ÉRZELMI TÉNYEZŐK A KATONAI VEZETÉSBEN?

A beállítódásvizsgálat a beosztottak oldaláról összegyűjtött véleményeket tartalmazza. A tapasztalat szerint az elöljárók és a beosztottak véleménye gyakran eltér egy-egy adott parancsnok értékelését illetően. Akit az elöljárók jó parancsnoknak tartanak, azt még beosztottjai tekinthetik ellenszenvesnek. *Ahhoz, hogy a parancsnok mind elöljárói, mind beosztottjai elismerését kivívja, átlagon felüli személyiségtulajdonságokkal kell rendelkeznie.* Minden vezetővel szemben két irányból támasztanak követelményeket. Lélektanilag érthető, hogy az elöljárók elvárása a meghatározó, a parancsnok elsősorban az ő értékelésétől függ, az elöljárójával van tartós kapcsolatban, érzelemvilága a velük való azonosulásban válik feszültségmentessé. A parancsnok a hivatásos állományhoz tartozik, s ennek motivációs ereje igen erős.

A sorkatona viszont nem magától értetődően jut el arra a meggyőződésre, hogy a hadsereg célja és a saját egyéni célja azonos. Ez az egyezés háborúban, feszült politikai légkörben, elemi katasztrófa esetén nyilvánvaló, de a békeidőben történő kiképzés mindenképpen csak feltételezett háborús körülmények között zajlik. A legtöbb fiatal nem a katonai karrier gondolatával és becsvágyával vonul be. A kötött életforma, a szabadidő-veszteség, a terhelések, a számára ismeretlen emberekkel való összezárás, a polgári életben nem tapasztalt függőségi, tekintélyi viszonyok mégsem jelentenek olyan veszélyhelyzetet, mint a harc, vagy ehhez hasonló mozgósító erejű feladatok. De stressz-hatásuk mégis jelentős. A parancsnoknak ebben a helyzetben kell megkezdenie és teljesítenie a kiképzési feladatokat. Feltehetően nem tévedünk, ha úgy fogalmazunk, hogy *az alapkiképzés inkább a feszültségek levezetésének, mint a katonák egyéni szükséglete kielégítésének a terepe.*

Az előzőekben megkíséreltük azt bizonyítani, hogy a feladatok teljesítése, a légkör szorosan összefügg a vezetés jellegével. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból a beilleszkedés kérdését.

A hadseregben minden rangú és rendű *parancsnok joggal követeli meg parancsai, utasításai végrehajtását. A beosztottaknak kötelességük a parancsokat a legjobb tudásuk szerint végrehajtani. A hadsereg csak abban az esetben tud rendeltetésének megfelelően működni, ha ez minden körülmények között érvényesül.* A parancsnok parancsadási jogát törvények, szabályok határozzák meg, a parancsnok parancsa, utasítása törvény a katona számára. A parancs végrehajtása azonban nemcsak az előírások függvénye. Jelentősen kapcsolódik a parancsot adó tekintélyéhez, társadalmi helyzetéhez, a parancsot végrehajtó, azt elfogadó engedelmességéhez. *A parancs annál inkább talál belső elfogadásra, egyetértésre, minél nagyobb befolyása van a parancsadónak a beosztottjára.*

Milyen a jó parancsnok? A vezetők nehéz feladatáról sok szó esik társadalmunk életében. Van-e vezetői személyiség? Erre nem könnyű a válasz, megbízható pszichológiai módszereink nincsenek a vezetők kiválasztására, s nincsenek született vezetők. A vezetést meg kell, és többnyire meg is lehet tanulni.

A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy *különböző személyiségű emberek egyaránt kiváló vezetők lehetnek,* a parancsolás nem kizárólag a parancsnok személyiségétől függ. Sokkal lényegesebb a vezetési mód, a vezetési stílus. Erre a lélektan bizonyítékokkal szolgál. Sokat emlegetik *Kurt Lewin* és munkatársai híres gyermeklélektani kísérleteit. Ezek során különböző vezetési stílusokat próbáltak ki azonos gyermekcsoportokkal, és a különböző stílusokra adott reakciókat hasonlították össze. Ennek a kísérletsorozatnak a leírása magyar nyelven is hozzáférhető, számos vezetéssel foglalkozó tudományos munka idézi. Itt csupán lényegét foglaljuk össze,

mintegy alapmodellként a későbbi fejtegetésekhez. Tapasztalatunk szerint a parancsnoki kar egy része ezeket a kísérleteket nem ismeri, viszont közös megbeszéléseinken igen nagy érdeklődést váltott ki, ezért említésre érdemesnek tartjuk. A három jellegzetes vezetési stílus rövid jellemzése:

1. *A tekintélyelvű, vakfegyelemre épülő vezetési mód*

A merev szabályozás jellemzi, a vezető intézkedik minden fontos kérdésben. Ő szabja meg a célt, a célhoz vezető részletmegoldásokat, parancsokat, utasításokat ad, ezeknek betartását következetesen ellenőrzi. A feladatokat felosztja, kijelöli, hogy ki kivel dolgozik. Mindig csak a közvetlenül következő feladatot adja meg. Szigorúan bírál, dicsér és fegyelmez. Ezt a stílust *autokratikus* vezetésnek is nevezik.

2. *A szabadjára hagyó, „laissez-faire" vezetés*

A vezető beosztottjaira bízza a feladat megvalósítását, maga tevékenyen nem vesz részt benne. Passzívan engedékeny, abból indul ki, hogy magától is kibontakozik a kezdeményezés, ehhez csak a lehetőséget kell biztosítani. Az ilyen stílusú vezetést többen *anarchista* vezetésnek is nevezik. („Csináld úgy, hogy akarod.")

3. *A belátásos fegyelemre épülő vezetés*

Az irányítás a vezető kezében van, a csoportot bátorítja, segíti a közös döntés meghozásában. Közösen határozzák meg a célhoz vezető megoldást, a vezető több lehetőséget ajánl megvalósításra, de erről a csoport dönt. Reálisan jutalmaz és bírál, ezekkel olyan megoldásra tereli a csoportját, hogy optimális együttműködés alakuljon ki közöttük és képesek legyenek öntevékenyen, önmagukat irányítani. Ezt *demokratikus* jelzővel is illetik.

A mindennapi életben a vezetési stílusok sohasem ilyen tisztán érvényesülnek, a tekintélyelvű és a belátásra épülő demokratikus vezetésmód egy kontinuum szélsőséges végpontjai. Egyik sem tekinthető egyedül üdvözítőnek. Érdemes Lewin kísérletének néhány tapasztalatát közelebbről is megvizsgálni.

Az autokratikus vezetésű gyermekcsoportban a teljesítmény igen jó volt, de a csoportvezetővel szemben kialakuló függőség növekedésével – különösen távollétében, vagy amikor más vezetőt kapott a csoport – váratlanul visszaesett. Egyidejűleg megszaporodtak az agresszív megnyilvánulások, a gyerekek kölcsönösen indulatosak voltak egymással, fegyelmezetlenkedtek, és érdektelenekké váltak az eredeti céllal szemben. Olyan menekülési törekvések jelentek meg, mint a félrehúzódás, a csoport elhagyására irányuló manőverek.

A szabadjára hagyó vezetéssel irányított gyerekek gyenge teljesítményt nyújtottak, az erősebbek terrorizálták a gyengébbeket, a csoport szétszakadt, klikkek alakultak ki, akik között fokozódott a rivalizálás.

A demokratikus vezetés tartós, egyenletes teljesítményhez vezetett és ez akkor is megmaradt, amikor a vezető távol volt. Kevés az agresszív megnyilvánulás, a konfliktusok megoldására nagyobb a készség, a csoport-összetartozás fokozódott.

Ezekben a kísérletekben a fiúk viselkedése mindig a vezetési stílushoz igazodott, nem a vezető személyéhez. A többség a demokratikus vezetési stílust részesítette előnyben, de még a szabadjára hagyót is többen kedvelték, mint az autokratikust.

A vezetési hatalom beosztottakban kiváltott hatását egy példával illusztráljuk. Az egyik dunántúli bányavállalat több üzemének aknászai között a munkahelyi közérzetet tanulmányoztuk. Ennek a vizsgálatnak egyik szakaszában a vezető hatalmi tevékenységét vizsgáltuk, konkrétan azt, hogy a vezetői hatalom különböző összetevői milyen arányban tudatosulnak a beosztottakban. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az ipari középvezetők, a művezetői szerepkört betöltő aknászok és feletteseik között levő együttműködés milyen visszahatást vált ki. A vezetői jellemvonásokat állításokban

fogalmaztuk meg, a megkérdezettnek állást kellett foglalnia, hogy ez a vonás a saját feletteseire jellemző-e vagy nem.

A vezetői magatartás tényezői ott érvényesülnek, ahol a vezetőnek van vezetői hatalma, eszköze a beosztottak tevékenységének ellenőrzésére. A beosztott függőségi helyzetben van a vezetőjével szemben, ebben nemcsak külső, társadalmi kényszer játszik közre, hanem olyan jutalmazó tényezők is, mint a fizetés, a munka értéke, az elismerés stb.

A vezető magatartása az egész munkacsoport életére kihat, befolyásolja a feladat megvalósítását, a munkahelyi légkört. Elősegíti az együttes összekovácsolódását, alakítja a munkacsoport tagjainak szemléletét, gondolkodását, kölcsönösen tanulnak egymástól, ezáltal fokozódik a munka hatékonysága.

Egy munkacsoport eredményességét nagymértékben meghatározza, hogy tagjai mennyire alkotó módon vesznek részt a csoport együttes tevékenységében, azaz a munkában. A vezető megnyilvánulásai, vezetési stílusa ezeket a folyamatokat serkenti, de hátráltathatja is. Az aknászok véleménye szerint a vezetői hatalom egyes tényezői saját vezetőiket az alábbi sorrendben jellemzik:

1. *A hatalmi szankciók,* a jutalmazások és büntetések tényezője érződik a legerőteljesebben, azaz a beosztott saját magatartását szinte kizárólag a jutalmazástól és a büntetéstől teszi függővé. A beosztott igyekszik úgy dolgozni, hogy a vezető jutalmazza azokat a tevékenységeit, ami a vezető utasításainak megfelel, és lehetőleg elkerüli az olyan tetteket, amelyek büntetést vonnak maguk után. Ott, ahol az ellenőrző, büntető hatás áll az előtérben, a vezetés tekintélyelvű, diktatórikus oldala érvényesül, szemben ellenpárjával, a meggyőző-érvelő demokratikus stílussal.

2. *A szakmai rátermettség,* mint a vezetői hatalom tényezője, második helyen jellemzi a megkérdezett aknászok vezetőit. A vezető szakmai biztonsága, tudása azonban önmagában nem tekintélyképző eszköz, ehhez az is szükséges, hogy egyidejűleg pozitív érzelmi megnyilvánulások is kísérjék. *A vezető szaktudása csak akkor segíti a munkahelyi légkör kedvező alakulását, ha mögötte megfelelő emberi-érzelmi fedezet is van.* Az aknászok szerint vezetőik, emberi vonatkozásban meglehetősen távol állnak tőlük, mert a velük való azonosulás tényezője kevésbé érvényesül, azaz *tekintélyük rideg, nem vonzó, nem válnak példaképpé.*

3. A vezető hatalmát erősíti, ha beosztottjain kívül mások is elfogadják, respektálják. Ez a tényező *a vezetőnek a saját szervezetén kívülre terjedő hatását jelenti,* azaz az adott vezető emberi magatartása vonzó mintát gyakorol mások számára is. Ez is elősegíti a pozitív munkahelyi légkör létrejöttét és a munkahely belső stabilitását.

4. *A felsőbb vezetésre gyakorolt hatás* ugyancsak a vezetői hatalom tekintélyi oldalát jelzi. Annak a vezetőnek van saját beosztottjai előtt is nagyobb tekintélye, akinek feljebbvalói kikérik a véleményét, meghallgatják a tanácsát, azaz befolyása van a felsőbb szinteken hozott döntésekre. Az előző tényezővel együtt ennek érvényesülése pozitívan fokozza a vezetői munka hatékonyságát.

5. *Az azonosulási hatalom* tényezője úgy érvényesül, hogy a beosztott akár tudatosan, akár ösztönösen arra törekszik, hogy a vezető magatartását elfogadja, kövesse, igyekezzék hasonlítani hozzá. Az azonosulás folyamata alapvető jelentőségű a gyermek fejlődésében, de a felnőttek társadalmában is fontos szerepet tölt be. *A társadalom és a kisebb közösség normáinak elfogadása a normát képviselő magatartásával való azonosulás révén valósul meg.* A vezetővel való azonosulás fontos kelléke a csoport összetartozásának, sokkal erősebben serkent a tevékenységre, mint az utasítás vagy fegyelmezés. A vezetővel való erős azonosulás a klikkesedés forrásává is válhat, ha a vezető magatartása szembekerül a nagyobb csoport érdekével.

6. Ha a vezető és beosztottak kapcsolatában a meggyőzés és érvelés is helyet kap, akkor a kapcsolat nem a hatalomra épül, hanem arra, hogy *a vezető és a vezetettek készek egymás véleményének figyelembevételére.* Ez a tényező segíti elő legjobban az egészséges munkahelyi légkört. A véleménycsere szabad lehetősége jelentősen csökkenti a bizonytalanság, az ellenállás kialakulását. Ellenkező értelemben hat, mint a tekintélyelvű vakfegyelemre épülő vezetés. Az ilyen vezetési tényező érvényre jutása elősegíti a közös tevékenység, az együtt-

működés olyan magasrendű formáit, amelyekben a munkafolyamat során a külső kényszer negatív jellege kedvezőtlen érzelmi visszahatás nélkül zajlik. Az aknászok véleménye szerint a vezetés ezen tényezője saját vezetőik tevékenységében háttérbe szorul.

7. *A törvényes, szabályokra épülő hatalmi tényező* esetében a vezető és a beosztott viszonyában az alárendeltség, a hierarchikus függőség, a vak engedelmesség, a főnök utasításának mechanikus, szolgai követése a döntő. Ez a vezetői tényező akkor is előtérbe kerül, ha a beosztott alázatosan elfogadja az ilyen vezetői magatartást, nem is törekszik arra, hogy a vezetőjével szembeni függő, kiszolgáltatott viszonyát feloldja. Ez látszólag kedvezővé teszi a légkört, de elősegíti a hatalmi vezetést, a vezetőt nem serkenti tartalmasabb vezetési módra, a „minden jól van így" szemléleti mód érvényesül. A szocialista viszonyok között ez a fajta főnök–beosztott viszony egyre inkább háttérbe kerül, és csak a múlt örökségeként él az emberek gondolkodásában, illetve a gyakorlatban. A fiatal aknászok egyértelműen elutasították ezt a vezetési stílust, az idősebbek kevésbé. Ilyen vezetési normák alapján a munkacsoport stabilitása igen nagy lehet, de nem lelkesíti sem a vezetőt, sem a beosztottat. *A vezető a fennálló helyzet megtartására törekszik, és ferde szemmel néz minden beosztottjára, aki ezen változtatni szeretne.*

8. A *szakmai hatalom* tényezője a vezető és a beosztott szaktudása közötti különbséget fejezi ki. A beosztott számára megnyugtató, ha felettese szaktudására, tapasztalatára biztosan támaszkodhat. Az aknászok ezt érezték a legkevésbé vezetőik vezetési jellegzetességei közül.

A vezetői hatalom fent említett valamennyi tényezője közrejátszik a kiegyensúlyozott vezetésben.

Ha az egyes tényezők mindegyikének meglétét 6, teljes hiányát pedig 0 ponttal jelöljük, a megkérdezett aknászok az egyes tényezőket az alábbiak szerint rangsorolták:

6,00
5,00
4,60 A jutalmazás, büntetés tényezője
4,33 A vezetők szakmai rátermettsége
3,85 A vezető szervezeten túlra kifejtett hatása
3,62 A felsőbb vezetésre gyakorolt hatás
3,46 A vezetővel való azonosulás
3,32 Meggyőző, érvelő vezetés
3,23 Formális, törvényes hatalom
3,09 Szakmai hatalom

Az aknászok tehát úgy értékelték, hogy vezetőik hatalmi tényezői közül a büntetések és jutalmazások érvényesülnek a legkifejezettebben (autokratikus stílusjegy), míg a meggyőző-érvelő vezetés (demokratikus stílusjegy), a vezetővel való személyes azonosulás, példakövetés inkább a háttérbe szorul. Ebben az tükröződik, hogy a vezető tekintélyét, a vezetés eredményességét emelő, a közvetlen emberi kapcsolatokban megnyilvánuló pozitív tényezők nem kellően jutnak érvényre, azaz a vezetés kiegyensúlyozott modellje a vizsgált munkahelyekre nem jellemző.

Az a körülmény, hogy melyik tényező kerül az előtérbe, részben a vezetők és a beosztottak személyiségétől függ, részben a köztük levő emberi viszony tartalmától, és mindazon külső tényezőktől, ami az adott munkacsoport vállalaton, iparágon belüli helyzetét, illetőleg társadalmi, politikai és gazdasági létét meghatározzák.

Más szavakkal: a vizsgált közegben a munkahelyi légkört jobban jellemzi a tekintélyelvű, a jutalmazásokra és büntetésekre épülő vezetési stílus, mint a meggyőző, érvelő, emberközeli, demokratikus vezetési mód. Ha a vezető munkájában nagyobb hangsúlyt kap a vezetői hatalom emberi oldala, ezzel a munkahelyi légkört javítja, beosztottjai öntevékenységét segíti, és közvetlenül hozzájárul a szocialista munkastílus erősödéséhez.

A marxista pszichológia állásfoglalása szerint az osztályhelyzet nem közvetlenül határozza meg az osztály tagjainak

szemléletét, beállítódását, hanem a családi, munkahelyi és baráti kollektívák közvetítésével, amelyekben az egyes emberek élnek. Így a vezetői hatalom szubjektív tényezői, emberi vonatkozásai közvetlenül befolyásolják azt, hogy a szocialista munkastílus hogyan válik az egyes ember sajátjává, hogy a közvetlen emberi kapcsolatok tartalma elősegíti vagy hátráltatja az adott közegben az általános társadalmi célkitűzések megvalósulását.

A bányászpélda tanulságai alkalmazhatók a katonai közösségekre is. A közösségi élet belső, rejtett szabályszerűségei mindenütt érvényesülnek. Ha a vezető ezeket ismeri, saját feladatának megvalósításában eredményesen tudja hasznosítani, és célszerűbben, hatékonyabban tud küzdeni a nemkívánatos jelenségek ellen is. *Az a parancsnok előbb-utóbb kudarcot vall, aki csak saját erejében, a törvény-biztosította hatalmában bízik, és nem számol alárendeltjei, beosztottjai érzelmi reakcióival.*

A sorkatonák beilleszkedése jobban függ a parancsnok vezetési stílusától, az együttesen kialakított érzelmi viszonyok jellegétől, mint az egyes katonák személyiségétől. Az érzelmi ráhatást mellőző parancsnoki magatartás nem hozza meg a várt eredményt, s a lélektanban járatlan parancsnokból még inkább a törvényes hatalom, a szankciók, elsősorban a büntetések és a kényszer eszközeinek alkalmazását váltja ki.

A kisebb vagy nagyobb katonai egység csupán a bevonulás óráiban tekinthető emberek egyszerű halmazának. Az együttlét, az együttes cselekvés gyorsan mozgásba hozza a belső szerveződés tényezőit, alakítja a hangulatot, légkört, beállítódást. Ennek iránya befolyásolható, ebben rejlik a katonai nevelés ereje. Ez a nevelés azonban csak akkor lehet hatásos, ha az emberek, a katonák többségéből kiváltja az elfogadást, a példakövetést és ennek segítségével egyre inkább a feladatokkal való azonosulást.

Ahhoz, hogy a katona a kiképzés célját magáénak vallja, a célnak meg kell nyerni őt. Ez még akkor is így van, ha a célt parancsok, szabályzatok írják elő és annak betartására minden törvényes eszköz rendelkezésre áll. Ahol az elfogadást kényszer, külső erő hozza létre, a célhoz való alkalmazkodás felszínes, látszólag valósul csak meg, és az ellenőrzés lazulásakor a „nem alkalmazkodás", a szembeszegülés különböző formái jelzik ezt. A katona a parancsokkal nem elvontan, hanem az azt képviselő közvetlen elöljárókkal létrejövő, szemtől szembe emberi kapcsolatban ismerkedik meg. A parancs végrehajtására a parancsnok hatalma elegendő. De értelmes és vállalt teljesítéséhez a parancsot adó tekintélye, a beosztottjaihoz fűződő érzelmi viszonya is szükséges.

A katonai szolgálat kedvez a tekintélyelvű vezetési stílusnak. A beosztottakból jó teljesítményt hozhat ki, de egyidejűleg növeli az ellenállást, az egymással szembeni ellenségeskedést, a lazább időszakokban kirobbanó agresszív fegyelmezetlenségek számát is. A csak autokrata vezetés hatása rejlik a szabad időben, esti időszakokban gyakrabban jelentkező olyan feszültségoldó megnyilvánulásokban, mint az ügyetlen újoncok „rendgyakorlatoztatása", a raj- vagy a szobaparancsnoki hatalommal való visszaélések nyilvánosságra ritkán kerülő, de a katonaélményekben gyakran szereplő „szórakozások", „kitolások" mögött. Naivitás lenne ezeket a jelenségeket egy-egy „szadista hajlamú" tisztes vagy öregkatona kizárólagos kedvtelésévé egyszerűsíteni. Az ilyen jelenségek mögött bonyolult csoportlélektani folyamatok húzódnak meg. Természetesen az sem véletlen, hogy kik válnak ezeknek az erőszakos akcióknak áldozataivá, de önmagában egy agresszív és egy különc katona még kevés a megvalósuláshoz. Ezért is érdemes lenne elemezni a vezetési stílus és a fegyelmi helyzet összefüggését. A gyakorlat azt mutatja, hogy a kizárólagosan autokrata vezetési stílusra adott reakciók, fegyelmezetlenségek, burkolt vagy nyílt szembenállások ugyanúgy halmozódnak, mint a gyermekkísérletekben, bár a hadseregben a lázadás, a sztrájk nem a köznapi értelemben valósul meg, hiszen ezeket a törvény szigorúan sújtja.

Sokszor tapasztaljuk a parancsnokokkal történő eszmecserék során, hogy a vakfegyelmet követelő vezető a kedvezőtlen jelenségek láttán a szigort, a megtorlásokat fokozza, ez viszont nem enyhíti, hanem növeli a nemkívánatos megnyilvánulások arányát. A parancsnokot is frusztrálja a katona ma-

gatartása, ez a parancsnokból indulatot vált ki, de az indulatos parancsnoki magatartás nem csökkenti, hanem növeli a beosztottak feszültségét. Nyilvánvalóan nem a fegyelmezetlenségek eltűrése a megoldás, hanem olyan vezetési stílus kialakítása, amely a beosztottakban nem a feszültséget növeli, hanem a feladat végrehajtását segíti elő. A sorkatona indulata ritkán irányul az agressziót kiváltó vezető vagy parancsnok ellen, sokkal gyakoribb az egymással vagy a gyengébbekkel szemben kirobbanó indulatlevezetés, az italozás, a feszültség betegségként való feldolgozása. Az ájulás, a szédülés, a hányinger szinte jelképezik azt, hogy ez a katona valamit nem tud elviselni, megemészteni. A katonai igazságügyi elmeszakértői gyakorlatban számos esetben feltárulnak ezek a rejtett történések, amikor az önkényes eltávozás, a garázda magatartás vagy az öngyilkossági kísérlet mögött meghúzódó pszichológiai mechanizmusokat elemezzük.

Meggyőződésünk szerint a fenyítés a fegyelemre nevelés kevésbé hatékony eszköze. A fenyítés kiszabásakor olykor a parancsnok keserűsége, haragja is érződik, amit a nevelés kudarcai váltanak ki belőle. A tapasztaltabb csapattisztek jól ismerik azokat a katonákat, akik többet vannak fogdában, mint kiképzésen. Amikor az elmeszakértő az utolsó megoldásként indított hadbírósági vizsgálat során az ilyen fiatalt vizsgálja, gyakran vonja le a maga számára a következtetést, hogy egy-egy vádlottból a fenyítések egymásutánja helyett célszerűbb eszközökkel elfogadható katonát is lehetett volna formálni. Az esetek többségében az engedetlenség, a szembeszegülés már az otthoni fegyelmezések, nevelőintézeti hatások eredményeként kellő diszpozíció talaján jött létre. (A későbbiekben a beilleszkedési zavarral küszködő katonák bemutatásánál erre még visszatérünk, hogy mit vált ki az egyénből a sorozatos negatív szankció, a büntetés.)

Úgy tűnik, hogy *a parancsnokok egy része előítéletekkel kezeli a sorkatonákat. Általában túlértékelik a kiképzési feladatokkal szemben érzett ellenszenvüket, szándékos ellenállást vélnek magatartásuk mögött, könnyen mondják ki a szimulálás vádját, és nem is gondolnak arra, hogy a nemkívánatos jelenségek létrejöttében esetleg saját vezetői magatartásuknak is szerepe van.* Az önkényeskedő, a beosztott önérzetét megsértő parancsnok olyan érzelmeket és törekvéseket indít el, ami a feladatteljesítés rovására megy, mert olyan vezetési eszközöket alkalmaz, amelyek nemhogy csökkentenék, hanem fokozzák a beosztottak ellenállását. A feszült légkörben eleve megnehezül a beilleszkedés. Egy-egy konkrét esetben a beosztottak a kemény vezetési stílust két tényezőtől függően képesek elviselni:

– mennyire tud az adott egyén uralkodni a közvetlen hatásra fellépő alacsonyabb rendű érzelmein, indulatain, hogyan tudja azokat tudatosan szabályozni;

– milyen mértékben fejlesztette ki benne a közösség a nehéz életkörülmények elviselésére és az érzelmi megnyilvánulásaik megfelelő feldolgozására való készséget.

Ugyanaz a vezetési megnyilvánulás egészen más hatást vált ki a beosztottakból veszélyhelyzetben, mint valamilyen szokványos szituációban. *Önmagában nem a szigor a feszültség fokozódásának oka,* a felkészült vezetőt akkor is követik beosztottjai, ha vaskézzel irányítja alegységét. A legnagyobb feszültséget a kemény vezetés akkor idézi elő, ha nem párosul szaktudással.

Az autokrata vezető arról ismerhető meg, hogy minden eredményt kizárólag saját magának tulajdonít, míg a hibákért mindig a beosztottjaikat okolja. Ennek a magatartásnak az alapja az az egyoldalú mechanikus szemlélet, mely kizárólag a személyekben látja a cselekvések forrását, és figyelmen kívül hagyja azt a bonyolult kölcsönhatást, ami az emberi együttesekben mindig jelen van.

A demokratikus jellegű személyes kapcsolatokban a másik ember észrevevését a másik is regisztrálja. A csoport légkörének ez a legfontosabb eleme. *A hadseregben a demokratikus szemlélet érvényesülése nem a parancsok megbeszélését jelenti, hanem olyan belső légkör kialakítását, amelyben az egyes egyén belső kényszert érez arra, hogy önérdekét, kényelmét önként alárendelje a magasabb érdekeknek. Az igazi demokrácia nem a jogok kiteljesedése, hanem az egyéni érdekek önként vállalt alárendelése a közösség céljainak. Eb-*

ben az értelemben a legmagasabb rendű fegyelem a demokratikus légkörben érvényesülhet.

A legmagasabb rendű szociális alakzat a közösség, amelynek a jellegét a közös, azaz mindenkire egyaránt vonatkozó és mindenki érdekét képviselő közügy szabja meg. Míg az emberek halmazában az egyedek egymástól függetlenek, a csoportban a függőség, a közösségben a kölcsönösség az uralkodó viszony. Filozófiai értelemben *a közösség olyan szervezett csoport, amelynek homogén az értékrendje, és ennek az értékrendnek ideológiai, társadalmi tartalma van.* Ez az értékrend azoké az egyéniségeké, személyiségeké, akik saját érdekeiket alárendelik nembeliségüknek, a bennük levő társadalmiságnak. Az ilyen egyén nem a maga egzisztenciájának a fenntartására törekszik, hanem amit tesz, azt másokért teszi. *A közösségi embernek nemcsak én-tudata, hanem a társadalmisága révén közvetített öntudata is van.* A közösség, a valódi közösség képes arra leginkább, hogy tagjai felülemelkedjenek a szűk egocentrizmuson, hogy kibontakoztassák azokat az egyéni lehetőségeiket, képességeiket, amelyek társadalmiságukkal, közösségi mivoltukkal harmonizálnak.

A közösségi társadalom célja *„olyan társulás, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele”.* Ezt a programot 1848-ban fogalmazta meg Marx és Engels (Marx–Engels: Kommunista Kiáltvány), de megvalósulása még nincs olyan közel, ahogyan azt nem is olyan régen képzeltük. A sorkatona társadalmiságát úgy fejezi ki, hogy pillanatnyi saját érdekét alárendeli a nép védelmének. Ifjúságunk döntő többsége – és a megkérdezett katonák is – így vélekednek. Ha mégis támad bennük olykor érzelmi ellenállás, nem ennek a magasztos elvnek szól, hanem azoknak az egyéneknek, akik kapott hatalmuk gyakorlása közben megsértik azt azzal, hogy személyes jelleget ölt a rájuk ruházott hatalom, és így beosztottjaikban a kiszolgáltatottság érzését keltik. A nem tudatosan elkövetett vezetési melléfogás eredményéért ráadásul a beosztottjaikat marasztalják el.

A KÖZÖSSÉGI BEILLESZKEDÉS KUDARCAI

Minden társas együttélés alapvető feltétele valamilyen szabályozás. Az együtt élők elvárják egymástól a szabályok ismeretét, elfogadását és követését. Ha ez nem így történik, az egyén magatartása az elvárásoknak nem felel meg, a szokásostól eltér, normaszegő, műszóval deviáns. A felnőtt ember a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozíciójának megfelelő tevékenységmintákat elsajátítja, úgy, ahogyan azt a közvetlen környezete és a társadalom előírja, elvárja tőle. Ha azonban a személyiség fejlődése, azaz az elsődleges szocializáció nem volt zavartalan, a felnőtt társadalomba való beilleszkedése sem sikerülhet a szokásos módon. Megnehezül az egyén és a közösség céljainak összeegyeztetése, az egyénnek az értékekről alkotott nézete a szokásostól eltér, és ilyenkor a normák megtartására irányuló szankciók nem a kívánt eredményt érik el.

A hibás szocializáció diszpozíciót jelent a későbbi deviáns magatartásra. Az ilyen egyén ugyanis nem tud különbséget tenni az általa helyesnek tartott és a tőle elvárt magatartásmódok között. Súlyosabb esetben alig képes a hibás viselkedés felfogására, mivel nincs kellő belső visszatartó erő, a cselekmények várható következményeivel nem számol, hanem vágyai, a pillanatnyi helyzet alapján cselekszik. Többnyire a következmények súlya alatt döbben rá arra, hogy mit kellett volna tennie.

Az egyén normabontó magatartást elméletileg két okból tanúsít:

1. Szándékosan megsérti az együttélés szabályait, fegyelmezetlen, vétséget, bűntettet követ el.

Ebben az esetben a társadalom a törvények és a törvények betartatására létrehozott intézmények, szervek segítségével kényszeríti az egyént az előírásos magatartás betartására.

2. Más a helyzet, ha az egyén nem képes az együttélés szabályainak megtartására, mert beteg. Ebben az esetben a társadalom, a közvetlen környezet felmenti a kötelezettségek alól, gyámolítja, segíti az e célra létrehozott intézményeiben. A mindennapi életben azonban többnyire nem ilyen éles a határ.

A katonaszociológusok (Molnár) *szerint a hadseregben a közösség funkcionálását veszélyeztető negatív, normától eltérő magatartások olyan jelenségekkel írhatók le, mint a bűnügyek, öngyilkosságok, balesetek, alkoholizmus, nemi aberrációk, bizonyos lelki betegségek.*

Ezekben a jelenségekben nem az erkölcsi elítélendőség, a büntetendőség vagy a betegség jellege közös, hanem az, hogy a társadalom nagyobb és kisebb közösségeinek a fennmaradása, működése és fejlődése szempontjából károsak.

A mindennapi életben sokkal több a szokásokat, erkölcsi szabályokat, törvényeket áthágó magatartás, mint amennyit annak minősítenek. A magatartás nem magától a cselekménytől válik devianssá, hanem attól, hogy a többi ember, a környezet hogyan vélekedik erről. A magatartás normasértő jellegét mindig a környezet állapítja meg; az a normasértő, akit a többiek annak tartanak. Az, hogy a közösségben mit tartanak normasértőnek, azt a többi ember által közösen elfogadott értékek, előírások, elvárások határozzák meg. Ezeknek a minősítése részben spontán alakul a közvéleményben, részben a társadalmi ellenőrzés szerveiben fogalmazódik meg. A hadseregben a normaszegővé minősítés szervei a parancsnokok, a katonai igazságügyi szervek, a szakorvosok.

Nagyon leegyszerűsített az az elképzelés, amely szerint a normabontás forrása kizárólag az egyénben van. A szokásoktól eltérő megnyilvánulások, az átlagostól negatív irányba eső személyiségek fejlődése éppúgy az egyén és környezetének kölcsönhatásából fejthető meg, mint a kiegyensúlyozott, előírásos fejlődés. A normasértő magatartások nem légüres térben jönnek létre. Sőt, ugyanazok a társadalmi hatások ala-

kítják, mint az előírásos viselkedést. Ugyanazon tényezők a kiegyensúlyozott emberben a kedvező alkalmazkodást, a hibásan szocializált egyénben normaszegő magatartást idézhetnek elő. *Csak az a parancsnok tud eredményesen hatni a normabontó megnyilvánulások ellen, aki először azt a közeget elemzi, amelyben az ilyen magatartásmódok halmozódnak.* Ahol szaporodnak a negatív jelenségek, ott a közösség egészével is probléma van. Az erkölcsi-fegyelmi helyzetben beálló változások a vezetést is minősítik.

Az újonc katona kezdeti feszültségét két úton vezetheti le:

1. Elfogadja a katonai kiképzés szükségességét, és igyekszik megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket vele szemben támasztanak. Parancsnokai ezért elismerik, társai elfogadják, ez erőt ad a megterhelések elviseléséhez, egyre inkább azonosul a katonai szolgálattal. Ez nem könnyű feladat, nem is megy egyik napról a másikra, de *a fiatalok nagy többsége eredményesen megoldja, sőt különösebb nehézség nélkül azokat a kisebb-nagyobb konfliktusokat is elviseli, amelyek a katonaélet és minden társas együttlét velejárói.*

2. A másik út a közösségi célok el nem fogadása, a közösséggel való szembefordulás, a menekülés valamilyen formája. Erre az útra azok kerülnek, akik eleve kívülmaradnak vagy fokozatosan kisodródnak a katonai alegységek összekovácsolódásának folyamatából. Ezek az emberek nagyon különböző személyiségek, eltérő az életútjuk, de valamennyiükben közös a személyiség fejlődésének, az elsődleges szocializációnak az elégtelensége. Ez akkor is megtalálható a háttérben, ha látszólag a katonai szolgálatban jelenik meg először a közösségi beilleszkedés nehezítettsége.

A katonai szolgálat önmagában csak kivételes esetben vezet testi vagy lelki kimerüléshez. Sőt, az egész alegységet, egységet igénybe vevő, nagyon megterhelő feladatok megnövelik a közösség összetartozottságát, ezzel az egyes egyének teherbíró képességét is. Az ilyen komoly helyzetek a kevésbé motivált katonákat is mobilizálják, magukkal ragadja őket a közösség lendülete, sőt az sem ritka, hogy az addig háttérben levő katona új tulajdonságaival hívja fel magára a figyelmet. *A normasértő megnyilvánulásoknak inkább a mindennapi ka-*

tonaélet lazább, elengedettebb időszakai kedveznek. Ha az alegység belső összetartozása erős, a nehezen alkalmazkodó nem tudja kivonni magát ez alól a hatás alól, míg a csak formálisan együvé tartozó alegységben az egyébként jól illeszkedő egyén is a menekülés útjára kerülhet. A normaszegő magatartás létrejöttében számos tényező játszik közre, ezeknek a kölcsönhatása, eredője az adott reakció, rendkívüli esemény.

Ha valakire gyakran szabnak ki büntetést, gyakran alkalmaznak rá megbélyegző jelzőket, az ilyen egyén sorozatosan kedvezőtlen visszajelentéseket kap saját viselkedéséről, a beilleszkedési zavar nem enyhülni, hanem fokozódni fog. A kiegyensúlyozatlan személyiség könnyen válik a közös indulatok tárgyává, és gyakran banális ok is elegendő arra, hogy a feszültség tetőfokán, élettörténetétől, korábbi reakciómódjaitól, a belső szabályozó erők erejétől függően kivonja magát a számára kedvezőtlenné vált közösségi hatás alól. A későbbiekben már többnyire úgy viselkedik, ahogyan az ilyen megbélyegzett emberektől megszokták. Meg sem próbálja, hogy elfogadtassa magát.

Az elmondottak demonstrálására néhány szokványos beilleszkedési zavart mutatunk be. Ezek nem esettanulmányok, csupán a problémákkal küzdő emberek önvallomása, önjellemzése, vagy a katonai környezetük róluk alkotott véleménye, azaz *írásos dokumentumok, úgy, ahogyan ezek az emberek önmagukat látják, értékelik, vagy ahogyan környezetük róluk vélekedik.*

1. E. Z. HONVÉD, 21 ÉVES, MŰSZERÉSZ

Önéletrajzából:

„Apám, anyám tisztviselő, családi életük kiegyensúlyozott, szüleimnél lakom. Semmi problémám nincs, egyke vagyok és én vagyok a kedvenc, én vagyok a mindenük. Nagyon ideges vagyok, úgy érzem a katonaság váltotta ki belőlem, én otthon mindent meg-

kaptam. Valahogy az ember igyekszik beilleszkedni és úgy viselkedni, hogy senkinek se ártson és magának is a legjobb legyen, de állandóan egy falba ütközik. Állandóan elzárkóznak előlünk. Nem a parancsnokok, hanem az idősebb katonák. Nem lehet nekik semmit sem mondani, mert azt mondják, hogy kuss! Azt hiszem, hogy erősebbnek kellene lennem. Megmondtam néha, amikor kiborultam, hogy miért kell nekik ilyeneknek lenni? Amit az őrvezető kigondolt, mindent meg kellett csinálnom, még ha nem is a munkámhoz tartozott. Valahogy nagyon összejöttek a dolgok. Volt olyan, hogy öt napig alig aludtam, mert meszeltem és nem lettem volna kész. És akkor még kritizálta, hogy csíkos. Pedig nagyon igyekeztem, mert azt ígérték, hogyha készen vagyok, akkor kimehetek. Mégsem engedtek ki, mert a rajparancsnoknak éppen akkor volt dolga. Ő viszont mindennap kimehetett. Amikor a kórházban feküdtem, akkor is üzengettek, hogy mikor jövök vissza a szimulálásból, és amikor magas volt a vérnyomásom – a srácok is mondták, hogy orvoshoz kellene mennem –, akkor is ezt mondta a rajparancsnok. Ha szólni akartam, akkor azt mondták, hogy nekem nem lehet igazam a katonaságnál. Ha kiadtak valamilyen munkát, akkor mindig valamilyen magyarázatot kellett adni hozzá. Ez nagyon idegesítő. Néha már azon voltam, hogy valamit csinálok, vagy magammal, vagy mással. Már úgy voltam, hogy féltem lemenni a többiek közé, nagyon utálom ezt a társaságot. Van egy-két n.-i fiú, akikkel együtt vonultam be, azokkal olyan jólesik egy kicsit néha elbeszélgetni, de nem a mi századunknál. Ez nagyon jól fel szokott vidítani. A katonaság előtt vettem észre, hogy robbanékony vagyok, de itt aztán teljesen kiütközött az egész. De annyira még sosem voltam, hogy orvoshoz kellett volna mennem. Ha igazságtalanságot tapasztaltam, akkor mindjárt felidegesítettem magam. Otthon megnyugodott az ember, de itt nem lehet, mert napról

napra ugyanaz van. Könnyen tudok közlekedni az emberekkel, ezért gondoltam, hogy majd itt a katonaságnál is találok barátokat, de mintha elvágták volna. Így van az, ha összeszednek innen-onnan nagyon sok embert."

Részletek az önjellemzéséből:

„Ingerültebb vagyok mint a többi ember. Szeretem a szépet és a jót. Gyűlölöm az igazságtalanságot. Szeretek barátkozni, de gyűlölöm a kényszerhelyzetet. Nem szeretem a tömeget. Nehezen tűröm az értelmetlen parancsokat. Borzasztó, hogy idegesít a környezetem. Néha túlzottan is ingerült vagyok. Szeretnék boldog és kiegyensúlyozott ember lenni. Szeretném, ha le tudnék szokni a hibáimról. Kiborít a közösség, a zártság, ami körülvesz. Néha annyira ideges vagyok, hogy nem bírok egy helyben maradni. Szeretném megismerni önmagamat. Ki vagyok én?"

Ennél az ifjúnál a belgyógyászati vizsgálat magas vérnyomást állapított meg. Az ideggyógyász szerint „ideggyenge", orvosi nevén neurotikus. A kóroki tényezőt önmaga írja le, anélkül, hogy tisztában lenne vele, hogy betegsége ennek az elégtelen beilleszkedésnek a következménye. Önértékelése eltúlzott, ezért viseli el nehezen a katonatársait. Csak azt szereti, aki őt elfogadja, aki olyannak látja, amilyennek magát képzeli. Igaz, a hadseregben nem lehetett mindenki kedvence, nem az ő kívánságait teljesítették, hanem neki adtak parancsokat. Úgy gondolja, hogy a hiba a környezetben van, a saját magatartásában csak gyengesége elismeréséig jut. Nem fogadják el, az ebből eredő belső feszültségét a környezetére vetíti, és máris kész a magyarázat: ezt a környezetet nem lehet elviselni, ebben a helyzetben csak „kiborulni" lehet. Vajon a nyugtató vagy a vérnyomáscsökkentő gyógyszer megoldhatja-e ezt a feszültséget? Nyilvánvalóan nem. *Ezen a „betegségen" csak olyan nevelés, ráhatás segíthet, amelyik el tudja fogadtatni vele, hogy belássa, felismerje saját részét, felelősségét a körülötte és benne kialakult feszültségben.* Ahogyan katonatársai próbálkoztak, nem a célhoz vezet, hanem visszájára fordul.

2. S. J. HONVÉD, 22 ÉVES, TECHNIKUS

Parancsnoki jellemzése:

„A KISZ-ben aktívan vett részt, politikai képzettsége kiváló. Katonatársaival a viszonya jó, fegyelmileg semmi probléma nem volt vele. Több dicsérete van, fenyítve nem volt. A kiképzési követelményeket kiválóan látta el, gyakorlatokon jól dolgozott. A fokozott idegmunkát kísérő feladatokkal nem tudott megbirkózni."

Önéletrajzából:

„Apám vezető beosztású építész, anyám évtizedek óta nyugtatót szed és altatóval alszik. Nővéremnek többször volt öngyilkossági kísérlete. Öcsém sm., csavargó. Első emlékem, ami megmaradt bennem, hogy nagyon megvertek engem és nővéremet egy golyóstollért. Az apám nem iszik, de üti a családot, szinte állatias amit csinál, naponta megvert minket minden csekélységért. Rengeteget kaptam én is. Szegény anyám állandóan minket védett és ő is kapott. Az apám nem iszik, ellentétben a nagyapámmal, aki iszik és veri a nagyanyámat. Az apám, hogy embert neveljen belőlünk, állandóan üt és ordít, rettegek a veréstől, már akkor is sírok, ha nem engem bántanak. A sírásért persze külön kapok. Az öcsém a kedvenc. Állandóan árulkodik ránk. Félek a vértől, az apám állandóan kicipel a disznóölésre, engem a hideg ráz, de néznem kell. Ha az iskolában rosszabb jegyet kaptam, féltem hazamenni, mert biztos volt a verés. A testvéreimmel is állandóan veszekedtünk

egymással. Hetedikes koromban első lettem a járási biológiai versenyen, nagyon boldog voltam, de nem sokáig. Az apám azt mondta, hogy az ő fia vagyok, bezzeg máskor, ha valamit elszúrtam, azt mondta anyámnak: »Te nevelted, itt van, tessék, mert te csak elrontottad a gyerekeidet.« Most is hallom az apám ordítását. Villamosipari technikumot végeztem, de nem sok kedvem van hozzá, mert az apám döntött így.

Az osztálytársaim divatosan öltöztek, kisebbségi érzéseim voltak. Az apám, ha veszünk valamit, szánalmasan kicsinyes, csak az ő ízlésének felelhet meg. Kollégiumba kerültem, nem járok haza, mert nem szeretek. Az apám már nem üt, de szóval is lehet valakit bántani. Számtalanszor hozzámvágja, hogy szemét, huligán lett belőlem, mert divatosan öltözködöm, hosszabb hajam van, szeretem a beat-zenét. Lassan elhidegülök mindenkitől, nem érdekel már senki sem, gyakran sírok, ha egyedül vagyok.

Egyszer hármas lett a magatartásom, egy világ omlott össze bennem. Utálom az iskolát. Attól kezdve minden pénzemet alkoholra költöm. Csodálatosan érezzük magunkat az alkohol hatása alatt, akkor kezdek felejteni, mámorosan, nem fáj semmi. Emiatt a kollégiumból kidobtak, rengeteg nőismerősöm van, de nem szerelemből teszik. Ez a tudat gyötör, üresnek, hazugnak érzem az életet.

A munkahelyről kirúgnak, mert alacsony a vérnyomásom, állás, lakás nélkül maradok. Ekkor jöttem rá először, hogy semmit sem érek, barátaim is csak ivócimboráim voltak. A bevonulás után az idegeimmel van baj, gyakran nem alszom, ha ideges vagyok, fáj a fejem, nincs étvágyam. Magánrendelésre megyek, mert szégyellem magam. A bevonulás után az első napokban nincs semmi baj, később a gyógyszerszedés segít, de aztán már ez sem. Az új mindig leköt, de hamarosan itt is jelentkeznek a problémák, idegesség, rossz alvás, sírógörcsök. Félek, hogy valami ostobaságot csinálok magammal. A parancsnokok rendesek, de a sorállomány, még a saját időszakom sem kímél. Én vagyok a jó tréfák, a szellemeskedések tárgya. Dalgolt szedek, de már az sem használ. A kiképzés könnyen ment, de már nagyon feszült voltam, állandóan Eleniumot és Andaxint szedtem, én tudom, hogy megvetik azt, aki ideges. Sumáknak neveztek és azt mondták, azért csinálom, mert nem akarok őrségbe menni. Mindig azért szekáltak, mert félek az őrségtől. Pedig mástól félek. A fegyvertől... Mindig remegve gondoltam arra, hogy valamelyik őrmester rám ordít."

A dramatizált önvallomás magyarázatául szolgál a parancsnoki jellemzés utolsó sorához: „A fokozott idegmunkát igénylő feladatokkal nem tudott megbirkózni." Az érzelmileg elutasított, megfélemlített ifjú önszeretete, egocentrizmusa, szalmaláng lelkesedése, érzelmi felszínessége, azaz a személyiség éretlensége jellemzi ezt a képet, amit magáról megrajzol. A talaj már előkészítette az italozás számára, mert a belső feszültségek feldolgozását nem tanulta meg. Lényegesen mélyebb a személyiség válsága, mint az ideges M. Z. honvéd esetében. A beilleszkedési zavar kamaszkorában jelentkezik, nincsenek nemes céljai, nincsenek meleg emberi kapcsolatai. Szorongó érzései egyre nyomasztóbbak, felrémlik az öngyilkosság fantáziája is. Vágyik a szeretetre, az elismerésre, tehetsége is van hozzá, de önmagában nem bízik, mások támaszát sem tudja megszerezni.

Az orvos azt mondaná, hogy az ideggyengeség itt már pszichopátiás vonásokkal társul. Alkati tulajdonságai ezek? Nem. Apja gonosz ember lehet? Nem, csak rosszul szerette a fiát. A gyermek nem úgy fejlődött, ahogyan ő elképzelte, ezért elégedetlen, indulatos. Saját nevelési kudarcával nincs tisztában, csak a fiában látta a hibát. És a fiú adott már okot is erre. Szembefordult azokkal az értékekkel, amelyek elismerésére apja tekintélyi helyzetéből adódóan kényszeríteni akarta. *A hadseregben megismétlődik a családi minta, és ennek megfelelően reagál is rá.*

3. G. J. HATÁRŐR TIZEDES, 23 ÉVES, TRAKTOROS

Szívdobogás, szédülés, gyomoridegesség, alvászavar, fáradékonyság miatt jelent beteget.

Önéletrajzából:

„Tanyán nőttem fel, egy leány- és négy fiútestvérem van. Az általános iskolát elvégeztem, utána traktorra kerültem. Imádtam a géppel dolgozni és felszabadultam, amikor kedvemre kidolgozhattam magam. Nagyon számítottam rá, hogyha katona leszek, akkor valamilyen harci járműre kerülhetek. Szerettem volna tudásomat is fejleszteni, valamint kedvemre kiélhettem volna magam a gépekkel. De mindez nem sikerült, mert amikor bevonultam, ezt a kérésemet nem teljesítették. Tisztes kiképzést kaptam, a feladatokat végrehajtottam, de mindig bántott, hogy nem olyan munkát csinálok, amiben örömet is lelnék. Ugyanis kezdtem érezni, hogy egyre erősebb gátlásaim vannak. Ha viszont gépekkel dolgozhattam volna, akkor megszűnnek a feszültségeim. De azt, amit kértem nem adták meg, csak követeltek olyan nagy munkákat tőlem, amiben nem találtam saját magam.

Állandóan a szabályzatokat hangoztatták, sokszor a megengedettnél nagyobb hangnemben. Ezek a tények belső gyötrelmeimet fokozták. Mindezek után is elvégeztem a feladatokat, de már idegesen, és utálták a beosztottjaim. Olyan dolgokért vontak felelősségre, amiről nem tehettem. Parancsnokaim szerint beosztottaimmal durván beszéltem, többször mondták, hogy szadista vagyok. Hát, ott ők keltették ki mindezt az idegfeszültséget belőlem, az állandó kukackodással, az állandó felelősségre vonással. Ezzel mindig ölték az idegállapotomat és nagyban fokozták a gátlásosságomat."

A szakorvosnak már öngyilkossági gondolatairól is beszámol. Mivel nyilvánvaló volt az érzelmi élet zavara, pszichoterápiás foglalkozásokra osztották be. (Ezek a foglalkozások az önismeret fejlesztését célzó, kötetlen témájú beszélgetések, melyben szakember a résztvevőket arra igyekszik rávenni, hogy érzelmeiket szavakban fejezzék ki, próbálják meg egymást és önmagukat jobban megérteni.)

Tizedesünk azzal vívta ki betegtársai ellenszenvét, hogy az egyik őt rendreutasító tisztbetegre nyilvánosan sértő megjegyzést tett. A csoportos beszélgetésen először csak arra derült fény, hogy „utálja a tiszteket", de erre elfogadható magyarázatot adni nem tudott. Komolyabb önérzeti sérelem nem érte az őrsön. Később pedig ő maga is fokozatosan jött rá a többiekkel való heves eszmecsere folytán, hogy már úgy vonult be a hadseregbe, hogy „utálja" az egyenruhát. Lopás gyanúja miatt ugyanis egyszer rendőrségi fogdába került, itt keményen bántak vele, bár a végén kiderült, hogy ártatlan. Ez azonban még mindig csekély ok a benne levő, szokatlanul erős, negatív beállítódásra.

Nagyon nehezen szólalt meg, társaival szemben többször kirobbant agresszivitása. Amikor emiatt társai bírálták, sírásban tört ki, és gyermekkori élményeit kezdte mesélni:

„Apám nagyon kemény, erőszakos ember volt, nagyon gyakran megvert. Egyszer felkapott és a földhöz akart vágni. Amíg együtt volt a család, volt nálunk a sarokba bekészítve egy somfabot, vastag, jó méteres, azzal szokták a gyerekeket megverni. Az ilyen verések után mindig sírógörcsöm volt. Később bátyáim is minden kicsiségért nekem estek. Állandóan gondolkodom, gyötröm magam, nem tudok felszabadulni, egyszerűen szeretnék felrobbanni. Attól félek, hogy a belső feszültségek hatására egyszer majd nem tudok parancsolni magamnak, és valami olyat teszek, ami számomra is kellemetlen lenne. Hát ezért, mert szeretnék élni és felszabadulni az állandó gyötrelmek alól."

A fiúban mélyen él az apa iránti tisztelet, de ellenszenvet is érez iránta. Ezt a kettős érzést feldolgozni nem tudta, felnőtt korában is kíséri, ott bujkál minden reagálásában, amikor az apjával való konfliktusához hasonló helyzetbe kerül, azaz önérvényesítését akadályoztatottnak érzi. Az otthoni agresszív bánásmód élménysora tekintély-problémává nőtt.

A pszichoterápiás foglalkozások vezetőjével szemben is indulatos, dacos volt. Ő viszont nem a tizedes számára megszokott agresszióval, hanem megértéssel reagált, egyenrangú félként kezelte, ez hamarosan lefosztotta róla az agresszív külső, védekező magatartást, kiöntötte bánatát. *Fokozatosan megértette, hogy az ellenszenvet saját viselkedésével váltja ki, ami miatt megsértődik az csak viszontindulat.* Amikor a társaival való szembesítések sorozatában rájött, hogy mit is csinál rosszul, kezdte megérteni saját belső feszültségének mechanizmusát, és egyre inkább szabályozni tudta indulatait. A későbbiekben már ő segítette át a hozzá hasonló társait az önmegismerés nehéz óráin.

4. F. L. HATÁRŐR ŐRVEZETŐ, 20 ÉVES, MÁV-SEGÉDFOGALMAZÓ

Fejfájás, szédülés, fáradékonyság, szívszúrás, fulladásos panaszokkal küldték orvoshoz.

Parancsnoki jellemzéséből:

„Az őrsön eltöltött ideje alatt csendes, szerény magatartást tanúsított. A kapott parancsokat nem mindig hajtotta végre maradéktalanul, melyért egy esetben fenyítve is lett. Az őrs kollektívájába jól beleilleszkedett, abban vezető szerepet játszott. Rajparancsnoki feladatait kisebb-nagyobb hiányosságokkal kielégítően teljesítette. Beosztottjaival szemben követelményt támaszt, bár az adott parancsok ellenőrzését nem minden esetben hajtotta végre. Általános műveltsége jó. A politikai események iránt érdeklő-

dött. KISZ-vezetőségi tag volt. Különösen nehéz családi helyzete nincs. Egészségi állapotára nem panaszkodott, a fáradalmakat jól bírta. Jelenlegi betegsége hirtelen támadt."

Önéletrajzából:

„Szüleim nyugdíjasok, sokat betegeskednek, ez eléggé megvisel. Általában érzékenyebben válaszoltam a külvilág hatásaira, mint a többi velem egyidős gyerek. Már akkor is elsírtam magam, ha azok szidtak. Egy-egy rossz élmény hasonlóan sírógörcsöt váltott ki belőlem. Nem szerettem soha a kegyetlen dolgokat még látni sem. A serdülőkor kezdetén egyre több problémám volt. Gyorsan ideges lettem, ha valami nem úgy ment, mint ahogy vártam. Általában az idegeskedés hasmenéssel jár. A középiskolában a családi problémák halmozódása (nagyapám halála, anyám sérvműtétje, több hónapi kórházi kezelése), annyira megviselt, hogy végül is anyám a második osztályból kénytelen volt kivenni. Ez idő alatt gyógyszerrel öngyilkosságot próbáltam elkövetni, sikertelenül. Egy évig apámnak segítettem a tsz-ben, majd befejeztem a gimnáziumot.

A kiképzés eléggé megviselt, lassan újra előjöttek idegi problémáim, de reméltem, hogy ezek a kiképzés után meg fognak szűnni. Főleg a megújuló családi problémák, elöljáróim meg nem értése. A családi gondokon megpróbáltam segíteni, áthelyezésemet kértem egy közelebbi helyőrségre. Ez nem sikerült, de ígéretet kaptam, hogy havonta eltávozásra mehetek. Elértem az *élenjáró* címet, mégsem teljesítették. Amikor tisztes lettem, az idegi problémáim fokozódtak. Ennek a feladatnak nem tudtam eleget tenni, mert nem voltam képes arra, hogy fenyítő jogkörömmel éljek. Gyengeszívűségemet beosztottaim kihasználták, ebből származott egyetlen fenyítésem, a jelentési kötelezettséget elmulasztottam. Emiatt állan-

dó célpont lettem parancsnokaim számára. A sok szidást egyre kevésbé tudtam elviselni. Gyakori álmatlanságban szenvedtem, sűrűn vett elő remegés, erős szívdobogás. A sok sikertelenség, ok nélküli szidás nagyon elkeserített. Többször felvetődött bennem az öngyilkosság gondolata is, de szüleim rámutaltsága miatt ezt nem tudtam elkövetni."

Részletek az önjellemzéséből:

„Olyan típus vagyok, aki nagyon vágyik szeretetre, ha tudom, hogy szeretnek, ha mögöttem áll valaki, akkor nagyon nagy dolgokra vagyok képes, akkor minden olyan egyszerűnek tűnik és sikerül. Udvaroltam egy kislánynak, de nem sokáig bírtuk, valahogy nem volt az igazi. Nem azt kaptam tőle, amit vártam. Én úgy képzeltem el, hogy a leány is lehet kedves, néha meg is simogathatna, egyszóval azt várnám el attól, akit szeretek, hogy mindent megadjon nekem, amit én is nyújtok neki. A családban anyám vitte a főszerepet, most is nagyon ragaszkodom hozzá."

Ez a fitalember túlérzékeny, önérzete könnyen megsérthető, *nagy a különbség az én-ideál és az én-képmás között.* Hajlamos a könnyebb ellenállás útján haladni, nyílt küzdelemben nem vesz részt, inkább meghátrál, a maga sérelmeit hordozza. Erre a képre is könnyen lehet orvosi kórismét találni, de ettől, vagy az idegcsillapítóktól az őrvezető közösségi beilleszkedése nem lesz sikeresebb. *Megtartotta gyermekes függőségi igényét, kell valaki, akibe kapaszkodhat. Elvárásai azonban túlzottak, olyasmit vár a többi embertől, amit nem kaphat meg.* Mivel nem teljesülnek irreális vágyai, sértődötten, feldolgozatlan belső feszültségekkel, szorongásokkal küzd a depresszió és az összeomlás árnyékában. Nem tudott leválni szüleiről, elsősorban anyjáról és éretlen felnőtté vált. Betegsége nem váratlan megjelenésű.

A következő ifjú már kevésbé kelt rokonszenvet magatartásával.

5. L. M. HONVÉD, 22 ÉVES, SEGÉDMUNKÁS

Gyógyszerrel öngyilkosságot kísérelt meg.

Önéletrajzából:

„Ötödikes koromig jó tanuló voltam. Akkoriban otthon gyakoriak voltak a veszekedések, apám megverte az anyámat, én belerúgtam. Anyám többször kísérelt meg öngyilkosságot. Húgommal együtt intézetbe kerültünk. Tanáraim szerint nehezen kezelhető, önfejű voltam. Igyekeztem kiszakadni a családból, minden szabad időmet egy barátommal töltöttük, együtt zenéltünk. Ő sokat alakított rajtam, de disszidált. Én közben elvégeztem estin a gimnáziumot, szüleim elváltak.

A hadseregben vártam az otthoni leveleket, anyám írt az apámmal való pereskedésről, de attól rettegett, mint írta, hogy a tárgyaláson rosszul lesz. Ez olyan borzasztó érzés volt, hogy nem tudok segíteni, mert nagyon nagy a távolság. Néha sikerült magamat megnyugtatni, a seregben is én adtam sokszor tanácsot a társaimnak, nyugtattam őket. Nálam az idegesség úgy jelentkezik, hogy elkezd fájni a fejem és a gyomrom. Akkor is nagyon fájt a fejem, amikor anyámék válása volt. Eltávozást kaptam, anyám orvoshoz akart vinni, mert dagadtnak találta a nyirokcsomóimat. Nem akartam elmenni, erre azzal fenyegetőzött, hogy leugrik az emeletről.

Apám felhívott, mert látni szeretett volna. Megígértem neki, de tudtam, hogy nem megyek el, ekkor már egy csomó gyógyszer volt a zsebemben. A barátaimmal italoztam, de senkinek sem említettem, hogy mi jár az eszemben. A katonaságnál is volt egy

bizalmasabb barátom, akinek panaszkodni szoktam, de ezt neki sem mondtam el. Az öngyilkosság mintegy három hónap alatt alakult ki bennem. Olyan lépcsőzetes formában. Nem bírtam összeegyeztetni a betegségemet, a sereget, a távolságot. Ezek olyan lelki betegségek voltak. Az otthonról kapott levelek nagyon befolyásolták hangulatomat. A húgom is, anyám is beteg volt, olyan rossz érzés volt, hogy nem mehettem el és nem tudtam rajtuk segíteni. Ezelőtt két évvel volt egy konfliktusom anyámmal, hogy miért védem apámat, és ha annyira szeretem, akkor költözzem el hozzá. El is költöztem. Anya biztosan megkönnyebbült, mert kiadhatta a szobát, nem kellett mosnia rám. Én másnál is nagyon megvetem, ha ilyet csinál, most magamat is megvetem. Rövidzárlatnak nem lehet mondani, mert egész nap tudtam, hogy meg fogom csinálni. Elhatároztam, hogy meghalok. Azt mondták, hogy azért csináltam, mert nem akarok katona lenni, pedig ez nem igaz. Tudtam, ha este 10 órakor beveszem a gyógyszert, engem a kutya sem fog felébreszteni. Apámnak még a seregből írtam egy levelet, hogy ne haragudjon, de nem bírom tovább. Két nap múlva a kórházban tértem magamhoz. Most már utólag, lehet, hogy akaratgyenge vagyok, lehet, hogy beteg vagyok, de ha a bakancsot fel kell venni, már akkor is fáradtnak érzem magam. Orvosilag nem tartom magam betegnek, társaságban általában vezetőszerepet szoktam betölteni."

A Katonai Ügyészség irataiból:

„*Apja* tanúvallomása szerint fiát előbb alkalmatlannak, később alkalmasnak találták. A fiú fekete ruhában kereste fel őt, ahol közölte, hogy sok gyógyszert vett be. Szerinte érzékeny természetű, a fegyelmezést nehezen tűrő, karakán kötésű kisfiú volt. Ő szállíttatta be kórházba. Az *anya* tanúvallomásából kitűnik a tartós családi konfliktus, elismeri a fiának

írt aggódó hangú leveleket. *A parancsnoki jellemzés* szerint állandó látogatója a gyengélkedőnek, gyenge akaratú, megjelenésében és tevékenységében bizonytalan, nem célratörő. Katonátlan, de nem tiszteletlen."

Vajon miért akart ez a fiú meghalni? Talán maga sem tudja. A nehezen elfogadható helyzet megoldásmódja a gyermekkori élmények között elraktározódik. Az anya feltehetően öngyilkossági kísérleteivel próbálta házasságát szabályozni, ahogyan fiát is érzelmeivel zsarolta. A fiú azonban anyját nem szereti, hanem hozzá hasonlóan csak önmagát. Ahol vezető szerepet játszik, ott jól érzi magát. Ahol nem ő szabja meg a dolgok menetét, még a bakancs felvétele is nehezére esik. Az anyjáért, húgáért való aggodalom összefonódott a saját kilátástalannak érzett helyzetével. Erre a magatartásra szokták a hisztériás jelzőt alkalmazni.

Ezek a kiragadott példák a „betegségbe menekülés" szokványos mechanizmusát követik. A beilleszkedési nehézség hátterében az ilyen és hasonló otthoni körülmények mindig megtalálhatók. Egyik sem színlel, még akkor sem, ha a számukra túlzott terhelést jelentő, nehezen elviselhető körülmények közül menekülnek. A leszerelés nem kizárólagos cél, ezek a fiúk valóban gyötrődnek. Az érzelmi zűrzavar, a szorongás, a fejük felett összecsapó hullámok – a túlzó önvallomások ellenére is – valóban léteznek, de mégsem tekinthetők egyszerűen orvosi esetnek, a közvéleményben élő betegségkép értelmében. A *kór oka* ugyanis *nem a szervezetben, nem is elméjük működésében van,* hanem *az elégtelen társas kapcsolataikban, érzelmi szabályozatlanságukban.* Az ilyen lelki „betegségeknek" társas jellegzetessége van, a szokásos módon, a testi betegségek mintájára nem is gyógyíthatók. Sokkal hatásosabb lenne az idejében való megelőzés, de ez messze meghaladja az egészségügy lehetőségeit, feladatait.

kapta, vonatra ült, és az alakulat segítségével kórházba vitte a fiát.

Az öngyilkos tulajdonképpen nem akar meghalni. Valamit szeretne elérni, amit más módon nem tud. Zoli menthetetlenül erre az útra lépett, segélykérései egyre kétségbeesettebbek, mire kórházba került, már súlyosan depressziós volt. Most a segélykérések eredményesek voltak, megszabadult, de ha nem így történik, nagy valószínűséggel be is váltja fenyegetését. Személyiségében ez a megoldásmód készenlétben van, és valamikor, ha nehéz helyzetbe kerül, újra mozgásba jönnek az önpusztító tendenciák. Természetesen úgy is megítélhető, hogy mindent elkövetett, hogy kivonja magát a katonai szolgálat alól. Kérdés, hogy a későbbi életének újabb krízisében idejében érkezik-e a segítség.

7. S. L. HONVÉD, 20 ÉVES, ELEKTROMŰSZERÉSZ

Bal karját, csuklóját, bal combját zsebkésével felvágta.

Önéletrajzából:

„Érettségiztem, elektroműszerész vagyok, de szakmámat nem szeretem. Inkább humán érdeklődésű vagyok, de gyenge eredményeim miatt egyetemre nem jelentkeztem, a katonai főiskolára nem vettek fel. Nős, gyermekes apa vagyok. Középiskolás korom óta hetente szoktam italozni, az érettségi után hazulról elköltöztem, és szinte mindennap részeg voltam. Az sem volt ritka, hogy 5 liter sört, vagy fél liter pálinkát ittam meg.

Azt, hogy tulajdonképpen mi az oka, hogy öngyilkos lettem, nem lehet a tegnapi napból levezetni. Semmi értelme nincs az életemnek, mert gyerekkoromban is ilyen letargikus voltam. Elkezdtem filozofálni, hogy abból megtudjam, hogy mi az élet értelme, de nem sikerült. Szüleimet otthagytam, egy 39

éves nővel éltem együtt, de meguntam. Azért nősültem meg, hogy ne járjak egyik nőtől a másikhoz. Olyan emberre vágytam, aki tényleg szeret és szeretetet ad. A feleségem cigánylány, szüleim ellenezték, hogy elvegyem, mást akartak nekem. Csak az a baj, hogy feleségem értelmileg nem olyan, mint amit én szeretnék. Ővele egy könyvről nem lehet beszélni, neki minden hülyeség, csak az a baj, hogy szeretem. Azért is nősültem meg, hogy valaki megmentsen, már nagyon sokat ittam, nehogy elzülljek teljesen. Ezért is gondoltam az öngyilkosságra, mert embernek senki nem vagyok. Tegnap szenet kellett lapátolni, vagy fél liter pálinkát ihattam meg. Ekkor újra felmerültek a régi dolgok, az apám ütött, vert, mindig azt akarta, hogy dolgozzak, nem engedett senkivel sem szóba állni, hogy ne legyek az utca gyereke. Kiskoromban is hamar felkaptam a vizet, nagyon érzékeny vagyok, ha iszom kötekedő leszek. Ugyanis az apámra ütöttem, én soha semmit nem fogok megcsinálni, mert meghátrálok a nehézségektől, és mi értelme van akkor az életnek? Csak dolgozni, enni, inni és a végén meghalni. Mi értelme van ennek? Olyan leszek, mint az apám, aki nagyon durva ember volt. Nekem nincs erőm megváltozni, nincs erőm, hogy valaki mellett is kitartsak, nincs olyan, ami érdekelne. Gyermekkoromban nagyon féltem a sötétben, attól féltem, hogy valaki megöl. Most is így van, pedig tudom, hogy ez hülyeség, félek a sötétben. A feleségemről azt álmodom, hogy megcsal valakivel. Tudom, hogy szeret, de mi lesz akkor, ha már nem fog szeretni. Volt, hogy látott csókolózni egy ismerősömmel, akkor megpofozott, megkarmolt. A gyerek véletlenül jött, most már nem lehet mit csinálni, de sokszor a feleségem fejéhez vágom, mert soha nem lehet tudni, hogy mi lesz, és akkor ott van a gyerek. A munkahelyemen nőügyeimmel cukkoltak, a hadseregben a cigány származásommal. Tegnap volt az utolsó, kizavartak a körletből, hogy ne

dohányozzak, meg, hogy feküdjem le. Arra emlékszem, hogy ki akartam venni az őr kezéből a puskát, de nem tudtam oda kijutni, akkor elővettem a zsebkésemet, kétszer vagy háromszor vágtam, nem akart beljebb menni, lehet, hogy féltem."

Részletek az önjellemzéséből:

„Szeretek mélyen foglalkozni a dolgokkal. Nincs kitartásom. Nem tud érdekelni semmi. Értelmetlennek találom az életet. Szeretnék valami nagy dolgot csinálni. Sok kudarc ért az életben. Szükségem lenne valami lelki támaszra. Kellene valami cél, amiért tudnék küzdeni. Pitiáner dolgokból nagyot csináltam. Mindig várok valamit, ami meg tud majd változtatni. A filozófia a könyvek világába vezetett. Rászoktam az alkoholra. Az egyetlen értelmes vigaszom az alkohol volt. Nem találtam más kiutat, csak a halált... Félek, hogy újra meg fogom próbálni. Nagyon gyenge idegzetű vagyok, hamar megbántanak az emberek."

S. L. nagyon kedvezőtlen képet festett magáról. Soraiból felelőtlen, önző, kritikátlan ember vonásai tűnnek elő. Környezetéből erős ellenszenvet vált ki, pszichopatának, alkoholistának tartják. Vajon ilyennek született? Nem! De már maga is elfogadta, hogy ilyen, és ennek megfelelően is viselkedik. Nem sokat sajátított el azokból a célokból, eszményekből, ami ma a húszéves ifjakat jellemzi. A világról és önmagáról irreális elképzelései vannak, a valóság elől menekül. Utal apja brutális nevelési módszereire és italozására, de bármennyire is elítéli, követi a példát. A nem alkalmazkodás okozta feszültséget nem tudja feldolgozni, a fantázia világába menekül. Önjellemzésében keveredik az önámítás és a kesergés. Valami azonban egyértelműen tükröződik, a mérhetetlen önszeretet, önzés, egocentrikusság. Gyermekkora óta vágyik az elfogadásra, a szeretetre, de aligha tudja megszerezni, hiszen adni

érte semmit sem tud. A vágyak és a realitás közötti különbséget csak az alkoholmámor mossa el, amíg tart.

8. K. R. HONVÉD, 20 ÉVES, FELSZOLGÁLÓ

Szökés miatt büntetőeljárás indult ellene.

A parancsnoki jellemzés:

„Az alapkiképzés feladatait jól végrehajtotta, de hozzáállása és fegyelme alacsony szinten mozgott. Nősülésre szabadságot kért, de nem nősült meg. Ezt követően kezdett orvoshoz járni, a kórházból való távozáskor nem ment vissza alakulatához. Társai nem szeretik, jellemtelen, csak a saját jó sorát nézi. Politikai megnyilvánulásai rosszindulatúak. Többször kinyilvánította, hogy megtagadja a katonai szolgálatot."

Részletek az önjellemzéséből:

„A család elkényeztetett szemefénye voltam. Kétéves koromban a szüleim elváltak, anyám nevelt, de csavargásaim miatt intézetbe kerültem. Itt jártam ki az iskolát. A szakközépiskolából társaim testi épségének veszélyeztetése miatt kizártak. Anyám elintézte, hogy visszavegyenek. Züllöttem, italoztam, verekedtem, majd nekivágtam a határnak, több mint két évig voltam börtönben. Nagyon szeretek táncolni. Doppingszerként alkoholt fogyasztottam, általában egy liter röviditalt ittunk meg naponta. Nagyon szeretek mindenkitől független lenni. Semmi sem érdekel, taxival jártunk a budai hegyekbe, meg a Balatonra.

A seregben nem volt különösebb probléma. Az első fenyítésem után megszöktem. Visszavittek. Nem szeretem, ha molesztálnak, könnyen fel tudnak ide-

gesíteni, ilyenkor a körmöm rágom és sírva fakadok. Börtön után a nép aljának tekintik az embert, amit már civilben is, és a honvédségnél is éreztettek velem. Ezért újra megszöktem. Így kerültem bíróság elé."

S. L. és K. R. honvédek alkoholisták. Még nem alakultak ki bennük az alkoholizmus testi és lelki tünetei, még a környezet sem minősítette őket, de önmagukat már eljegyezték az italozó életmóddal. Mindketten értelmesek, de érzelmileg fejletlenek. K. R. le is írja, felnőtt korában is megtartotta gyermekes megnyilvánulásait.

Gyakran tapasztaljuk, hogy az elvált szülők, különösen az egyedülálló anyák mindent megadnak gyermeküknek, de nem támasztanak velük szemben követelményt. Nem tanítják meg őket arra, hogy a sikerért megküzdjenek és felnőtt korukban is a gyermekes gondtalanság, felelőtlenség marad az életideáljuk. Ha szembekerülnek a nehézségekkel, mint a gyermek duzzognak, indulatosak, dacosak. K. R. előbb az iskolából, majd a hazájából is a menekülés útját választotta; a hadseregben a már bejárt mechanizmus érvényesült: ahol nekem nem jó, onnan elmegyek. Szökéseivel nem volt határozott célja, csupán az „el innen" vágya. Utólag bánja, de sok társához hasonlóan ilyenkor már többnyire késő.

9. G. J. HONVÉD, 21 ÉVES, GÉPKEZELŐ

Panaszai: keze izzad, lába remeg, feje fáj, végtagjai zsibbadnak. Nem tudja elviselni az embereket.

A parancsnoki jellemzés:

„Nős, válófélben van, családi körülményei kedvezőtlenül hatnak az idegállapotára."

Önéletrajzából:

„Apám alkoholista volt. Ha hazajött és rossz kedve volt, teljes ok nélkül elkezdett verni. Állandóan ivott, még óvodás voltam, amikor engem is elvitt a kocsmába, verset kellett mondani és énekelni, amiért egy bögrébe dobáltak nekem pénzt, amit apám elivott. Soha nem szeretett minket, anyámat is állandóan verte. A 8 osztályt elvégeztem. Bevonulásomig 11 munkahelyem volt. 18 éves koromban nősültem, néhány napos ismeretség után vettem el egy lányt, aki házasságkötésünk utáni napokon már megcsalt. Amikor összeházasodtunk, feleségem szüleinél éltünk, apósomék állandóan balhéztak. Hol kibékültünk, hol összevesztünk. Feleségem féltékeny volt, pedig ő maradozott ki. Otthagytam őket, elmentem kórházi beteg"hordozónak, majd külföldre akartam szökni, emiatt 4 hónapra elítéltek. Amikor kiszabadultam, újra visszamentem a feleségemhez, de elváltunk. Most is szeretem a feleségemet, nem tudom elfelejteni."

Vajon G. J. elsődleges szocializációja hogyan sikerült? *Az életút ismeretében elmondhatjuk, hogy nem sajátította el azokat az értékeket, együttélési normákat, melyeket joggal várnánk a mai fiataloktól. Ki a felelős ezért? Milyen „értékeket" ad át ez a fiatal saját gyerekeinek? A statisztikai becslések szerint 150 000 ilyen apa van hazánkban. A szeszfogyasztás forgalmából pedig arra következtetnek a szakemberek, hogy az egy főre jutó tiszta alkohol – amit már 10 liter körülire értékelnek – folyamatosan emelkedik.*

10. G. E. HONVÉD, 20 ÉVES, VILLANYSZERELŐ

Nadrágszíjra felakasztotta magát, de levágták.

Önéletrajzából:

„Születtem Hódmezővásárhelyen, 1952-ben (de minek?), az életemben eddig nem tudtam szétválasztani az életet és a halált. A halált azért szerettem jobban, mert akkor megszűnnek a rossz álmok, a szorongások, nem bánt senki, nem csapnak be. Azért lenne jó meghalni, hogy ne fájjon a szívem és a fejem, és akkor nem nevetnének rajtam, amikor elpirulok ok nélkül, vagy elönt a verejték. Én egy nagyon szerencsétlen ember vagyok, van úgy, hogy teljesen megy a hasam, van úgy, hogy szorulásom van. Elég sűrűn úgy érzem, mintha egy gombóc lenne a torkomban, és nem tudok megszólalni, vagy nem kapok levegőt, szúr a szívem, és feljajdulok, utána izzadok és remegek, és félek. Az orvosok nem tudják megállapítani a bajt. Nem tudok beilleszkedni ebbe a társadalomba, nincs értelme az életnek.

Elhagyott az egyetlen leány, akit nagyon szerettem, egyszerűen nem válaszolt a levelemre, akárcsak a szüleim, akiknek szintén írtam. Eddig sem szerettem az embereket, de ezután egyenesen menekülök előlük. Az öngyilkosságon nem is lepődtem meg, mert már régen tudtam, hogy amilyen gyengék az idegeim, előbb vagy utóbb bekövetkezik. A katonaságtól félek is, meg örülök is neki, mert a puskával a kézben felemelő érzés. Hallottam más fiúktól, hogy vannak olyan gonosz emberek is, akik kínozzák, gyötrik az újoncokat. Ezért félek, hogy könnyen gerjedékeny vagyok, és olyankor elönti a fejemet a vér, nem tudom, hogy mit teszek. Attól félek, hogy lelövöm az illetőt. Ha nagyon felidegesítenek, akkor nem állok jót magamért, mert olyan nagy a belső feszültség, ami keletkezik bennem. Ha szerencsém van, elkezdek sírni és remegni. Édesanyám szegény nagyon sokat szenved, van úgy, hogy egy hétig sem tud aludni az idegességtől, pedig semmi oka sincs rá. Apám is nagyon könnyen felizgatja magát, ez nem is csoda, hisz nagyapám őrült volt.

Ha valami felbosszant, utána mindig véres álmaim vannak. Ezt úgy ítélem meg, hogy szadista vagyok. Abból gondolom, hogy időnként szeretem kínozni az állatokat, főleg a macskákat és madarakat. Csak azon csodálkozom, hogy időnként olyan gonosz vagyok és ha beüt valami baj, vagy szerencsétlenség, akkor meg ellágyul a szívem, és sírok. (Ezt nagyon szégyellem.) Nem szeretem az embereket, mert a legtöbb ember nem érdemli meg, hogy embernek nevezzék. Időnként úgy érzem, hogy mindenki ellenségem. Amikor kirúgtam magam alól a sámlit, a nagy feszültség hirtelen megszűnt, éreztem, hogy zuhanok a semmibe, nagy fényt láttam és ez nagyon jó volt."

G. E. szüleitől 5 éve külön él, nem szeretett velük lenni, nem értették meg. A családban nem volt öngyilkos, de beszélt arról, hogy arra feléjük gyakran felakasztják magukat az emberek. Öngyilkossági kísérlete környezetét megdöbbentette. Ha nem veszik észre és nem vágják le, elkönyvelik mint pillanatnyi elmezavart. Önvallomása azonban példázza a folyamat bonyolultságát. Az önakasztásos öngyilkossági forma gyakori megoldás azon a vidéken, ahonnan származik. Arányuk, amióta regisztrálják hazánkban az öngyilkossági eseteket, mindig ezen a területen volt a legmagasabb. Ez a magas arány nem változott közel 100 év óta, holott közben jelentős társadalmi átalakulások mentek végbe. A szakemberek úgy tartják, hogy az öngyilkosság – mint problémamegoldás – kulturálisan hagyományozódik, valamikor a gyermekkorban rögzül, mint a lehetséges megoldások egyike. G. E. halálra szánta magát, kis híján ő is bekerült a *több mint 4000 öngyilkos közé, akik évente önkezükkel oltják ki életüket hazánkban. Így csak a közel 40 000 kísérletező számát növelte.* A magányossága, szorongása, az agresszív indulatok féktelen-

sége kedvező talaj a megoldás e formájának kialakulásához. Az érzelmi kiegyensúlyozatlanság testi-lelki jegyei keltik benne a nagy betegség tudatát, amit az orvosok szerinte nem tudnak. Azt észrevette, hogy beilleszkedni nem tud, de azért a környezetét okolja, indulatait rájuk vetíti, a benne levő ellenséges érzéseket a többi embernek tulajdonítja. A kivetítésnek ez a sajátos mechanizmusa az agresszív személyiségre jellemző. Ha az agresszió kitöltése különböző okokból mégsem lehetséges – hiszen az embereket nem kínozhatja úgy, mint a macskákat –, könnyen maga ellen fordul. *A lelke mélyén ott lappang a bosszú azzal a világgal szemben, amelyik nem fogadta őt el.* Ő is fokozatosan jutott el a megvalósításig, mint azt G. Zoli anyjának írt levelében nyomon követhetjük. Egyre inkább beszűkülnek a lehetőségek, végül a tudata is, és anélkül, hogy mérlegelne, hogy a következményeket számba venné, végrehajtja a cselekményt. Természetesen *a meghalás vágya és eszköze között gyakran jelentős különbség van, az egyik végponton az öngyilkossággal való fenyegetőzés csak zsarolás,* a környezet nem megfelelő szabályozási kísérlete, *a másik végponton a végzetes kimenetel. A közvélemény élesen elhatárolja ezt a két jelenséget, de mindkettőnek azonos lélektani folyamatok képezik az alapját. A személyiség és a környezeti hatások dinamikája dönti el végül is a megoldást. A tapasztalat azt mutatja, hogy akinek az eszköztárában az öngyilkossági fantázia előfordul, sokkal nagyobb mértékben van kitéve annak a veszélynek, hogy valamikor azt alkalmazza is.*

11. U. L. HONVÉD, 24 ÉVES, BEDOLGOZÓ

Parancsnoki jellemzés:

„Az alegységnél semmilyen szolgálatot nem látott el, munkát nem végzett. Mindig nagybetegnek adta ki magát. Minden napját ágyban fekvéssel töltötte. Amikor megtudta, hogy haza kell mennie leleteiért, akkor egész napot eltöltött állva. Közösségünkbe

nem tudott és nem is akart beilleszkedni. Lehet, hogy egészségügyi állapota is gátolta ebben. Kérem mielőbbi leszerelését."

Önéletrajzából:

„Apám színész volt, anyám magyarnóta-énekes. Komolyabb betegségem nem volt. Egy gimnáziumot végeztem, de nem láttam értelmét. Fényképész, autószerelő akartam lenni, de egyik sem tetszett. Nem éreztem jól magam a társaságban. Nem is tudom, hogy miért nem megyek emberek közé. Anyámat nem nagyon szeretem, az a baj, hogy nagyon agresszív, azt gondolja, hogy csak neki lehet igaza. Nem engedi, hogy a másik elmondja a véleményét, mindig csak mondja a magáét. Ha már nem bírtam, akkor rákiabáltam. Úgy kezel, mint egy gyereket. Nekem kevés a 8 óra alvás, általában 14 órát szoktam aludni. Nem bírom a megterhelést, fáj a fejem, szédülök."

Az anya:

„Nem tudom, hogy mi baja van ennek a gyereknek, sehol sem találtak nála komolyabb bajt. A férjem színész volt, de az ivása miatt kirúgták. A fiammal mindent megpróbáltam, sokmindenbe belekezdett, de semmit sem fejezett be. Most vettem neki egy hegesztőgépet, a feleségével otthon dolgoznak. Vettem a fiamnak egy légpuskát, de azzal szétlőtte a képemet a falon. Azt is megcsinálta, hogy kidobálta a régi fényképeimet, plakátjaimat. Azt gondolom, hogy nem is szabad ilyen gyerek kezébe fegyvert adni. Biztos az az oka, hogy a férjem húga elmebeteg. A férjem nagyon jó ember, csak iszik."

A feleség:

„Nagyon nehéz ember, nagyon furcsa dolgai vannak, amit nehéz megérteni. Nyugtalan, mindig menni akar. Egy ebédet nem tud végigülni. Állandó mániája a rendcsinálás, ha valaki hozzányúl a dolgaihoz, mindjárt gyanúsít. Nem járunk sehová, nem barátkozunk senkivel. Nem mondhatom meg a véleményemet, mert mindjárt kiforgassa a szavaimat, azt mondja, nem szeretem, ezért ellenkezem vele. Nem szereti az embereket, lenézi őket, saját magát különbnek tartja.

Nem bírja a kötöttségeket. Csak azzal foglalkozik, ami érdekli, de azzal is csak kevés ideig. Hogy én miért szeretem? Én nyugodt, csendes természetű vagyok, vannak dolgok, amikben hasonlóan gondolkodunk. Én úgy érzem, hogy szüksége van rám. Jól megvagyunk, de azért, mert én alkalmazkodom őhozzá. A szüleim nem helyeselték, mert zsarnoknak tartják."

U. L. honvéd négyféle képe tükröződik ezekben a részletekben. Az anya úgy gondolja, hogy mindent elkövetett, hogy a fia rendes ember legyen. Hogy ez nem sikerült, annak az lehet az oka, hogy biztosan beteg. A parancsnok szerint színlel. A feleség különcnek tartja. A szakorvos állhatatlan, hisztériás személyiséget vél felfedezni benne. Mindegyik véleményben van igazság, de külön-külön egyik sem teljes. A parancsnok a beilleszkedni nem akarást, az orvos a beilleszkedni nem tudást állapítja meg. A szülők nincsenek tudatában annak, hogy mint anya és apa megbuktak, lázasan keresik a kudarc magyarázatát. A feleség még nem sejti, hogy mire vállalkozott. Az ifjú ezzel a viselkedéssel, ahogyan kiskorában is bevált, szabályozza környezetét. Anyjára rákiabál, ha már nem tudja elviselni, ahol őrá kiabálnak összeomlik, erőtlenné válik, mint az a bogár, amelyik a veszélyhelyzetben megmerevedik, mintha nem is élne. A bogár biológiai védekezése reflexszerű. Ki tudja, hogy az ilyen ifjúban hol van a

határ a tudatlan védekezés és a tudatos menekülés között. A személyiség visszavonhatatlanul eltorzult, csak igen egyszerű szinten képes az alkalmazkodásra. A katonai követelményeknek nyilvánvalóan képtelen megfelelni. Segíthet-e a fegyelmezés, büntetés? Nyilván nem. *Mit tehet a parancsnok? Felülvizsgálat elé állítja, az orvostól megkapja a beteggé minősítést, és a későbbiekben mindenki számára van magyarázat: lelki beteg, ideggyenge. Már jogosítványa is van a kialakult, célszerűtlen, a menekülést rögzítő magatartáshoz. Ha a szülőket önmagukon kívül más is érdekelte volna, talán mindez másként alakul.*

12. K. J. HONVÉD, 22 ÉVES, SEGÉDMUNKÁS

Parancsnoki jellemzés:

„Az alapkiképzés időszakában kirívó fegyelemsértést nem követett el, de a parancsokat megjegyzésekkel, nemtetszése nyilvánításával fogadta. Szabadságról elkésett. Parancsnokának elmondotta, hogy 4 éves kora óta iszik alkoholt. Apja nagyon szereti az italt. 10 éves kora óta gyakran csavargott, bűnözők voltak a barátai, csavargás, italozás volt a szórakozása. A bevonulás után hasonló felfogású, büntetett előéletű katonákkal kereste a kapcsolatot. Mindez súlyos fegyelemsértésekkel, csavargással, az alkohol utáni vággyal járt együtt. Ha az alkohol megszerzésének lehetősége fennáll, nem tud uralkodni magán, az italozást eszméletvesztésig folytatja. Katonatársai nem szeretik, honvédségi keretek között egyéb módszerekkel nem nevelhető, a kényszerítő eszközökkel sem lehet változást elérni."

Életútjának történetéből:

Apja a Nyírségből Budapestre jár dolgozni, csak hétvégeken jár haza. A 8 osztályt elvégezte, az ötö-

diket ismételte. Kőműves szakmát kezdett tanulni, de igazolatlan mulasztásai, italozása miatt ott kellett hagynia. Budapesten segédmunkás, munkahelyeit néhány hét után otthagyja, gyakran munka nélkül van. Ittasan garázdálkodott, ezért 2 évi szabadságvesztésre ítélték. Nem harmadolták, mert a börtönben is verekedett. Szabadulása után 9 napot dolgozott, attól kezdve csavargott. A hadseregben jól érezte magát, de nagyon sok volt a fenyítése.

Testén számos tetoválás: „Army", félhold, női akt, „Az élet játék, de játszani tudni kell".

Részletek az önjellemzéséből:

„Nagyon idegesnek érzem magam. Úgy érzem, hogy nem vagyok emberek közé való. Úgy érzem, hogy nem kaptam meg azt, amit más. Sokszor meg tudnám ölni őket. Ha egy kicsit felidegesítenek, már ölni tudnék. Nem tudok az emberekkel beszélgetni. Már az is idegesít, ha valaki sokat beszél. Az életben csalódtam sokat. Szeretnék már minél hamarabb eltűnni erről a világról. Épp azért szeretnék eltűnni, mert nem akarok börtönben lenni. Ha ideges vagyok, nem vállalok felelősséget magamért. Nem tudom, hogy miért iszom, nem szeretek az emberek között tartózkodni, így jobban el lehet mindent tűrni. Sok elviselhetetlen ember van, aki műveltebb, lenézi a másikat. Én legalábbis úgy gondolom, nem tudok az élettel mit kezdeni."

H. J.-t a Katonai Bíróság garázdaság, súlyos testi sértés miatt 2 évi szabadságvesztésre ítélte. Vajon mennyit változtat az újabb börtönbüntetés a személyiségén? Van remény, hogy megtalálja az élete értelmét? A kép az antiszociális személyiségé. Önmagát is annak tartja, ha nem is ismeri a ráillő szakkifejezést. Csak idő és alkalom kérdése, hogy alkoholmámorban a felszabaduló indulat a maga vagy más életét kioltsa. Őt más értékekre tanította a szülői otthon, és csak

a hozzá hasonlók között érzi magát jól. Kezében fegyver volt. Géppisztoly.

Tucatnyi példánk nem több, mint a katonai idegszakrendelés egy napjának hordaléka. Arra elegendő, hogy a beilleszkedési zavarok létrejöttének folyamatát érzékeltessük. Ez a folyamat soktényezős, sokismeretlenes egyenlethez hasonlítható, amelynek megoldása még a jövő feladata.

Az emberi személyiség társadalmi meghatározottsága nemcsak a normális, hanem a szokástól eltérő fejlődés esetében is érvényes.

A beilleszkedési zavarok létrejöttének fejlődése bizonyos szabályszerűségeket tükröz, amelyek a következőkben foglalhatók össze:

1. *A kiváltó tényező az elsődleges szocializáció zavara.* A kedvezőtlen családi légkör, az indulatokkal terhes egymás iránti beállítódás, a társadalmitól eltérő érték- és normarendszer megteremti a deviáns személyiségfejlődés előfeltételeit. Az ilyen gyermek érzelemvilágára a negatív, szabályozatlan, ellenséges indulatok vetik árnyékukat, és életre szólóan a szorongás, az agresszivitás táplálja késztetéseiket, cselekedeteiket. Szüntelenül vágynak a szeretetre, de ezt az érzést valójában nem ismerik, önzésük áttöri, megmérgezi kapcsolataikat. Mivel belső világuk szabályozatlan, az önmagukról alkotott kép torz, tartós emberi kapcsolatuk többnyire nem alakul ki. Cselekedeteikből hiányzik a jövőre irányultság, a következmények mérlegelése, az elkövetett hibákból nem tanulnak. Önzésük – a körülményektől függően – megmaradhat a szeretettel való zsarolásnál. Az egyik túlérzékenységével szoktatja le környezetét arról, hogy gyengeségeivel szembesítsék, a másik éppen gyengeségével, különböző képtelenségeivel takarózik, mint a legtöbb ideggyenge. A vak elfutástól, csavargástól a garázdaságig, a megrendezett öngyilkossági manővertől a halálos lövésig, a lógástól a szökésig, a parancs hanyag végrehajtásától a szolgálat megtagadásáig széles skálán változnak a beilleszkedési zavar megnyilvánulási formái. Mindegyik mö-

gött *ott rejlik a gyermekkor válsága, amely a későbbiekben már nehezen korrigálható.*

2. *A hazulról vagy az otthontalanságból hozott diszharmóniás reakciókészség a későbbi társas kapcsolatokban is konfliktusokat eredményez.* A közösségek megkísérlik a saját céljaiknak, elvárásaiknak megfelelő viselkedésmód kialakítását, és ha ez a másodlagos szocializáció nem jár kellő eredménnyel, feszültség jön létre a közösség és a nem illeszkedő egyén között. A nem alkalmazkodót előbb-utóbb különcnek, abnormálisnak minősítik, és ez a megkülönböztető jelző az egyén előtérben álló, tipikus jellemzőjeként rögzül, megkülönböztetett, megbélyegzett lesz. A későbbiekben már akkor is deviánsnak tekintik, ha normálisan reagál. A többiekből kiváltott negatív beállítódás még inkább taszítani fogja társaitól. A normabontó csak ezt dolgozza fel, a maga szerepét redukálja. Bagatellizálja, amit ő követett el, ezzel szemben a környezet reakcióit felnagyítja, túlértékeli. *A normasértő sorozatosan frusztrálja környezetét, kihívja maga ellen az indulatot, és ezt az indulatot tartja a közösséggel szembeszegülő magatartása okának.*

3. *Ha a megbélyegzés gyakran ismétlődik, a beilleszkedési zavar állandósul, s az egyén már kezd úgy viselkedni, ahogy környezete vélekedik róla. Magatartása olyanná válik, amilyen kép a többi ember előfeltevésében kialakult róla.* A környezet előítéletes gondolkodása visszafordíthatatlanná teszi az ilyen egyén életpályáját. Amíg együtt isznak, az ivás mértéktelensége csak a férfias virtus jelképe; ha viszont valamelyiket elvonókúrára kényszerítik és megkapja az alkoholista minősítést, már elfordulnak tőle, és mindazt a negatívumot is feltételezik róla, ami a köztudatban az alkoholista fogalmával együtt jár. Gondoljunk csak arra, hogy az elmeosztályt megjárt egyént milyen gyanakodva fogadja környezete, és könnyen megkapja a bolond jelzőt, még akkor is, ha csak olyat tesz, amit sokan mások is megtesznek a környezetében. A környezetnek számos ilyen előregyártott formulája van, amibe a nehezen illeszkedőt gyorsan besorolják. Ezek az előítéletek a laikus számára nem nyilvánvaló betegséghez könnyen hozzákapcsolják a színlelés, a kibúvás képzetét. *Az előítéletes gondolkodás csak a felszínen látható összefüggések alapján következtet és könnyen általánosít. A feszült légkör kedvez az előítéletes gondolkodásnak, és azoknak is megnehezíti a beilleszkedést, akik egyébként nem kerülnének vesztelistára.*

4. *A megbélyegzett végül nem tudja áttörni az előítéletek szorítását, már nem is törekszik arra, hogy másként viselkedjen.* A sorozatos negatív értékítéletek végül szinte beépülnek a személyiségébe, és implikálják a deviánsokra jellemző életstílust. Azt a neurotikust, aki hibás alkalmazkodása miatt a betegszerepből kikerülni nem tud, végül is leszerelik, a polgári életben leszázalékolják, és élete végéig kínlódik panaszaival, betegségtudatával, mely – bár kétes értékű – bizonyos fajta védelmet nyújt számára a terhelések, a követelménytámasztások ellen. Az alkoholista a vágyai és a realitás közötti különbséget feldolgozni nem tudja, mindig megtalálja az okot az ivásra, s végül már ki sem józanodik, beletörődik, hogy alkohol nélkül élni képtelen. A büntetett előélet stigmája kíséri és megnehezíti az újbóli beilleszkedést. A büntetett előéletű lassan feladja, hogy a tisztességes emberek sorába tartozzék.

A deviáns is vágyik az elfogadásra, és végül megtalálja azoknak a közösségét, akik társai a kirekesztettségben. A megbélyegzett egyre távolabb kerül az általános társadalmi áramlatoktól, izolálódik, majd „a nem alkalmazkodók" társadalma kezdi a saját, antiszociális céljai számára „szocializálni". A galerik bűnözésében, a felnőttek bűnöző szubkultúrájának kialakulásában ugyancsak csoportfolyamatok érvényesülnek. Mint a társadalom egyéb együtteseiben, a homogén értékrendűség itt is adott, csak éppen ellenkezője annak, amit a társadalom egésze képvisel.

Ha a deviáns egyén életpályáját tekintjük, azon vörös vonalként húzódik végig a beilleszkedési zavar. Ebből vonták le korábban azt a következtetést, hogy az ilyen emberben van valamilyen örökletes rossz, valamilyen vele született abnormitás. Hogy ez a szemlélet korrekcióra szorul, azt az előbbiek némileg érthetővé teszik.

KI A HIBÁS, HA SIKERTELEN A BEILLESZKEDÉS?

Az eddigiek során arról szerettük volna meggyőzni az olvasót, hogy a beilleszkedés eredménye mind hosszmetszetben, mind keresztmetszetben számos objektív és szubjektív tényező bonyolult kölcsönhatásán múlik. A mindennapi tapasztalat mégis azt bizonyítja, hogy ezek közül csak a felszínen, az előtérben álló tényezőkkel számolunk. Szélsőségesen fogalmazva: a sikeres beilleszkedés a vezetést dicséri, de ha mégsem így történik, a hibát a katonában keressük. Ez a szemlélet tükröződik azoknak a felfogásában, akik a negatív jelenségek halmozódása láttán az ifjúságot marasztalják el, holott a ma bevonuló fiatalok már a mi társadalmunk neveltjei. Azok is, akik nem tudnak, nem akarnak a többséghez hasonlóan „beilleszkedni". A fiatalok viszont bírálják az előttük járó generációt, apáikat és parancsnokaikat, különösen akkor, ha a meghirdetett és a ténylegesen tanúsított magatartásukban következetlenséget tapasztalnak. Nem kell más, csak általánosítsák egymásról – kölcsönösen az idősebbek és a fiatalok – az előítéletes megállapításokat, máris adott a légkör, amelyben a sematikus gondolkodás alkotta modell bárkire ráruházható. Aki ilyen minősítést hall magáról, jogosan sérelmezi. Leegyszerűsítve: a parancsnok abból indul ki, hogy katonája szembeszegül a hadsereg elvárásaival; a katona úgy érzi, hogy a katonai szolgálat egyénisége feladására kényszeríti. Egyikük sem gondol arra, hogy egyoldalúan, csak a saját szemszögéből, elfogultan ítélkezik a másik emberről. Pedig sem a parancsnok, sem a beosztott nem tartja magát előítélettől befolyásoltnak. Ezek az előítéletek mégis felbukkannak, amikor a köztük levő viszony valamilyen okból megromlik, és árnyékként vetődik az egymás iránti érzelmeikre. Ezek az érzelmek feszültséget eredményeznek, s mivel a belső feszültségeket mindig valamilyen módon feldolgozzuk, ennek eredménye – az egyénileg kialakított reakciómódnak megfelelően – oldja vagy fokozza az indulatokat. Egyszerű lenne a helyzet, ha az ilyen szembekerülések esetében csak az egyéni pszichikumok sajátsága jutna érvényre – ahogyan azt szokásosan képzeljük –, de arra már ritkábban gondolunk, hogy ez a társas keret; a szűkebb és tágabb környezet az emberközi viszonyokat ugyancsak befolyásolja.

Alapfokú szemináriumokon tanítjuk, hogy a „lét határozza meg a tudatot". A beilleszkedés kérdéseinek tárgyalásakor ennek a hogyanját próbáltuk meg körvonalazni. Anélkül, hogy lélektani fejtegetésekbe bocsátkoznánk, mégis érdemes néhány ideológiai meggondolásra figyelnünk, mielőtt a fejezetcím kérdésére adandó választ megfogalmaznánk.

A materialista gondolkodás fejlődésében Marx vetette fel először, hogy a tudat, a lelki működés az ember és a természet közötti közvetett kölcsönhatás terméke. A közvetítő tényező a társadalmi-történelmi gyakorlat, a termelési folyamat. A pszichikum nem csupán a tudat jelenségeinek összessége, hanem a tárgyi tevékenységben kifejlődött és megtestesülő emberi, lényegi erők összességeként jelent meg. Azaz, a hangsúly a lelki tevékenység társadalmi-történelmi meghatározottságán van. Marx elmélete szerint – s ez volt a minőségileg új – a biológiai tulajdonságok társadalmi-történetivé válásával fejlődik ki az emberi pszichikum. Az érzékelés, a késztetés, a cselekvés minden élőlényre, nemcsak az emberre jellemző, de az emberben új tulajdonságokkal telik meg. Ezt a társadalmi-történeti ráhatásban átalakult „természetit", biológiait jelöli a pszichikum, a tudat kifejezés. Más szavakkal: önmagában, társak nélkül az idegrendszer biológiai fejlődése a személyiséget nem tudja létrehozni.

Vigotszkij szovjet pszichológus szerint az emberiség kialakulása két hatalmas szakaszban következett be. Az első időszakban a biológiai evolúció folyamán az emberi faj kiemelkedett az állatvilágból; a második lényegesen rövidebb periódusban a társadalmi tényezők, az eszközhasználattal össze-

függő társas cselekvés alakította ki a mai embert. *Az emberi pszichikum a természet és a kultúra kölcsönhatásában jelent meg.*

A biológia tanítása szerint az egyén fejlődése megismétli a faj fejlődését. A fajfejlődés két folyamata – az idegrendszer biológiai érése, és a személyiség pszichológiai fejlődése – az egyénben egyidejűleg valósul meg, egyidőben, azonos folyamat két oldalaként jön létre. A személyiség fejlődése társadalmilag determinált természeti folyamat. Ennek a folyamatnak érzelmi oldalát az első fejezetben vázoltuk. Filozófiai értelemben az emberi személyiség társadalmi meghatározottsága kettős:

– az ember más emberekkel való kapcsolatában és e kapcsolatok révén lehet csak egyáltalán ember;

– az egyén azáltal válik személyiséggé, hogy elsajátítja mindazt, amit elődei és társai felhalmoztak.

A társadalomtudósok szerint a társadalom nem tekinthető az emberek egyszerű halmazának. A társadalom azoknak a viszonyoknak az összessége, amelyben az individuumok kapcsolatban állnak egymással.

A társadalom gazdasági szerkezete, az általa teremtett objektív viszonyok megszabják a társadalom szerkezetét. Az össztársadalmon belül meghatározott szociális minőségű, működési csoportok léteznek, melyek nem egyenrangúak, nem is függetlenek egymástól. Az egyén nem egyetlen csoporthoz tartozik élete végéig, hanem egyidejűleg több csoport tagja.

A csoport fogalmát *Pataki Ferenc* szociálpszichológus két társadalmi képződményre alkalmazza:

a) *A társadalmi nagycsoport* egy vagy több közös jellemzővel rendelkező egyének nagyszámú együttese.

– A tulajdon-, munkamegosztási és fogyasztási viszonyok alakítják ki az elsődleges társadalmi nagycsoportokat, az osztályokat és rétegeket. Ezek a csoportképző tényezők maguk alá rendelik a társadalom valamennyi csoportképző tényezőjének hatásmechanizmusát, bár azok viszonylagos önállósága nem szűnik meg.

– A másodlagos társadalmi nagycsoportok a társadalmi funkciók megoszlásából és az eltérő kultúrák létezéséből származó nemi (férfiak és nők), generációs (idősek és fiatalok), etnikai-nemzeti, szakmai (ilyen pl. a hadsereg) és lokális (falusi-városi) nagy együttesek.

Ezeknek a nagycsoportoknak, makrostrukturális képződményeknek, mint amilyen a hadsereg is, a leírása és meghatározása a társadalomtudományok feladata. A társadalmi folyamatok, a hadsereg intézménye nem írhatók le lélektani kategóriákkal, bár az intézményben zajló folyamatok szerveződésében, a nagyobb embercsoportok viselkedésében, mind a társadalomban, mind a hadseregben, jelen vannak a lélektani tényezők is. Mégsem a lélektani történések szabják meg a fejlődés vonalát. A társadalmi nagycsoporthoz, osztályhoz, a hadsereghez való tartozás meghatározott pszichikus jellemzőket hoz létre. Az osztálytudat nem lélektani fogalom. Mégsem állíthatjuk, hogy önmagában az osztályhelyzet az osztály minden egyes tagjában azonos megismerési és beállítódási rendszert hoz létre. Az osztályhoz tartozás nem közvetlenül képeződik le az osztály tagjainak világnézetében, személyiségében. A hadseregre is érvényes ez. Az egyenruha jelképezi a hadsereghez tartozást, a szervezeti keretek önmagukban azonban még nem elegendők a katonai hivatástudat, a kedvező beállítódás eléréséhez.

A hadseregben a munkamegosztás szigorú fölé- és alárendeltségi viszonyokat követel meg, ezek objektív viszonyok, amit jogi és politikai formák közvetítenek. Ezek jelentik a hadseregben a társadalmi determinációt, szoros összhangban a szocialista társadalom objektív társadalmi viszonyaival. Ez a meghatározottság azonban nem közvetlenül jut érvényre. A gyárigazgató és a munkás között éppúgy társadalmi viszony áll fenn, mint a parancsnok és katonái között, függetlenül attól, hogy egymást ismerik vagy nem. Ezt a viszonyt a munkamegosztásban elfoglalt helyük alakítja ki, mely tőlük függetlenül érvényesül.

Nem azonos ezzel a két ember között létrejövő emberközi, pszichoszociális viszony, amely feltételezi a közvetlen, szemtől-szembe kapcsolatot. Az egyes ember, az egyes katona számára a hadsereghez tartozást az emberközi viszonyok közvetítik. Az emberközi viszony a személytől-személyig tartó

közvetlen kapcsolatok, a társas kölcsönhatás jelenségvilága. Ezek a közvetlen kapcsolatra épülő kiscsoportok, kisközösségek mintegy közbeiktatódnak a nagy társadalom, a hadsereg és az egyén, a katona viszonyába.

b) *A társadalmi kiscsoport* elsődleges jelentőségű a mindennapi élet viselkedési szabályainak elsajátításában, de a társadalmi norma- és hagyományteremtés szempontjából csak közvetítő szerepe van. A társadalmi nagycsoporthoz tartozás értékeit a kiscsoportok közvetítik. Természetesen nem a maguk elvontságában, hanem azzal az egyéni átkódolással, ahogyan ezeknek a szoros, közvetlen csoportoknak a tagjai adják át egymásnak. Ugyanez érvényesül a hadseregben is. Az alegység közösségén keresztül sajátítja el az újonc a katonaélet szabályait, normáit, az elvárásokat. Ezek az újoncok az egész társadalom érték- és normarendszeréből azt hozzák magukkal, amit otthon, az iskolában, a munkahelyen elsajátítottak. Mivel a társadalom és a hadsereg értékrendje azonos, előnyösebben illeszkednek be azok a fiatalok, akik erre fogékonyak, akik számára ez szinte már magától értetődő. Ha viszont a katonai értékeket, elvárásokat az alegység némileg torzítva adja át, a kedvező beállítódással érkező fiatal is csalódhat. Az is érthető, hogy aki a bevonulásáig nem tanulta meg a társadalmi élet alapvető normáit, az nemcsak negatív érzelmi töltéssel érkezik, hanem sorozatosan szembekerül a katonai értékrenddel.

A kiscsoportok életünk minden területén jelen vannak. A család, az iskola, a hadsereg, a munkahely kiscsoportjainak működését jogilag rögzített szabályok írják elő, ezeket *intézményes,* hivatalos, *szervezett csoportoknak is nevezik.*

Vannak azonban *spontán csoportok* is. Ilyenek a baráti körök, alkalmi társulások, amelyek a kölcsönös vonzalmak, ellenszenvek, értékazonosságok és érdekközösségek mentén szerveződnek. A hivatalos szervezeteken belül spontán csoportosulások is létrejönnek, s ezek rejtett hálózatot alkotnak. Az ilyen úgynevezett *informális csoportok* megfelelő módszerekkel kimutathatók. Jelentős szerepük van a nem hivatalos közvélemény kialakításában, az intézmény hangulatának, légkörének alakulásában.

Ezek szinte spontán megteremtődő hírszolgálatként működnek, melynek csatornáin szivárognak ki a belső értesülések, terjednek a pletykák. Hatásuk, spontán formálódásuk annál erőteljesebb, minél inkább eltérés van a hivatalos szervezet vezetői által meghirdetett és a gyakorlatban megvalósított elvek, célkitűzések között.

A csoport azonban más és több is, mint tagjainak egyszerű halmaza. Ez a *más* és *több* két síkon jelenik meg:

1. A csoport az együttes tevékenység révén olyan jelenségeket produkál, olyan értékelési mintákat, jelképeket dolgoz ki, amelyek az egyes csoporttagok személyiségéből közvetlenül nem vezethetők le. Ezek az egyes egyének lelkivilágában jönnek létre, azokban léteznek; és így befolyásolják az egyénnek mint csoporttagnak a magatartását. Ez a közösen jellemző magatartás különbözteti meg az egyik csoportot a másiktól. Bizonyos értékelési sablonok együttesen a csoport közvéleményét jelzik, egyes szimbólumok, szóbeli kifejezések, kézmozdulatok ennek a csoportnak sokkal többet jelentenek, van valamilyen közös tartalmuk, amit a másik csoportbeli kevésbé ért meg. Az összeszokott csoport szavak nélkül is pontosan tudja, hogy melyik mozdulat, arckifejezés a csoport számára mit fejez ki. A külsődleges jegyekben való hasonlóság is ide tartozik, de ezeknél sokkal lényegesebb a belső összetartozást kifejező jelképrendszer.

2. A másik szinten a csoporttagok közvetlen érintkezése és együttműködése oly módon változik, hogy felerősítik az egyének érzelmi megnyilvánulásait, növelik a teljesítőképességet. A csoportban olyan egyéni készségek kerülhetnek felszínre, amiről a csoporttag gyakran maga sem tud. A csoporthelyzet – a közfelfogással szemben – nemhogy elszürkíti, hanem kibontakoztatja a személyiséget.

A csoportjelenségek ott jönnek létre, ahol az egyéni cselekvések, szükségletek, valamilyen közös célban összegeződnek; azaz az egyéni cél elérését a csoport közös célja hordozza. A szervezett kiscsoport számára az intézmény jellege határozza meg a célt, ennek elérését a hivatalos, kinevezett vezető irá-

nyítja. A csoportképzés mindenütt megindul, ahol több embernek közös feladata van, függetlenül az egyes egyének vagy a csoport akaratától. Bármely csoportban, melyet a közös feladat vagy az adott helyzet tart össze, rövid időn belül megjelennek az önfenntartásra, az önszervezésre irányuló erőkifejtések. A csoport igyekszik tevékenységét szabályozni. Az önszabályozás a csoportszokások kialakulásával, az összetartozás, a „mi" tudat megjelenésével, a feladatkörök kialakulásával indul meg. Ez az az élménytöbblet, amit a csoporthoz tartozás jelent. A csoporttagok jutalmazással és büntetéssel elérik, hogy mindenki teljesítse a rá szabott feladatot, miközben a szokások erősödnek, melyeknek a betartását a csoporttagok egymástól kölcsönösen elvárják.

Az együttes tevékenységben, az egyes csoporttagokról kialakult tapasztalatok alapján velük szemben különböző elvárások fejlődnek ki. A csoport felkínál valamilyen pozíciót az egyénnek, az egyén a csoportba való beilleszkedési szándékát azzal fejezi ki, hogy a felkínált szerepet elvállalja és annak megfelelően viselkedik.

A csoportban megindul a csoporttagok értékelése, amit a csoportfeladat teljesítésében való részvételükkel érdemelnek ki. Bizonyos rangsor alakul az értékelések mentén. A csoportban betöltött feladat is többféleképpen vezet a rangsoroláshoz. A rokonszenv és ellenszenv minden csoportban szükségszerűen osztályozza az egyes csoporttagokat, akik mindenütt tudják, hogy ki a legnépszerűbb, kit szeretnek, kedvelnek a legtöbben. Azok az egyének kerülnek ebbe a pozícióba, akikkel könnyen lehet szót érteni, akik a legtöbb megértést tanúsítják a másik emberrel szemben. Általában azt is tudják a csoporttagok, hogy kire lehet számítani a csoport érdekében hozott döntésekben. Akinek a legnagyobb szerepe van a döntésben, az általában a legnagyobb tekintélyű tagja is a csoportnak.

Mind a szervezett, mind a spontán csoportokban létrejönnek a csoport fennmaradásához szükséges feladatkörök, mint pl. a szervező, az igazságtevő, a valamihez jobban értő, a szakértő. A vezető feladatkört is kiosztják, ez feszültséghez csak akkor vezet, ha a szervezett kiscsoportban a hivatalos vezető és a legtekintélyesebb csoporttag személye nem azonos.

Az egyes csoporttagok személyisége is kedvez bizonyos feladatok kiosztásának, amit az előtérben álló személyiségvonás provokál. A túlérzékeny, az izgága, a sztár, a kritikus feladatokra többnyire megfelelő személyiségű csoporttagok vállalkoznak. A komolytalan, éretlen ember könnyen a csoport bohócává válik. Ez a szerep nem mindig pozitív. Egyik-másik csoporttag időnként oppozícióba kerül, az ilyen embereket a tagok igyekeznek megnyerni, de ha a szembenállás tartós, könnyen kikerül a csoportból. Az ilyen szembeszegülő magatartás könnyen válik a csoport indulatainak tárgyává.

A csoport akkor lesz valóban működőképes, ha oly mértékben tisztázódnak a társas viszonyok, hogy az egyes tagok különbözőségét nemcsak elfogadja, hanem azokat a csoport érdekében hasznosítani is tudja. A csoport fennmaradásához az szükséges, hogy erős központi magva és szilárd értékrendje legyen. Az ilyen jellegű csoport vonzó, az idetartozás az egyén presztízsét is emeli, ez viszont kedvez a csoporttal való azonosulásnak. Az ilyen nagyhatású együtteseket *vonatkoztatási csoportnak* is nevezik. Ilyen jellegű a gyermek számára a család, a kamasz számára a baráti kör, az intézményen belül az önkéntes jelentkezésen alapuló szervezet, pártszervezet, KISZ-szervezet is. A csoportképződés ezekre éppúgy érvényes, mint a baráti körre. Természetesen a hivatalos szervezetekben az összekovácsolódás lényegesen bonyolultabb, és a vezetőre sokkal nagyobb feladatot ró. A csoportélet törvényszerűségei azonban mindenképp érvényesülnek. Előnyben van az a vezető, aki ezeket ismeri és ezt tudatosan felhasználja.

Ki a hibás tehát? Ha így tesszük fel a kérdést, a beilleszkedési zavar hátterében számos tényező törvényszerűen kimutatható, melyek a születéstől a felnőtté válásig jó és rossz irányban befolyásolták az ifjú fejlődő, érlelődő személyiségét. Az okot többnyire meg is találjuk. Az anya, aki szeretetével gúzsba kötötte, az apa, aki tekintélyét lejáratva a férfivá fejlődés harmóniáját torzította el. A tanító, akinek sok gondot okozott féktelen magatartásával, és addig fegyelmezte, amíg elvette a kedvét az iskolától. A barátok, akik elfogadták, akik nem hányták a szemére, hogy semmit sem ér. Vagy az, aki először itatta meg vele az italt, talán az a munkatárs, aki

rávezette, hogyan lehet kevés munkával többet keresni. A szülő, aki mindentől megkímélte, hogy jobb élete legyen, mint ami neki jutott osztályrészül, és nem tanult meg küzdeni, bonyolult helyzetben önállóan cselekedni. Megszámlálhatatlan tényezőt sorolhatnánk még fel, de tettéért az egyénnek kell felelnie. Azt, hogy mit tesz, mindenki maga dönti el; de abban, ahogyan dönt, mindazon társadalmi és társas befolyások közrejátszanak, amelyek személyisége fejlődésében alakítólag hatottak. Ha erre gondolunk, kevesebb olyan emberi megnyilvánulással találkozunk, melyek látszólag érthetetlenek.

A kérdésre adandó választ az olvasóra bízzuk. Ha ebben ez a tanulmány segítségére lesz, érdemes volt a közreadásra.

A „rossz" katona is a mi katonánk. A hadsereg közössége talán pótolhat valamit abból, amit esetleg a szülői otthon, az iskola, a munkahely elmulasztott. A katonai szolgálat érték- és normarendszerre – ha azt a kisközösség jól közvetíti – a nehezen illeszkedőt is változásra készteti, de ha a nemes célkitűzések megtörnek a közvetítők magatartásában, a „jó" katona is nehezen kezelhetővé válik.

BEFEJEZÉS HELYETT

A katonai beilleszkedés e vázlatos áttekintése gondolatokat, érdeklődést szeretne kelteni a katonák érzelmi élete iránt. Vitairatnak szántuk. Elképzelhető, hogy indulatokat ébreszt az olvasóban. Ha ez sikerült, érdemes volt közreadni azokat a tapasztalatokat, amelyek a megszámlálhatatlan parancsnokkal és beosztottal való intim beszélgetések élményéből táplálkoznak. Az emberi lélekben sok szabályszerűség rejlik, a katonák érzelmeivel való foglalkozás mégsem foglalható szabályzatokba. Ahhoz azonban, hogy ezeket megértsük, előbb önmagunkat kell megismerni. Ez az emberi együttélés kulcsa. Ha felfedezem magamban a mások kiváltotta érzelmeket, indulatokat, akkor megkísérelhetem megérteni, hogy én mit váltok ki a társamban; vajon mi mehet végbe lelkivilágában? Ha a felém irányuló megnyilvánulásaiban a magam hatását is észreveszem, akkor már arra is képes vagyok, hogy mielőtt rokonszenvem vagy ellenérzéseim kivetíteném rá, előbb magamban vizsgáljam meg, hogy miért érzek vele szemben így vagy úgy. S miközben érzéseim szavakba foglalom, a feszítő indulat a gondolatok szabályozottságában megszelídül. Ez minél inkább sikeres, annál harmonikusabb lesz a kapcsolatom a környezetemmel, a körülöttem levő világgal.

A sorkatonák beállítódását vizsgáló kérdőív

A kérdőív utasítást adó része

Olvassa el figyelmesen az itt leírt állításokat, kérdéseket. Legjobb meggyőződése szerint válaszoljon minden egyes kérdésre, az ott megadott válaszlehetőségek egyikének aláhúzásával. Azt a választ húzza alá, amit a legjellemzőbbnek érez. Ha ilyen választ nem talál, az üresen hagyott helyre írja az Ön szerint megfelelőbb állásfoglalását.

A kérdőívre nevet írni nem szabad. A vizsgálat célja tudományos kísérlet, mely elsősorban a közösség véleményét, állásfoglalását kutatja. Önmagáról csak a következő általános adatokat közölje:

Életkora: 18–19–20–21–22–23–24

Szolgálati idő: I. harmad II. harmad III. harmad

Feladatköre: Rajparancsnok – rajbeosztott – különleges beosztás (gépkocsivez., harcigép-vezető, önálló kezelő, írnok, raktáros, stb.).

Az alkalmazott számítások

Az egyes megkérdezettek beállítódását a pozitív állásfoglalások száma jelenti. Az így kialakított egyéni jellemzők eloszlása a normál eloszláshoz hasonló, azaz a kérdőív olyan

jelenséget vizsgál, ami valamilyen közös vonás meglétét bizonyítja.

Mivel a felmérés névtelen volt, a vélemények realitását külső tényezőhöz viszonyítani nem tudjuk. Ezért a kérdőív belső érvényességét határoztuk meg. Ennek lényege az, hogy az egyes kérdések pozitív megválaszolói túlnyomórészt azokból kerültek ki, akik a kérdések többségét is pozitív beállítódással válaszolták meg. A pozitív beállítódások száma a kritérium az egyén beállítódásának fokára. A negatív választ viszont azok adták, akik a kérdőív szerint a pozitív választások alacsony száma alapján inkább negatív beállítottságúak. Minden egyes kérdésre meghatároztuk a korrelációs összefüggést. Ha a pozitív választ a pozitív beállítódásúak adják, a negatívat pedig a negatív beállítódásúak, a korrelációs index 1,0 közelében van.

A kérdőív belső szerkezetét az egyes kérdések közötti statisztikai összefüggés segítségével értelmeztük. Ez a korrelációs index akkor magas, ha mind az egyik, mind a másik kérdésre ugyanazon egyének adtak pozitív, illetve negatív választ. Ha az index magas, a két kérdés valamilyen közös beállítódástényezőt fejez ki.

Itt a kérdőív kérdéseit, s esetenként a katonák kiegészítő megjegyzéseit közöljük.

1. *Mi a véleménye arról a mondásról, hogy a „hadseregben mindenkiből embert faragnak"?*

a) sok igazság van benne
b) lehet, hogy így van
c) elavult mondás
d) kihagyta, mást írt

A katonák megjegyzései:

– „Ilyen módszerekkel nem sokra jutnak."
– „Tizennyolc-húsz évig igen, de huszonnégy éves korban ez már kevésbé szükséges."
– „Az ember elfásul, nemtörődömmé válik az itteni dolgok iránt."
– „Attól függ, hogy milyen embert."
– „A mondás helytelen, az emberré váláshoz nem kell feltétlenül hadsereg. Hogy hogyan alakít bennünket, az személyenként változik."
– „Állampolgárt faragnak."

2. *Gondolja-e, hogy a hadsereg mindenkinek megadja a lehetőséget, hogy megmutassa, mire képes?*

a) igen, jó próbatétel
b) ez csak szerencsés esetben sikerülhet
c) szerintem nem
d) ∅

3. *Személy szerint tapasztalta-e, hogy a hadsereg mindent elkövet, hogy a bevonulók jól érezzék magukat?*

a) biztos vagyok benne, hogy mindent elkövet
b) nem egyértelmű a tapasztalatom
c) nem vettem észre, hogy van ilyen
d) ∅

Megjegyzések:

– „Jobban oda kellene figyelni a katonák egymás közötti kapcsolatára."
– „Meghallgatni meghallgattak, de csak az érvényesül, akinek van protekciója."

4. *Gondolja, hogy az a katona, aki megerőltető és veszélyes feladatot tölt be, nagyobb megbecsülésben részesült, mint a többiek?*

a) igen, többnyire így van
b) ezt általánosságban nem merném mondani
c) nem hiszem
d) ∅

5. Általában hogy mennek a dolgok a hadseregben az Ön véleménye szerint?

a) egészen jól
b) van ahol jól mennek, de nem mindenütt
c) elég gyengén
d) ∅

Megjegyzések:

– „Erre a kérdésre általában mindenki hazudik."
– „Általában szervezetlenül, és amikor menteni próbálják a helyzetet, sokszor embertelenül bánnak a katonákkal."

6. Ha visszatér a polgári életbe, kedvező vagy kedvezőtlen benyomásokat visz majd magával?

a) azt hiszem, túlnyomórészt kedvezőeket
d) ilyet is, olyat is
c) inkább kedvezőtleneket
d) ∅

7. Személy szerint mennyire tiszteli közvetlen elöljáróit?

a) többségük tiszteletet érdemel
b) egyesek megérdemlik, hogy tiszteljem őket
c) alig van tiszteletre méltó köztük
d) ∅

Megjegyzés:

– „Az emberi tulajdonságokkal rendelkezők természetesen tiszteletre méltóak."

8. Szereti Ön közvetlen elöljáróit?

a) többségüket valóban megszerettem
b) néhányat megszerettem közülük
c) alig szerettem meg valakit
d) ∅

Megjegyzés:

– „Az elöljáróját az ember csak tisztelje, a szeretet elöljáró és alárendelt között nem lehet tiszta, igaz érzés."

9. Tapasztalata szerint milyen a tisztesek és a katonák közötti kapcsolat?

a) többnyire megfelelő
b) embere válogatja
c) igen kedvezőtlen
d) ∅

10. Mi a véleménye parancsnokairól (tisztjeiről)?

a) többségük jó parancsnok
b) van köztük derék ember, de van gyenge is
c) kevés az igazi parancsnok közöttük
d) ∅

Megjegyzések:

– „Rossz pedagógusok."
– „Csak magukat tekintik embernek, a katona az csak egy katona, eszköz a cél érdekében."

11. Úgy érzi, hogy parancsnokai mindent megtettek, hogy segítségére legyenek Önnek?

a) többnyire igen
b) egyesek igyekeztek, mások nem sokat törődtek ezzel
c) azt hiszem, nem
d) ∅

12. Tisztjei közül hányan mutattak érdeklődést személyes problémái, ügyei iránt?

a) a legtöbb érdeklődött iránta
b) volt akit érdekelt, másokat nem

c) alig volt, akit az én dolgaim érdekeltek volna
d) ∅

13. Amikor valamit különösen jól oldott meg, elismerték vagy megjutalmazták érte?

a) többnyire igen,
b) egyszer igen, máskor nem
c) nem is törődtek vele
d) ∅

14. Mit gondol, parancsnokai felismerték az Ön képességeit?

a) azt hiszem, igen
b) nem tudom
c) nem
d) ∅

15. Sok olyan dolgot kell csinálnia a kiképzés során, amit feleslegesnek tart?

a) nem sok ilyen van
b) vannak felesleges dolgok
c) igen, meglehetősen
d) ∅

Megjegyzések:

- „Sok olyan dolgot kell csinálni, amit az egyes parancsnokok szeszélye (szadizmusa) követel meg, de a haza védelméhez semmi köze."
- „Miért éppen a nehezebb oldalát csináljuk, mikor lenne könnyebb is."

16. Cserélne-e beosztást, ha módja lenne rá?

a) azt hiszem, nem
b) nem tudom, mindegy
c) feltétlenül
d) ∅

17. Saját katonai feladatát fontosnak tartja a harckészültség szempontjából?

a) igen
b) nem tudom
c) nem
d) ∅

18. Értékesnek tartja, amit Ön végez a hadseregben?

a) igen
b) van amit igen, van amit nem
c) egyáltalán nem
d) ∅

19. Úgy érzi, mindent elkövetnek, hogy olyan beosztásba kerüljön, ahol a legmegfelelőbben tudják képességét felhasználni?

a) igen, úgy érzem
b) nem tudom
c) egyáltalán nem
d) ∅

20. Melyik megállapítás illik Önre a legjobban, a hadseregben töltött idejére vonatkozóan?

a) szinte észre sem veszem, olyan gyorsan megy az idő
b) ha értelmes feladatom van, nem veszem észre az időt, de sokszor csak vánszorog
c) az idő nagyon lassan telik
d) ∅

21. Jelen beosztásához képest tudna-e hasznosabb, értékesebb feladatkört is ellátni a hadseregben?

a) nem, itt is hasznosítani tudom magam
b) nem tudom
c) igen, biztos vagyok benne
d) ∅

22. Mit gondol, milyen mértékben készítették fel a harci tevékenységre?

a) a lehetőségekhez képest a legjobban
b) nincs arányban a ráfordítással
c) formálisan
d) ∅

23. Milyen érdeklődéssel végzi katonai feladatát?

a) általában érdekel, amit végeznem kell
b) van amikor érdekel, van amikor nem
c) nem érdekel különösebben, bár megcsinálom
d) ∅

24. Hogyan ítéli meg a kiképzés eredményességét az Ön katonai ideje alatt?

a) számomra eredményes volt
b) csak bizonyos időszakokban volt eredményes
c) kár volt az energiáért
d) ∅

Megjegyzések:

– „Gyengék a kiképzők, kevés bennük az emberség, ha valamihez nem értenek, szégyellik beismerni."
– „Az első nyolc hónap, a többi nem sokat ér."

25. Az Ön véleménye szerint elérték Önnel is a kiképzési célt?

a) úgy gondolom, hogy sikerült
b) nem rajtam múlt, hogy nem sikerült
c) különösebben nem törődöm ezzel
d) ∅

26. Egyáltalán látja-e értelmét annak, hogy Önt behívták katonai szolgálatra?

a) van értelme, bár számomra nem a legkellemesebb
b) nem tudom
c) egyáltalán nem láttam értelmét
d) ∅

BIBLIOGRÁFIA

A deviáns viselkedés szociológiája. Szerkesztette: Andorka R., Buda B., Cseh–Szombathy L. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
Az egyén és a hadsereg. Szerkesztette: Molnár K. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975.
A pszichikum és a tevékenység a mai szovjet pszichológiában. Szerkesztette: Váriné Szilágyi I. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
Csoportlélektan. Szerkesztette: Pataki F. Gondolat Kiadó, Budapest, 1969.
GARAI L.: Személyiségdinamika és társadalmi lét. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
HAIRE–MASON: Pszichológia – vezetőknek. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1974.
HELLER Á.: A mindennapi élet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
JAROSEVSZKIJ, M.: A XX. század pszichológiája. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972.
LEWIN, K.: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1975.
LURIJA, L. A.: Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975.
MÉREI F.: A közösségek rejtett hálózata. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1971.
MÉREI F., BINÉT Á.: Gyermeklélektan. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975.
MOLNÁR K., RADNAI T.: A katonai fegyelem értékelésének elvi és módszertani kérdései. Honvédelem, 1971. 2. 88–102. old.

PATAKI F.: A kiscsoportkutatás dilemmái. Magyar Filozófiai Szemle, 1972, 5–6. 625–643. old.
PATAKI F.: A társadalmi csoportok. In.: A szociológia ágazatai. Szerkesztette: Kulcsár K. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975, 136–157. old.
PÁL T., DEBRECENI L., KÓCZÁN GY., OZSVÁTH K.: Az aknászok munkahelyi közérzése. Mecseki Szénbányák, Pécs, 1976.
POPPER P.: A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
RANSCHBURG J.: Félelem, harag, agresszió. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
RUBINSTEIN, SZ. L.: A pszichológia fejlődése. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967.
TORDAI Z.: Közösség és illuzórikus közösség. Magyar Filozófiai Szemle, 1971, 2. 204–223. old. 3–4. 427–457. old.
VIGOTSZKIJ, L. Sz.: A magasabb pszichikus funkciók fejlődése. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.
WALLON, H.: Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.

,– Ft

Dr. Ozsváth Károly

ÉRZELMI FESZÜLTSÉGEK A KATONAI SZOLGÁLATBAN

Zrínyi Katonai Kiadó